

Édes ANYANYELVÜNK

Az Anyanyelvápolók Szövetségének folyóirata

A tartalomból

Évfordulóink: Petőfi, Madách, Kisfaludy

Mondi, tudi, láti

Nagy nyelvművelőink emlékezete

„Gasztrohelyesírás”

Gyorsuló kiejtésünk

Leköröz vagy megelőz?

Mit is szeretnénk egy szövegtől?

Anyanyelvi pályázat

ÉDES ANYANYELVÜNK

az Anyanyelvapolók Szövetségének folyóirata

Megjelenik évente ötször (februárban, áprilisban, júniusban, szeptemberben és novemberben)

Főszerkesztő: Keszler Borbála

Főszerkesztő-helyettes: Lengyel Klára

Szerkesztők:
Blankó Miklós, Cservenka Judit,
Horváth Zsófia

Szerkesztőbizottság:
tiszteltbeli főszerkesztő: Grétsy László
tagok: Heltainé Nagy Erzsébet, Nyíri Péter
Péntek János, Pomozai Péter, Pusztay János

Felelős kiadó: Juhász Judit

Kiadó:
Anyanyelvapolók Szövetsége
(www.anyanyelvapolo.hu)

Irodavezető: Kovács Zsuzsanna

Műszaki szerkesztő: Kovács Gyula

Borítószervező: Kuzma Eszter Júlia

Támogató:
Petőfi Kulturális Ügynökség

Magyar Kultúráért Alapítvány

Magyar Művészeti Akadémia

MAGYAR
MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

Szakmai támogatók:
Magyar Nyelvtudományi Társaság
ELKH Nyelvtudományi Kutatóközpont

A szerkesztőség címe:
1368 Budapest, Pf. 250., ea@anyanyelvapolo.hu

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)
ISSN 1588-0311 (online)

Nyomdai előkészítés: Opticult Bt.
Nyomás: Prime Rate Kft.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága
(Bp. VIII., Orczy tér 1.).

Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél.

E-mail: hirlapelofizetes@posta.hu

Információ, reklamáció: 80/444-444.

További terjesztő: Könyvtárellátó Kht.

Tagdíj: 2000 Ft/év, tanulóknak, nyugdíjasoknak: 1500 Ft/év.
Bankszámlaszám: 11705008-20132015.

A belépési nyilatkozat a honlapunkon elérhető.
Az ASZ tagjai a folyóiratot illetménylapként kapják.

Tartalom

1 Évfordulóink

1 Petőfi szépprózájának szókészletéről
(Horváth László)

3 Ige-e a „mondottam” az „ember” előtt?
Bicentenáriumi töprengés (Holczer József)

5 „Nem a föld, nem a folyók tartják össze
a nemzetet, hanem a nyelv.” – Kisfaludy 250
(Blankó Miklós)

7 A változás, a változatosság és az egység
(Péntek János)

9 *Mondi, tudi, láti* (Bárth M. János)

11 Mit is szeretnénk egy szövegtől? (Karkó Ádám)

12 Szép magyar vers (Fráter Zoltán)

14 A legnépszerűbb műsor, az Édes anyanyelvünk.
Lőrincze Lajos, a rádiós „sztárnyelvész” (Blankó Miklós)

15 *Ismerszik és ismer* (Horváth Zsófia)

16 Gasztrohelyesírás. Milyen helyesírási kérdéseket vetnek fel
az étel- és italnevek? (Veszelszki Ágnes)

19 Ha egyetlen költő megmarad... (Blankó Miklós és Cservenka Judit)

20 Nyelvjárási változatosság az online térben
(Bodó Csanád, Kocsis Zsuzsanna, Krizsai Fruzsina, Szabó Gergely)

23 *Leköröz* (Horváth László)

25 Gyorsuló kiejtésünk (Tóbisz-Hertelendy Réka)

26 Ballag már az alumni...
Megjelent a startupszótár (Elek Lenke)

28 Fábíán Pál szellemi öröksége (Nagy L. János)

29 In memoriam Duray Miklós (Cservenka Judit)

30 Búcsú Dóra Zoltántól (Grétsy László)

31 „Együtt dobban a szív, s benne dobban a szó”
(Márton Richárd)

32 Híreink

35 Pontozó (Grétsy László)

Évfordulóink

Kedves Olvasóink az Édes Anyanyelvünk 45. évfolyamának 1. számát tartják kezükben. Szerény, de számunkra fontos születésnapunkon meg kell emlékeznünk azokról, akik a folyóiratot megálmodták, életben tartották, és folytatják. Köszöntjük az Édes Anyanyelvünk valamennyi szerzőjét és olvasóját! Köszönjük, hogy hírét viszik folyóiratunknak!

Történelmi megtiszteltetés, hogy évfordulónk egybeesik a magyar irodalom jeles alakjainak jubileumával, s így születésnapunkat a megemlékezések szolgálatába állítsuk, fejet hajtsunk író- és költőfejedelmek előtt, akiket a magyar nyelv legkiválóbb művelői között tartunk számon, és talán nem túlzás állítani, hogy anyanyelvi kultúránk jelentősen szegényebb lenne nélkülük.

Kétszázötven esztendeje, 1772. szeptember 27-én a festői szépségű Sümegen született Kisfaludy Sándor költő, azon 19. század eleji alkotók egyike, akik bátran vállalták, hogy a nyelvújítás nyelvén szólnak az olvasókhoz – ezzel beteljesítve Kazinczyék álmát. Kisfaludy költeményeiben híresen szép mondatokat, sorokat fogalmazott meg a magyar nyelvről, melyek hazaszeretetéről, a magyar nyelv szeretetéről tanúskodnak.

Kiskőrösön 1823. január 1-jén, kétszáz éve született Petőfi Sándor; nem él magyar a Földön, ki nem ismerné nevét.

Rövidre szabott élete során a magyar irodalom egyik legnagyobb életművét hozta létre. Műveinek tartalmi, stilisztikai, műfaji, érzelmi sokszínűsége óriási hatással volt a magyar irodalom, művészet, sőt általában a magyar kultúra fejlődésére. Képes volt a leghétköznapibb helyzetek, érzelmek lírai ábrázolására, és a legmélyebb lelki folyamatok, gondolatok papírra vetésére is. Mindezzel máig bizonyítva, hogy a magyar nyelv kifejezőerejének nincsenek határai.

1823 januárjában szerencsésen álltak a csillagok hazánk felett: nagy nemzeti drámaírónk, Madách Imre ugyanebben a hónapban, 20-án látta meg a napvilágot Alsósztrégován. A saját korában meg nem értett művész egyedülállóan foglalja össze az emberiség történelmét időben és térben. A magyar drámai irodalom remekművét számtalan nyelven ismerhette meg az idegen közönség is. Nyelvhasználata, nyelvi formái máig tanulmányok sokaságának tárgyát adják, veretes mondatai pedig a magyar nyelv szállóigéivé váltak.

Az Anyanyelvpolók Szövetsége és az Édes Anyanyelvünk szerkesztősége lapszámunk elején lévő írásaival emlékezik, és hajt fejet Kisfaludy Sándor, Petőfi Sándor és Madách Imre előtt.

Petőfi szépprózájának szókészletéről

A Petőfi-emlékév elsősorban irodalmi ünnep, de ösztönző alkalom nyelvészeti kérdések tárgyalására is. Ez serkentett arra, hogy egy cikkpárban Petőfi Sándor nyelvhasználatával foglalkozzam. A vizsgálat témájaként az életműnek egy kevésbé ismert szeletét, a szépprózáját választottam. Négy mű tartozik ide: Petőfi egyetlen regénye (terjedelmét tekintve inkább kisregénye), *A hóhér kötele*, valamint három novella: *A szökevények*, *A nagyapa és A fakó leány s a pej legény*. Szövegüket Petőfi Sándor összes műveinek 1952-ben kiadott IV. kötetében tanulmányoztam. Mostani cikkemben szókészletükről írok, a párjában pedig grammatikai jelenségeket fogok bemutatni. Tüzetes elemzés helyett persze csak néhány sajátos jegyet, érdekességet villanthatok fel.

Petőfi nyelve a mai olvasók számára minden bizonnyal érthetőbb, mint kiemelkedő kortársaié: Madáché, Jókaié vagy akár Aranyé. Szépprózájának szókészletében azonban így is bőven akadnak olyan elemek, amelyek nem aktív használatú részei a mai köznyelvnek. Ilyeneket kötöttem most csokorba.

Vannak közöttük a nyelvben régen meglévő, jól ismert szavak, amelyeknek a használatát azonban Petőfi kora óta egy-egy szinonimájuk háttérbe szorította. Jó példája ennek a *vánkos* 'párna' és a *pápaszem* 'szemüveg'. Ilyen a reformkorra jellemző *midőn* 'amikor' vonatkozó határozószó is, bár Petőfinél ugyanebben a szerepben a *mikor* szintén fel-felbukkan.

Az említetteknel kevésbé ismert, noha jól érthető a vizsgált művekben gyakori *nyomorú* és *utószor*; ma a velük azonos töből való *nyomorult* és *utoljára* a köznyelvi. A Petőfi-regényben *élelemszer* az élelmiszer megnevezése, az esküvőé pedig *eskető*.

Petőfi szépprózájában nem ritkák a biztosan vagy valószínűsíthetően nyelvújítási alkotások: *aggalom* 'aggodalom', *elhatározottság* 'eltökélttség', *elménckedik* 'szellemeskedik', *élv* 'élvezet', *fölfedeztetés* 'lelepleződés', *látomány* 'látvány' (nem 'látomás!'), *szobormerőn* 'szobormereven', *vakmerény* 'vakmerőség', *virány* 'virágos táj'. Ilyen a *nyugta* eredetbeli előzménye, a *nyugtatvány* is. Érdekes képzésű a 'csupán' jelentésű *csupáságosan*.

Aligha lep meg bárkit is, hogy Petőfi bőven él nyelvjárási elemekkel: mind szélesebb elterjedtségű népnyelviekkel, mind szűkebb területen előforduló tájszavakkal: *csobolyó* 'hordócska, ivóedény', *elpántol* 'elver', *esztrenga* 'juhfejő rekesz', *gányó* 'dohánykertész', *késpilinga* 'késpenge', *tarhó* 'aludtfej'. – Népnyelvi a *túlhan* 'a túlsó oldalon' is; a nyelvújítás idején bukkant fel az írásbeliségben. – A szintén népnyelvi *esteli* 'esti' a költői nyelvbe is bekerült.

Eddig olyan esetekről szóltam, amelyekben maguk a szavak nem részei a mai köznyelvnek. Ugyanakkor természetesen gyakran előfordul az is, hogy Petőfi a mai köznyelv elemét a mostanitól eltérő alakváltozatban alkalmazza. Ezek a változatok ma régiesnek, népiesnek, választékosnak vagy irodalmiasnak számítanak. Mivel a felsoroltakból nemegyszer többféle minősítés is érvényes rájuk, ilyenfajta differenciálás nélkül listázom őket: *ád* 'ad', *ajk* 'ajak', *cepel* 'cipel', *cerimónia* 'ceremónia', *laptázik* 'labdázik', *mindég* 'mindig', *ozsonnázik* 'uzsonnázik', *tennap* 'tegnap'.

A vizsgált szövegekben nincs *lány*; elég gyakori viszont a *lyány*, a *leány* még inkább. Jelen van a *halovány*, de sűrűbben fordul elő nála a mai köznyelvi *halvány*.

A *haramja* 'haramia' és az *épen* 'éppen' mind alakváltozatként, mind a maitól még eltérő írásszokás képviselőjeként értékelhető.

Petőfitől életútja alapján erősebb *ö*-zést várnánk, mint amilyen a szépprózájában tapasztalható. A mai köznyelvben *e*-vel és *ö*-vel is szokásos alakváltozatok közül a *förtelmes* és a *röpül* formát választja. Előfordul nála a *csöndes* is, de a *csendes* többször. Az igekötős igékben majdnem min-

dig a *föl* alakot használja, a *fel*-t csupán kivételesen. Összhangban van ezzel a *fönn* formájú határozószó. Mint *ö-ző* szófordulatot megemlítem még a regényének egy *bötüt sem*, azaz 'semmit' adatát.

Az *ü*-vel szembeni *i*-zés figyelhető meg ezekben a példákban: *idvesség* 'üdvösség', *idvezel* 'üdvözöl', *izen* 'üzen'. Az első kettő egyben az *ö*-vel szembeni *e*-zést is képviseli. Felbukkan egyébként az *üdvösség* is, de csak kivételesen.

Az *óhajt*, *sóhajt* igék első szótagjában rövid *o*-t találunk. Az *utolsó* helyett pedig *utósó* szerepel.

Idekapcsolva jegyzem meg, hogy a régi *poltura* váltópénz nevét A fakó leány s a pej legény című elbeszélés szintén az *ol* helyetti *ó*-val és magánhangzó-kieséses alakban, szólásban őrizte meg: az *utósó pótráig* (vö. a mai *utolsó fillérig* kifejezéssel).

Ha már a szólásoknál tartunk, itt említ meg, hogy közülük kettő a Petőfi-regényben a maitól különböző szórenddel szerepel: a viszonylag gyakori *mit én tudom* 'mit tudom én' és a csupán alkalmi *mit én bánom* 'mit bánom én'. A fakó leány s a pej legény pedig olyan szólást tartalmaz, amely azért szokatlan nekünk, mert a *nyelvét* tárgy helyén *eszét* áll benne: *rajtok köszörülte tompa eszét* 'rajtuk gúnyolódott'.

Vannak Petőfi szépprózájának olyan adatai is, amelyekben nem az alak, hanem a jelentés különbözik a ma szokásostól: *belát* 'belátogat', *borital* 'borivás', *hegedű* 'kalodaféle', *olvas* 'számol'. Ilyen a *leányság* és a *legénység* 'a lányok,

illetőleg a legények összessége <például a faluban vagy a kocsmában>' is. Egy kicsit talán meglepő, de nagyon jól érthető ez: *méltatlankodik* 'méltánytalanul bánik valakivel'. A *koronként* ma 'korszakok szerint' jelentésű ragos főnév; Petőfinél határozószóként szerepel, 'időnként' jelentésben.

Szemlém példáit a mai köznyelvvel összevetve mutattam be. Aki arra kíváncsi, hogy a listázott elemek hogyan illeszkednek a korabeli nyelvhasználat összképébe, annak leginkább a *Nyelvünk a reformkorban* című, igen gazdag tartalmú tanulmánygyűjteményt ajánlom a figyelmébe (szerk.: Pais Dezső, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1955.), különösen az irodalmi nyelvről szóló részét, amelynek Tompa József a szerzője.

Horváth László
nyelvész

Nyelvtudományi Kutatóközpont

Petőfi Sándor dagerrotípiá-portréja,
(forrás: Wikipedia.hu)

Ige-e a „mondottam” az „ember” előtt?

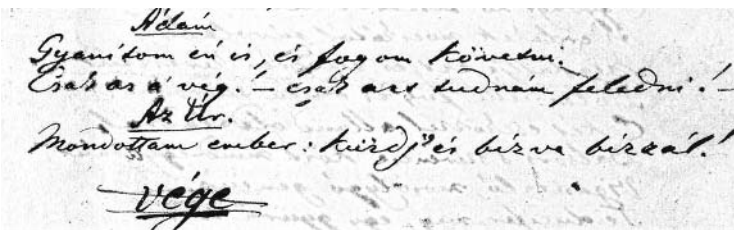
Bicentenáriumi töprengés

A Madách Irodalmi Társaság nyolc évvel ezelőtti tavaszi és őszi ülésszakának előadásait összegyűjtő XXIII. Madách Szimpózium (2016) kötet Bevezetőjében Andor Csaba többek közt ezt írta: „Mivel a *Tragédia* [értsd: Az ember tragédiája – HJ] *utolsó mondata* vélhetően még sokszor lesz elemzés tárgya. Aki erről a jövőben bármit is ír, vegye tekintetbe azt, hogy maga Madách és Arany is eltérően vélekedett arról: vajon szükség van-e az utolsó sorra vagy sem.” Nos, Madách Imre születésének (1823. január 20.) 200. évfordulója és az ezzel elinduló emlékévk alkalmat ad arra, hogy újra szóba kerüljön ama legutolsó sor. Bizonyára több irodalmár is – hiszen a téma elsődlegesen az ő asztaluk! – él idén ezen aktualitással. Én azonban az említett intelmet valamiképp akár figyelmen kívül hagyhatom, mivel a továbbiakban korántsem irodalomelméleti fejtegetésbe bocsátkozom, hanem szinte kizárólag *nyelvi* megközelítéssel kívánok élni.

Ügyszólván mindenki betéve tudja ezt a legvégső sort: „Mondottam ember: küzdj és bízva bízzál!” Az Úr szavai ezek Az ember tragédiájának lezárásaképpen. Nagyobb könyvtárak Madách-polcain kalandozva akár nyolc-tíz vagy még több Tragédia-fordításért is nyúlhatunk. Meglepő lehet, hogy mennyire egybehangzóan vokatívusz (megszólító eset) a különféle nyelvekben megjelenő „ember” szó. Ráadásul igencsak vessző választja el a küzdésre és a bízva bízásra szólítás szavaitól. (Egy-két kiadásban előtte is, utána is vesszővel.) Kézbe vettem a piarista rendházi könyvtárunkban is meglévő 1861-es első kiadást: *nincs* vessző a „mondottam” és az „ember” között. Számos más kiadás is felüthetünk, azokban is ehhez hűen így találhatjuk: „Mondottam ember (...)”. Tehát vessző nélkül. Vannak persze olyan Madách-kiadások, ahol viszont ott a – tolakodó? – vessző, mint például az 1989-beli (Horváth Károly és Kerényi Ferenc szerkesztette) „Madách Imre válogatott művei” kötetben közölt Tragédia utolsó, azaz 4117. sorában: „Mondottam, ember (...)”.

Ízelgetem ezt a „mondottam” alakot. Így, vesszővel elkülönítve az utána álló szótól, való(já)ban egy *múlt idejű* igealakokkal van dolgunk. Eszerint: az Úr megszólítja az embert, figyelmébe ajánlva, hogy emlékezzék: legalább egyszer már kinyilatkoztatta/kinyilvánította számára a szó szerinti „küzdj és bízva bízzál” feladatát. Ám ezt így (konkrétan ezen szavakkal) aligha tette e terjedelmes mű során! És ha valóban így van, akkor miért nem jelen időben

hangoztatja az Úr?! Persze, nyilván, billenne a szótagszám egy „mondom”-mal. És az is igaz, hogy végső fokon akár még több, szintén három szótagos megoldással is élhetne (ugyancsak a jelen idő értelmezhetőségében): máris szóba jöhetne igeikötővel a „kimondom”, vagy ilyesfélékre is gondolhatnánk, mint: állítom/javaslom/emlékezz/fogadd meg; stb., stb. Mindezek ellenére én mégis – a továbbiak miatt – megmaradok a szent és sérthetetlen „mondottam”-nál: írta bár maga a szerző, sugallta akár Arany János... Komoly(abb)ra fordítva: persze, hogy Madách kézírása van a több kiadásban is közzétett illusztrációs fölvételen. És ami fontos: azokon se látjuk a vesszőt a „mondottam” és az „ember” között.

Madách Imre kézírása (forrás: madach.mtak.hu)

A „mond(ani)” ige(-név) nagyon is illik az Úr ajkára. És mielőtt a címünkben fölített kérdésre a magam választát megadnám, egy el nem hanyagolható, egy nagyon is rávezető kitérőt kell tennem.

Tudjuk, hogy Madách, jóllehet evangé-

likus vallású, egy katolikus tanintézménynek, a váci piarista szerzetesek gimnáziumának a (magán)tanulója volt. Így tehát (netán épp egy-egy kegyes atya olvasásra buzdító szavára) már fiatalember-éveiben keze ügyébe kerülhetett valamelyik akkor már magyarul is hozzáférhető Biblia-fordítás: akár a protestáns Károli Gáspár-féle, akár pedig a katolikus Káldi György fordította „Az Ó és Új szövetségi Szentírás a Vulgata szerint”. Talán maradhatunk is ez utóbbinál. Mózes első könyvében (Genezis = Teremtés könyve) a teremtő Isten kapcsán sorra találkozhatunk a ma már nem (legfeljebb olykor-olykor az íróknál archaizálás céljából) használatos „mondá” múlt idejű igealakokkal: „És mondá Isten: Legyen világosság” (1,3); „Mondá még az Isten: Legyen erősség a vizek között” (1,6); „Mondá pedig Isten: gyűljenek egybe a vizek...” (1,9); és így tovább... Jöjjön a leglényegesebb utalás, immár az emberről szólva: „És mondá: Alkossunk embert a mi képünkre és hasonlatosságunkra...” (1, 26). A teológia ráadásul az Istent (így természetesen a Tragédia-beli Urat is) görög szóval Logosznak, azaz magyarul: Igének, sőt Szónak nevezi. Igen: Szónak, aki szól, sőt mond, kimond bármit. Így az ember megteremtését is, vagyis amikor az Isten *(ki)mondotta az embert*.

Mindezek után kifejezetten helyesnek tartom a vessző nélküli, a „mondottam ember” együttest. Különösebben nem medítálok azon, hogy hát akkor mért nem a másíkfajta múlt idejű, tehát a „mondám” alak van, hanem igenis a

„mondottam”. Most érkezem oda, hogy végre kijelentssem: szerintem ez a „mondottam” *nem múlt idejű ige, hanem befejezett cselekvésű melléknévi igenév.*

E szófajban érdekesen nyilvánul meg az igenévi-igei személyragozás. Hogy immár a jelen korunkból mondjak néhány analógiát (bár e fordulatokat csak igen ritkán, majdhogynem fennkölt, ünnepélyes előfordulással írjuk le, mondjuk ki): *(az én) említettem vers* (= a vers, amelyet én említettem); *(a te) említettél vers* (= a vers, amelyet te említettél); *a szerző (vagy az ő) említette vers*; *(a mi) említettük vers*; és így tovább... Ezen alakok tehát egyszerre mutatják a befejezett cselekvésű melléknévi igenév önálló személyragozásának és a múlt idejű tárgyas igeragozásnak a sajátosságait. Hiteles eligazítónk a néhai Tompa József nyelvész, aki ezt írta mintegy négy évtizede, de máig elfogadhatóan a Nyelv-művelő kézikönyvben: „Ezt a szerkesztésmódot a 18. sz. derekától íróink sajátosan magyaros stílusértékűnek érezték, s a 19. században kivált szívesen használták, minthogy pedig egész mellékmondatokat helyettesíthetünk, így [...] tömörsége is fokozta divatját”.

Márpedig ez nyilván állhat Madách Imre Tragédiájára is. És miért ne?!

Olvasatomban tehát a „mondottam ember” hangoztatása a teremtető Isten, az Úr ajkáról joggal – és talán helyénvalóan is! – jelentheti ezt a tömörítést: **‘általam, az Isten által teremtet/mondott-kimondott ember’**. Sőt – szófajváltást előidézve – ez állhat akkor is, ha egyes kiadásokban mégis kitennék azt a bizonyos vesszőt, tehát így: „Mondottam, ember”. Ekkor a *mondottam* a melléknévi igenévből mintegy főnévvé lépett elő. Kit is szólít meg az Úr? Válaszom: a mondottat. Azaz: akit az Isten kimondott/megteremtett. Ez esetben, a mondat szempontjából nézve az *ember*-t: ez a szó a *mondottam* vokatívusznak, azaz a megszólított *mondott*-nak (= teremtettnak) afféle értelmezője. Nagyjából így értve: Te, (az én) általam kimondott, aki ember vagy. Ám sem a *mondott*-nak ez a módosult szintaktikai (mondatta-

ni) szerepe, sem a vessző esetleges jelenléte immár mit sem változtat a lényegen.

Látszólag némi gondot jelenthet az *ember* szó utáni kettőspont. Igen, ezt az írásjelet használja Madách a kéziratban, és ezt látjuk az elsőtől fogva napjainkig megjelent valamennyi magyar Tragédia-kiadásban. (Némelyik idegen nyelvi fordításban „rendhagyóan” vessző áll helyette.) Ne ijedjünk meg, a kettőspont nem mond ellene a főtebb változatnak. Hiszen az Úr korántsem, sőt egyáltalán nem a maga korábbi szavait idézi! Hanem: a *tömörítésnek* egy különös, mindazonáltal stílárius megoldásával állunk szemben. Ez pedig épp a dicséretére szolgálhat a tudatosan szerkesz-

tő, a ritmusra és a szótagszámról is okosan ügyelő Madáchnak. A nagy drámaíró itt alighanem egy úgynevezett elliptikus, azaz kihagyásos (ám gondolatban odaértést kívánó/kiváltó) eljárással él. Az enyhébbtől, a biztatón át egészen a parancsoló jellegűig igék, igés szerkezetek sorát érthetjük oda az *ember* és a kettőspont közé. Ilyenekre gondolhatunk például (ritmustól meg szótagszámtól ezúttal függetlenül): (arra) *kérlek*: küzdj és bízva bízzál!; „Mondottam ember, *bátorítalak*: küzdj és bízva bízzál!”. És így tovább...

Újszerű hozzáállásomat természetesen nem kívánom senkire se ráerőltetni. Igazuk lehet, sőt legyen azoknak is, akik hagyományosan igének érzik/tartják a *mondottam*-ot (függetlenül attól, hogy az esetek nagy többségében nemigen állt és áll utána vessző);

de remélhetőleg lesznek, akik osztják az én felfogásomat is. Vagyis hogy az Úr egyes szám első személyben *mondottam ember*-nek nevezheti az általa kimondott, azaz (meg-)teremtett embert.

Ennyit akartam közölni a *megírtam*, azaz az általam itt megírt értekezésemben. Az értekezésemben, amelyet megírtam az utolsó mondat kapcsán.

Holczér József

piarista szerzetes, ny. gimn. tanár, Kecskemét

Madách Imre síremléke Alsósztrégován,
az Úr felé nyúló Ádám szobrával
(forrás: felvidek.ma)

„Nem a föld, nem a folyók tartják össze a nemzetet, hanem a nyelv.” – Kisfaludy 250

Kisfaludy László, a Belügyminisztérium helyettes államtitkára volt vendégünk november 13-án, a magyar nyelv napi gálán a Pesti Vigadóban. Személyes hangvétellő beszédében megosztotta közösségünkkel, hogy nemcsak kormányzati szereplőként és tanárként csatlakozik boldogan magyar nyelv napi ünnepségünkhöz, hanem azért is, mert két őse, Kisfaludy Károly és Sándor a magyar nyelv kiváló művelői voltak, és olykor-olykor vallottak a magyar nyelv szépségeiről is. Kisfaludy Sándor 250 éve született. Az Édes Anyanyelvünkben Kisfaludy Lászlóval beszélgettünk az évforduló kapcsán.

Mikor szembesült azzal, hogy a Kisfaludy név nemcsak az y miatt különleges, de ősei a nemzet történetének is büszkeségei?

Már egészen fiatalon, kisgyermekként találkoztam a nagy hírű elődöket övező tisztelettel, amikor édesapámmal rendszeresen látogattunk a család egyik „fészkébe”, Sümegre. Szembetűnő volt, hogy a múzeumot Kisfaludy Emlékháznak nevezik, a gimnázium épületén Kisfaludy Sándor neve olvasható, a város központjában pedig ott van a Kisfaludy étterem. A mai napig emlékszem, pedig talán 5-6 éves lehettem, amikor a sümegi szőlőhegyen jártunk látogatóban apámmal egy pincében, ahol a házigazda pálinkával is kínált, mondván, ez itt Kisfaludy gyümölcséből készült. Aztán ahogy teltek az évek, édesapám rengeteget mesélt nekem a család történetéről, beleértve a két költőt, Sándort és Károlyt, valamint ükapámat, Móric honvéd alezredest, Kossuth Lajos szárnysegédjét. Ezek a történetek belém ivódtak, és nyugodtan mondhatom, döntő szerepük van abban, hogy történelemmel kezdtem el foglalkozni, hogy elkötelezett vagyok nemzeti hagyományaink életben tartása, védelme mellett.

250 éve született Kisfaludy Sándor. Miként emlékeztek erre?

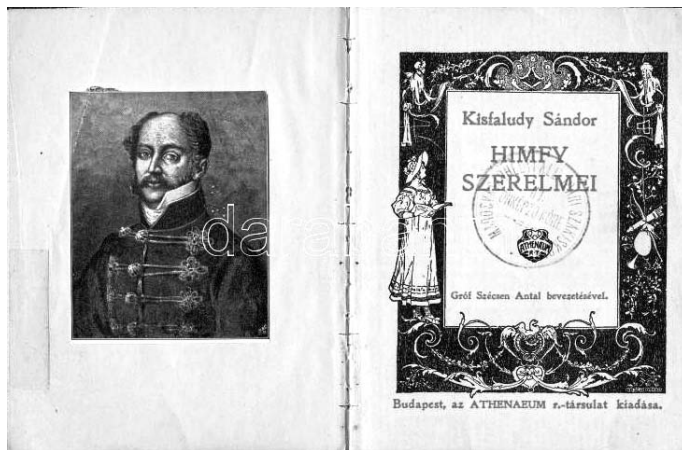
Első helyen mindenképpen a Kisfaludy 250 rendezvénysorozatot szeretném említeni, amelynek lelke és motorja Oszkai Réka, a sümegi Kisfaludy Sándor Művelődési Központ, Könyvtár és Emlékház igazgatója volt, és ami nem

jöhetett volna létre a Veszprém Európa Kulturális Fővárosa program, mindenekelőtt Navracsics Tibor miniszter úr, a térség országgyűlési képviselőjének támogatása nélkül. A háromnapos esemény keretében rangos tudományos konferenciára, múzeumi és köztéri programokra egyaránt sor került. Csodálatos élmény volt megtekinteni az N. Horváth Erzsébet rendezésében megvalósuló Csak magyarul akarok írni és a szívekhez szólni! című, Kisfaludy Sándor életét bemutató színdarabot is, amelyet sümegi és tapolcai amatőr színészek adtak elő. A színdarab és a teljes rendezvény azt erősítette meg bennem, amit Dengi János írt korábban egy értekezésében, és amit magam is a Kisfaludy családot bemutató könyvem záró gondolatának választottam: „A magyar nemzeti irodalom- és művelődéstörténet örök időkre összeforrvan marad a Kisfaludy névvel, s a ma élő nagyszámú nemzedék tesz róla, hogy e név a társadalom és a közélet mezején is méltó tiszteletben tartassék”.

Kisfaludy Sándor a két világháború között rangos helyet foglalt el a tananyagban – a Szegedy Rózához fűződő szerelméről írt A kesergő szerelem ciklusa igazi sláger volt. A szocialista oktatás- és kultúrpolitika visszaszorította, szinte jelentéktelenné tette. A rendszerváltás után teljes rehabilitáció történt?

Az első munkáit névtelenül megjelentető „Himfy”, vagyis a mögötte rejtőző Kisfaludy Sándor a maga korában valóban országSZerte ismertté és elismertté vált, bár már a reformkorban is komoly pengeváltások zajlottak irodalmi és közösségi életünk jeles alakjai között, amelynek során Kisfaludy munkásságát is számos kritika érte. Irodalmi tevékenységének színvonalát a szakemberek nálam jobban meg tudják ítélni, nyilvánvalóan nem mérhető

mondjuk Petőfi Sándorhoz vagy Vörösmarty Mihályhoz. Ugyanakkor kétségtelen, hogy nemesi származása, valamint büszkén vállalt nemzeti elkötelezettsége is hozzájárult ahhoz, hogy a kommunizmus évtizedeiben szinte szóba sem jöhetett – legfeljebb mint negatív példa – a szélesebb kört érintő kulturális közbeszédben vagy éppen az oktatásban. Örömmel tapasztalom, hogy az elmúlt években, évtizedekben ismét megerősödött a Kisfaludy-kultusz, köszönhető-

Kisfaludy Sándor könyvének kiadása a szerző arcképével
(forrás: mutargy.hu)

en többek között annak, hogy Sümegen, Badacsonyan és általában a Balaton-felvidéken, ahova életében leginkább kötődött, egyre nagyobb hangsúlyt fektetnek emlékezetére. És ami szintén örömteli számomra: az irodalmi tevékenység mellett mind inkább előtérbe kerül az, hogy milyen kiemelkedő közéleti munkásságot végzett: nevéhez fűződik az első dunántúli kőszínház létrehozása Balatonfüreden, kolerakórház létesítése 1831-ben, később a sümegi kaszinó megalapítása. Úgy szólván nem volt olyan előremutató kezdeményezés ezen a vidéken, amely mellé oda ne állt volna. Amire – ha szabad így fogalmaznom – különösen büszke vagyok, az az, hogy felismerte a nemzeti nyelv szerepét a magyar megmaradásban. Egy ízben – hadd idézzem – így fogalmazott: „Amely nemzetnek nyelve nincs, annak nincs hazája; és csak a szerencsés időnek tulajdoníthatja, hogy az ilyen nem nemzetet, hanem csoportot, más nagy nemzet el nem nyeli. Nem a föld, nem a folyók tartják össze a nemzetet, hanem a nyelv.”

A Szülőföldem szép határa című vers memoriter az alsó tagozatban. Mi ennek a versnek a „titka”?

Laikusként mondom: azt hiszem, az a kézzelfoghatóan szavakba öntött egyszerű, nagyon is emberi érzés, ami mindannyiunkat elfog, amikor hosszabb időre távol kerülünk az otthonunktól, a hazánktól. Kisfaludy Károlynak, e gyönyörű vers szerzőjének a sors bátyjánál rövidebb életet szánt (alig 42 éves volt, amikor meghalt), de az irodalmi értéket tekintve, úgy vélem, túlszárnyalta őt. Természetesen a romantika korszakában nem ritka ez a témaválasztás, ez az érzelmekkel teli megközelítés, azonban én hadd legyek annyira elfoglalt, hogy azt mondjam: a Kisfaludy családban – amióta csak erről bármilyen sejtésünk lehet – mindig is meghatározó volt a szülőföld, a Magyarország iránti ragaszkodás.

Miért érezzük ma is annyira magunkénak ezt a romantikus magyar nyelvet?

Csak naiv gondolatokat tudom megfogalmazni, amit azonban számos esetben tapasztaltam életem során: mi, magyarok nehezen tudunk nem őszintén beszélni, nehezen tudunk nem szívből élni, szólni, viselkedni. A romantika pedig éppen ezt emeli mesterszintre.

A Kisfaludy fivérek a 19. század első felének, különösen a reformkornak jelentős közéleti alakjai. Sándor a Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagja volt, Károly az Aurórkör vezéralakja. Mégis a legjelentősebb teremtményüknek a Kisfaludy Társaságot nevezhetjük, amely egészen 1952-ig az irodalmi élet meghatározó intézménye volt, nekik köszönhetjük Arany és Madách felfedezését is. Kormányzati munkája során miként hat ez a szellemi örökség? Teher vagy áldás?

Kizárólag áldás. Minden olyan tett, minden olyan alkotás, legyen az jó vagy kevésbé jó, hasznos vagy haszontalan,

színvonalas vagy kacat, amely az előttünk élőkől, őseinktől maradt ránk, gazdagít minket: vagy értékességével, vagy azzal, hogy tapasztalatként használhatjuk fel. Így épül egy közösség: család, város, nemzet is. Egymásra rakódnak a rétegek, és mindegyik tanul, tapasztal valamit az előzőektől. Engem például kifejezetten motivál, hogy őseim között a költőkön kívül is sokan vannak, akik a hazáért küzdöttek. Győr vicekapitánya Kisfaludy László volt, akit a török ejtett fogságba. Miután felesége kiváltotta egy kisebb vagyonért, a sok botütéstől egyben levált a talpbőre odahaza. Rákóczi kuruc brigádérosai között két Kisfaludy is volt. Említhetem nagyapámat is, a Magyar Királyi Honvédség ezredesét, akinek egysége titokban segítette a lengyel felkelőket 1944-ben a varsói felkelés idején.

Kisfaludy Károly a magyar novellisztika egyik első alakja. A drámáiról viszont keveset tudunk.

Kisfaludy Károly művei közül számomra mindig is egy vers marad a legkedvesebb: a *Mohács* című, annak is leginkább az a sora, amely már fiatalon megfogott: „Él magyar, áll Buda még!” Drámai alkotásai közül talán *A tatárok Magyarországon* című, 1809-ben írt darabot érdemes kiemelni, mivel ez hozta meg számára az igazi ismertséget. A darab megírása után egy évtizeddel Eder György székesfehérvári társulata bemutatta azt nemcsak Fehérváron, hanem Pesten is. Mindkét városban valódi közönségsiker született. Ezt követően számos társulat játszotta Kisfaludy Károly úgynevezett szomorú- és vígjátékait is.

Kisfaludy Károly kiváló romantikus festő is volt (talán László király a cserhalmi ütközetben című alkotása a legismertebb). Maradtak a család tulajdonában is műalkotásai?

Igen, mint számos más romantikus alkotó, ő is több művészeti ágban próbálkozott, hogy érzéseit a közönség felé tolmácsolhassa. Sajnos, festményei közül nem maradt egy sem a család birtokában.

A gyermekei büszkéek, amikor az iskolában a Kisfaludyakról szólnak tanáraik? Mit adnak tovább örökölni a Kisfaludyak egymásnak?

Biztos vagyok benne, hogy büszkéek. A mi családjunkban – ahogy az én gyermekkoromban is – rendszeresen előkerül az ősök élete, tetteik, alkotásaik, és Sümegen is elég gyakran járunk, így mindhárom gyermekem tisztában van azzal, hogy méltónak kell lenniük a Kisfaludyak örökségéhez. S hogy mi ennek a legfontosabb üzenete? Magyar-nak maradni. Én is adományként kaptam ezt az érzést, ezt az elkötelezettséget elődeimtől, és őszintén bízom benne, hogy még egy olyannyira megváltozott világban is, mint a mostani, tovább fog élni gyermekeimben.

Blankó Miklós
az Édes Anyanyelvünk szerkesztője

A változás, a változatosság és az egység

Az *Édes Anyanyelvünk* hasábjain a címbeli szavakhoz önkéntelenül is hozzáértjük a *nyelvet*, miközben azzal is tisztában vagyunk, hogy a nyelv a beszélő emberben, a nyelvközösségben él. Rólunk van szó tulajdonképpen: nyelvközösségünkéről és nyelvközösségünk helyzetének változásáról, kisebb-nagyobb közösségeinknek a beszédben is megnyilvánuló végtelen változatosságáról és arról a szintén a nyelvben megvalósuló, mindenek fölött álló egységről, amely magyarrá, magyar nyelvközösséggé tesz bennünket. Az évfordulók, az idő lépcsőfokai figyelmeztetnek, meg kell állnunk néha, és vissza kell néznünk, hogy annak alapján, amit láttunk és átéltünk, a jövőről is sejtessünk valamit. Több aktuális évfordulót saját életidőm részének is tekinthetek: az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetségének mögöttünk álló három évtizedét és a hozzá kapcsolódó Szabó T. Attila Nyelvi Intézet húsz esztendejét, valamint azt a húsz évet is, amióta – szintén a jövő érdekében – tehetségtámogató programunkat, a Nyilas Misi Tehetségtámogató Egyesületet működtetjük.

A változásról

Úgy tanultuk, és évtizedeken át úgy tanítottuk, hogy a nyelv állandó változásában a változás olyan lassú folyamat, hogy azt az egyes ember saját életében szinte nem is érzékeli. Az ember életideje túlságosan rövid a (nyelv)történeti időhöz képest. Az én nemzedékemnek mégis megadatott, hogy átélhettük és megélhetjük a magyar nyelv feltűnő változását, tulajdonképpen azt, hogy életünkben ért véget egy előző, és kezdődött el egy új (nyelv)történeti korszak. Az 1990 előtti szavaink közül nagyon sok „retro” szóvá vált, helyettük neologizmusként anglicizmusok árasztottak el bennünket; korábbi eufemizmusaink is elavultak, miközben új eufemizmusokban öltönek testet mai ideológiák, amelyek megmondják, mi az, amit nem szabad a névén nevezni; digitális dimenziójában belépett életünkbe az elektronikus kommunikáció. Számunkra, akik a nyelvhatáron belül, de az országhatáron kívül élünk, még drámaibb volt a változás. 1990-ben úgy írtam erről, hogy „kiszabadultunk a diktátúra nyelvi börtönéből”, a nagy élmény ugyanis a szabadság volt, anyanyelvünk használatának szabadsága. Ebben az eufóriában hozták létre Kovászna megyei pedagógusok a most harmincéves Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetségét. Az előző század utolsó évtizedében gyakorlatilag korlátlanra vált a kapcsolódás nyelvközösségünk egészéhez, a szorosabb szakmai és emberi kapcsolatok is lehetővé váltak. Ezt az évtizedet ma már kegyelmi időnek érzem, a bizalom és a bizakodás, a lehetőségek idejének. Úgy érzem, az akkor

rám ruházott közösségi szerepekben – az intézményépítésben az egyetemen, a kapcsolatépítésben, a Kárpát-medencére kiterjedő anyanyelvi mozgalomban – bőven éltem mindazokkal a lehetőségekkel, amelyeket ez a kegyelmi időszak felkínált. A nyelvre irányuló kutatásainkban mindenekelőtt annak tisztázása és tudatosítása vált sürgetővé, hogy mi van a nyelvünkkel, mi az, ami regionálisan nyelvi elválaszt bennünket, milyen irányúak a nyelvi folyamatok, milyen lehetőségei vannak

a nyelvalkításnak, a nyelvi tervezésnek. Az évtized végére vizsgálataink és vitáink eredményeképpen mindezekben már viszonylag tisztán láttunk. Abban például, hogy az anyaországi és a határon túli nyelvvaltozatok viszonyában nem az eltávolodás, a szétfejlődés jelenti a legnagyobb gondot, hanem a szaknyelveknek az elszigeteltség és az alárendeltség következtében végbement leépülése és az így kialakult nyelvi hiány. De jóval tisztábban láttunk a kétnyelvűség és a nyelvi kölcsönhatások kérdésében is.

A század- és ezredforduló mitikus naptári ideje a nyelv tekintetében is a számvetés és a tervezgetés idejének bizonyult. A helyzet és a változás ellentmondásos tendenciáinak ismeretében – a 2000-es év elején egy, a gyulai Implom-versenyen tartott előadásban – nem volt nehéz megjósolnom, hogy a jövő esélyeket és veszélyeket egyaránt tartogat, hogy okunk van mind a reményre, mind az aggodalomra. Attól tartottam akkoriban, utólag visszatekintve nem is alaptalanul, hogy kifutunk az időből, tudniillik a kegyelmi időből. A következő évben az akkor tartott népszámlálások adatainak ismeretében rádöbbenhettünk, hogy a szabadságnak nagy ára volt. Megdöbbentő volt az erdélyi magyar népesség kétszázézeres apadása a tíz évvel korábbihoz viszonyítva. Zárt világból nyitott világba léptünk át, a fiatalok közül is sokan éltek ezzel a lehetőséggel, és távoztak el időlegesen vagy véglegesen; a születések száma is lényegesen csökkent; gyorsuló ütemben folytatódott a nyelvcsere, az asszimiláció. Miközben funkcióiban, a nyilvánosságban egyre nagyobb teret nyert az anyanyelv használata, demográfiaiilag és földrajzilag máig tartó folyamatként a térszerzés gyorsult föl, évtizedenként megismétlődő arányban (2022 végére félmilliónál is nagyobb az apadás). A statisztikák azt is jelezték, amit tanárként közvetlenül tapasztalhattam, hogy a társadalomban mélyülő szakadék az oktatásban a tehetségesek számára is olyan hátrányt jelenthet, amellyel nem képesek megbirkózni.

A kedvezőtlen folyamatok ellenében a nyelvalkítás szerény eszközeivel keveset tehattunk. Az Akadémia kezdeményezésére a külső régiókban húsz évvel ezelőtt létrejött nyelvi kutatóállomások hálózati szervezetségében prog-

rammá vált a szaknyelvek rehabilitációja elsősorban szótári kiadványokkal; programmá vált a szakmai érvek felsorakoztatása az anyanyelv mellett a tannyelvválasztásban; kutatások igazolták a két- és többnyelvűség kognitív előnyét. A korábbi szétfejlődés ellensúlyozását szolgálta és szolgálja a kutatóállomások talán legfontosabb közös programja, a határtalanítás, a detrianonizálás. Az anyanyelvben való megmaradást is erősíti az a látszólag nem nyelvi program, amelyet É. Kiss Katalinnal a hátrányos helyzetű tehetségek támogatására indítottunk el.

A változatosságról

A változás nyelvünknek a korábbi évtizedekben „megszokott” változatosságát is felforgatta, jelentősen módosult a magyar nyelv „szerkezete”, a belső nyelvváltozatok viszonya. A magyarországi beszélők közül egyre többen kerültek kapcsolatba az erdélyiek nyelvváltozataival, olyanokkal is, mint amilyen a számukra szinte érthetetlen moldvai magyar, az erdélyiek pedig mindazzal, ami jellegzetesen magyarországi. Empirikusan sem volt nehéz felismerni, hogy 20. századi fejleményként olyan változatai is vannak a magyar nyelvnek, amelyek változói az országhatárhoz igazodnak. Erdély esetében ez mást jelent, többet jelent, mint a nagyrégióinak a nyelvtörténetből ismert, ma már archaikus transzilván vonásai. A 20. századi kisebbségi helyzet fölerősítette mindazt, ami a kétnyelvű környezet velejárója: kontaktusváltozat jött létre a nyelv minden szintjén felbukkanó román eredetű vagy román hatást mutató elemekkel, sajátosságokkal. Kölcsönös volt az idegenkedés, az erdélyiek nem érezték magukénak a budapestit, a magyarországiak a határon túlit. Voltak, akik ezt úgy élték meg az erdélyiek közül, hogy ők nem is tudnak igazán magyarul, ennél jóval többen viszont abban a hitükben erősödtek meg, hogy mégis mi beszéljük az igazi magyar nyelvet. Kinek van igaz, hol van a helyesség biztos iránytűje? Nekünk, nyelvészeknek azt is szóvá kellett tennünk, hogy a magyar nyelvet leíró és kodifikáló kézikönyvek, szótárak – kevés kivétellel – csak a magyarországra alapoztak, nem voltak tekintettel a magyar nyelvterület egészére.

1990 után különös színeket hoztak vissza a magyar nyelvi kaleidoszkópba az erdélyi magyar nyelvjárások: a szórvány voltában vészesen felszívódó mezőiségi és a változatosságában is karakterisztikus székely, valamint ezek archaikus konglomerátuma, a moldvai magyar. Ez annál is inkább feltűnő volt, mivel Magyarországon az iparosítás és a városiasodás, valamint az egynormájúként felfogott nyelvi egység mitizálása háttérbe szorította a nyelvjárásokat, miközben Erdélyben az anyanyelvbe menekülés elképzelhetetlen lett volna kinek-kinek az otthoni nyelvváltozata nélkül. Napjainkban a kettő egyre inkább kiegyenlíti egymást: a magyarországiak mintha egyre inkább tudomásul vennék, sőt esetenként értékelnék az erdélyi regionális színeket, nyelvi képeket, szavakat, dallamokat, az érzelm és az érzékenység árnyalatainak közvetlenebb nyelvi kifejezését, Erdélyben

pedig a közmagyar nyert a korábbinál jóval nagyobb teret. Nem változott lényegesen az anyanyelvi oktatás szemlélete, amely Erdélyben is – a magyarországihoz hasonlóan – a nyelvet a kiemelt változattal, a sztenderddel azonosítja, lefokozva ezzel azt a többletértéket, amelyet a tanuló saját nyelvváltozata jelent. Ennek, akárcsak a kétnyelvűségben a második nyelvnek, gazdagítónak (hozzátoldónak) kellene lennie, nem szegényítőnek (felcserélőnek). A nyelvben való otthonosságot mindenki számára saját elsődleges nyelvváltozata jelenti, a nyelvmegtartásban pedig ez jelenti az utolsó menedéket.

Az új lehetőségek, csábítások és kihívások, a számítógép, az internet használata az anyanyelv-államnyelv kényszerkétnyelvűségét a fiatalok számára egyre inkább a többnyelvűség dimenziójába helyezi. A kétnyelvűség előnyt jelent újabb nyelvek megtanulásában, ez pedig megnöveli az érvényesülés esélyeit, megkönnyíti a felzárkózást a mai (globalizálódó) világ elvárásaihoz. A kérdés ebben is az, mennyiben képes a román a további nyelvek tekintetében is hozzátoldónak, gazdagítónak lenni, vagy ellenkezőleg: milyen mértékben szegényíti, szorítja háttérbe az anyanyelvet. A nyelvi sokféleségben, a többnyelvűségben mindenképpen számolni kell azzal, hogy – mint Magyarországon is – relatívvá válik az anyanyelv értéke, korábbi kizárólagossága. És ez gyengíti a nyelvvel összefonódó magyar identitást.

Az egységről

Azon az 1992. októberi budapesti konferencián, ahol Grétsy tanár úr a nyelvművelés új szlogenjét, a nemzetközpontú nyelvművelést meghirdette, és amelyen határon túli nyelvészek is részt vettek, általános volt az aggodalom a határon túlról beáramló kontaktuselemek, regionalizmusok miatt. Legtöbben attól tartottak, hogy a század korábbi évtizedeiben szétfejlődött peremváltozatok a „nemzeti” keretben veszélyeztetik a nyelv egységét, a nyelvi normát. A konferencia zárszavában Benkő Loránd azzal igyekezett megnyugtatót az aggodalmaskodókat, hogy a változatok értékei a nyelvnek, és hogy „A nyelvi színesség és a nyelvi norma tehát nem ütköznek, hanem egymással együtt élnek, egymást kiegészítik, harmonikusan egymásba olvadnak.” (Nyr. 1993/4: 501). Az azonban továbbra sem volt kétséges, hogy újra kell értelmezni mind a *nyelvi norma*, mind a *nyelvi egység* fogalmát.

Az ezt követő években nagy szakirodalma kerekedett mindkét fogalom értelmezésének. A *norma* és a hozzá kapcsolódó *helyesség* tekintetében fontos volt annak elfogadása, hogy minden nyelvváltozatnak van normája, amelyek közül a főváltozaté (a köznyelvé) abban kivételes, hogy (főként az írott változatáé) kodifikált. Tagadhatatlan azonban, hogy még a kodifikált norma sem lehet merev és zárt, és hogy a kodifikálást is nyelvészek végzik, akiknek tekintettel kell lenniük a folyamatos változásra és az egész nyelvközösség nyelvhasználatára. A határait nagyon nehéz megvonni, vagy talán nem is kell. Számomra nem kétsé-

ges például, hogy a *jöszökök* éppúgy köznyelvi, mint a *jöttek*, a *krumpli* éppúgy, mint a *burgonya*, és nagyon sok abból a gazdag anyagból is, amelyet a határon túli szavak online szótára tartalmaz. A legkirívóbb példa mégis a beszélt változat *ě* hangja, amelynek nem lehet megtagadni a köznyelvi státuszát (ha már Kodály Zoltán minden igyekezete hiába volt, hogy az írásunkban is helyet kapjon). Ha nincs egyetlen, abszolút norma, akkor nincs abszolút helyesség sem, csak helyénvalóság, azaz a nyelv minden eleme csak a maga konkrét helyén, használói közösségében minősíthető.

Ezen az alapon a nyelvi egység vonatkozásában is egyszerűbb a helyzet. Ma már talán nem olyan nehéz lemondani arról a múlt századi dogmáról, hogy mindaz, ami a változásban az egység irányába mutat, „fejlődést” jelent, és hogy a nyelvalkításnak is kizárólag ezen kell munkálkodnia. Az

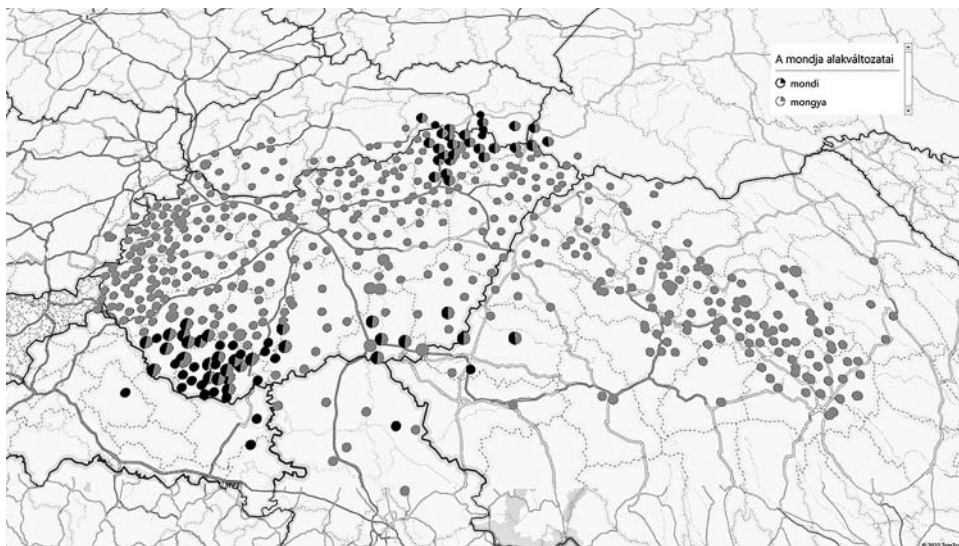
alapvető kérdés az, hogy az egységet uniformitásként értelmezzük-e, vagy a változatosság viszonylagos egységeként, nem kizáró és zárt egységként, nem mereven stabilizált egységként, hanem a változatosságot (nyelv)közösségiként elfogadó, rugalmas és nyitott egységként. A kérdés nem új, és a választ is megadta már rá éppen kétszáz évvel ezelőtt a nyelvújító Kazinczy és a nyelvalkítás teoretikusa, Teleki József. Egyetértettek ugyanis abban, hogy a nyelvi egység nem az egység egysége, hanem a természethez hasonlóan csak a „különbözés” egysége (concordia discors) lehet. Az így értelmezett egységes magyar nyelvet a nyelv minden beszélője a magáénak érezheti, megtalálhatja benne a maga helyét.

Péntek János

professor emeritus, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár

Mondi, tudi, láti

Nyelvjárási jelenségeket bemutató sorozatunkban ezúttal egy különös alaktani sajátosságot járunk körül. A jelen idő egyes szám harmadik személyű, határozott ragozású *mondja, tudja, látja, adja* stb. köznyelvi formák helyett a magyar nyelvterület jelentős részén találkozhatunk *mondi, tudi, láti, adi* alakváltozatokkal (lásd 1. ábra).

1. ábra: A mondja és mondi területi megoszlása a Magyar nyelvjárások atlasza és a Romániai magyar nyelvjárások atlasza adatai alapján

Nemzeti nyelvatlaskánk tanúsága szerint ez az igeragozási regionalizmus legerősebben a Dél-Dunántúlon jelentkezik, de a Dél-Alföldön, például Szeged környékén is számos településen előfordul. A jelenség másik gócpontja északke-

leten, a Hernád és a Tisza közötti területen, Borsod-Abaúj-Zemplén vidékén mutatható ki.

A sajátos forma nyelvtörténeti megítélése: létrejöttének ideje és mikéntje élénk vitákat váltott ki a kutatók körében. Bár korábban középmagyar vagy újkori fejleményként való értékelése is felmerült, a legfrissebb kézikönyvünk-

ben Juhász Dezső feltehetően az ősmagyar korra visszavezethető régiséggként értékeli ezt a változatot, amely a tövéghangzó és az *-i* névmási alapú személyrag együtteséből monoftongizációval és rövidüléssel keletkezett (*ai > í > i*). Az ősmagyar kor végén ez a (nyelvjárási) változat együtt élhetett hasonlóan létrejött *-á* végződésű formákkal, amelyek egybeestek a hasonlóan alakult *-á*, *-é* jeles elbeszélő múltú igealakokkal (*látá* 'látta'). A nyelvi homónia megszüntetése érdekében ez utóbbiakból (*lát-á*) alakult (teljestövéstéssel) a *láto-á*, majd a *láto-já* típusú forma (hiátustöltő *j* beiktatásával), ebből pedig a kétnyíltszótagos tendenciával, hangkieséssel a *lát-já*, majd rövidüléssel a *látja*. A nyelvjárások

egy részében, szűkebb körben őrződött meg az ősi *láti, mondi, tudi, adi* 'látja, mondja, tudja, adja' típus (Juhász 2018: 320, a nyelvtörténeti összefüggésekhez lásd: Hegedűs 2001, illetve átfogó szakirodalmi áttekintéssel: Honti 2020).

A jelenség területi elrendeződését látva, felmerülhet összefüggése más nyelvjárási mintázatokkal, bár kapcsolatuk nehezen tisztázható. Valószínű, hogy a *mondi, láti, tudi* története szorosan kapcsolódhat azokhoz a korai csoportokhoz, amelyekre az *ő*-zés volt jellemző: a déli, dunántúli és dél-alföldi vidékek lakóihoz. Északkeleti elterjedése pedig az abaúji *ő*-ző szigeteket is magába foglalja, bár azoknál jóval szélesebb körben előfordul. Nem találjuk élőnyelvi nyomát viszont a Szenc környéki és a székelyföldi, udvarhelyszéki *ő*-ző nyelvjárásokban. Az is kimutatható, hogy azokon a területen járatos, ahol az ikes ragozás a legkevésbé használatos. Továbbá rendre felbukkan a sok archaikus sajátosságot őrző, különleges nyelvjárású településeken, mint például a szlavóniai (horvátországi) Kórógyon – valamint egyes adatok szerint a moldvai nyelvjárásokban is (Hegedűs 2001: 53).

A feltűnő, szokatlan nyelvjárási megoldás már korán felkeltette a nyelvi sokféleséggel, helyi sajátosságokkal foglalkozó szerzők figyelmét. Misztótfalusi Kis Miklós a nyelvi egységesülés korai korszakában, 1698-ban már elítélően nyilatkozik róla: „Mert tsak Kassa körül szólnak így: *adi, mondi* etc.” (idézi Erdődi 1956: 375). Pálóczi Horváth Ádám nyelvjárásokat bemutató munkájában 1821-ben írja: „A Somogyi köz nép így mondja ezeket *mondi, tudi, adi*” (idézi Tóth 2019: 56).

Talán a legérdekesebb momentum a jelenség visszhangjának történetéből, hogy a nyelvjárási formák iránt élenként érdeklődő Vörösmarty Mihály a *mondja, adja* alakokat hibásnak, kerülendőnek tartotta, és egy pályázati bírálatában a *mondi, adi* változatok elterjesztését vélte kívánatosnak (Viszota 1912: 259). A Vörösmarty által is szerkesztett Athenaeum folyóiratban 1838-ban jelent meg egy írás Mézfalvy (?) tollából, amelyből a szerző veretes sorai szintén ezt a felfogást tükrözik: „...*adi, lopi, kapi, láti, mondi, szóri* stb. Én eme’ beszédkiejtést nem csakhogy helybehagyom, sőt egyedül ezt tartom helyesnek és eredetinek. (...) Kivánnám hát, vajha ez egyszerű beszédmód lábra kapna, vagy ha kívánásom nem tetszenék, grammaticae megczáfoltatnék”.

Vörösmarty figyelmét, érdeklődését egy Bálint Sándor által közölt történet jelzi legplasztikusabban, amely Osztrovsky József szegedi politikus egy levelében olvasható:

„1849-ben Vörösmartynak beszéltem erről s ő is teljesen osztzott véleményemben. (...) Elmondtam ugyanis neki, hogy a szögedi dialektus igeajtogatás tekintetében gazdagabb a magyar irodalmi nyelvénél. Azzal cáfolják ugyan a szögedi embert, hogy: *azt mondi, hogy nem adi, inkább a sárba tapodi* e helyett: *azt mondja, hogy nem adja, inkább a sárba tapodja*. – Vörösmarty, aki ezt még nem hallotta, mosolyogva kérdezte: És csakugyan így beszélnek Szegeden?

Igen – felelém – a nép így beszél, és pedig szerintem igen helyesen. Mert ne gondold ám, hogy a szögedi embör nem ismeri a *mondja, adja, tapodja* sat. igéket, csakhogy a kellő helyen, t. i. a parancsoló mód 3-ik személyére alkalmazza, például: *Mondja kend mög annak az embernek, hogy oda ne adja, hanem inkább tapodja a sárba*. Ellenben a jelenidő

3-ik személyére: *mondi, adi, tapodi, kapi, parancsoli* sat. kifejezésekkel él, míg az ország többi részeiben – néhány község kivételével Abaujban, ahol a mint hallottam, éppen úgy ajtogatnak, mint nálunk – s az irodalmi nyelv is a jelen időt is parancsolómóddal fejezi ki, a mi minden esetre nyelvszegénységről tanúskodik.

Vörösmarty komoly arccal hallgatta beszédemet s midőn bevégeztem, lelkesülve kiáltott föl: Józsi öcsém, hiszen ez egy elveszett nemzeti kincsnek újra megtalálása; s az érdem Szeged népéé, nem azért, hogy azt fölfedezte, hanem, hogy megőrizte a végenyészettől; mert hiszen kétségtelen, hogy a nyelvet nem külön maga csinálta, hanem örökségképp vette át őseitől és így kétségtelen az is, hogy az volt a valódi és általános ősmagyar nyelv, amelyet ma is beszél, s míg annak legszebb hangzású részét és gazdagságát idegen nyelvfajok szomszédságába települt magyar törzságazataink elvesztették, a szegedi nép megőrizte. Mert hát igaza volt Csathó Pálnak, midőn azt írta, hogy: nem a tudósok csinálták a nyelvet, hanem a nép alkotta azt.

No – úgymond – ha Isten éltet és ebből a mostani nagy bajunkból szerencsésen kimenekülünk, legelső dolgom lesz erről, amiről most beszélünk, vagyis a szegedi nép nyelvéről, értekezést írni s azt a tudományos Akadémiának beterjeszteni” (Bálint 1953: 246, idézi: Péter 1998: 45.).

Irodalom

Bálint Sándor 1953, Vörösmarty Mihály és a szegedi táj-szólás. Magyar Nyelvőr 77: 245–246.

Erdődi József 1956, Az *adi, mondi* történetéhez. Magyar Nyelv 52: 375.

Hegedűs Attila 2001, A 3. személyű tárgyaz igerag kérdéséhez. In: Büky László–Forgács Tamás (szerk.): Magyar és finnugor alaktan. 2000. október 25–26. A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei II. Szegedi Tudományegyetem, Magyar Nyelvészeti Tanszék, Szeged. 49–54.

Honti László 2020, A magyar nyelv 3. személyeket jelölő morfémai. Nyelvtudományi Közlemények 116: 7–69.

Juhász Dezső 2018, A nyelvjárások történetéből. In: Kiss Jenő–Pusztai Ferenc (szerk.): A magyar nyelvtörténet kézikönyve. Tinta Kiadó, Budapest. 320.

MNyA. = A magyar nyelvjárások atlasza 1–6. Szerk. Deme László–Imre Samu. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968–1977. 853. térképlap.

Péter László 1998, Írók, költők Szegeden a szabadságharc forrásaiban. Tiszatáj 52: 1–12. sz. 36–63.

Tóth Péter 2019, A magyar nyelvjáráskutatás Nemes-Népi Zakál György korában. Vasi Szemle 73: 1–4. 47–59.

Viszota Gyula 1912, Vörösmarty ismeretlen nyelvtudományi dolgozatai. Magyar Nyelv 8: 255–260.

RMNyA. = A romániai magyar nyelvjárások atlasza 1–11. Gyűjt. és a kéziratot összeáll. Murádin László. Szerk. Juhász Dezső. Magyar Nyelvtudományi Társaság etc., Budapest, 1995–2010. 3203. térképlap.

Bárth M. János

egyetemi adjunktus, ELTE BTK

Mit is szeretnénk egy szövegtől?

A Deme László-díjat az Anyanyelv-ápolók Szövetsége évente adományozza azoknak a fiataloknak, akik a magyar nyelv-tudományban, nyelvművelésben, a nyelvi kultúra ápolásában kiemelkedő tevékenységet végeznek. Az idei díjazott: Klemmné Gonda Zsuzsa magyartanár, nyelvész, akinek pályáját meghatározta, hogy 2009-ben az Országos Tudományos Diákköri Konferencián (OTDK) az Anyanyelv-pedagógia tagozaton első helyezést ért el. Azóta foglalkozik a téma kutatásával. 2009 óta az Anyanyelv-pedagógia című folyóirat szerkesztőségi tagja, a Magyar Nyelvtudományi Társaság Magyartanári Tagozatának elnöke, valamint a Szemere Gyula anyanyelv-pedagógiai kutatócsoport szakmai vezetője is. Korábban középiskolai magyartanár volt, nem sokkal később a Károli Gáspár Református Egyetem, majd az Eötvös Loránd Tudományegyetem oktatója lett.

Idén Ön nyerte el a Deme László-díjat. Mit jelent Önnek az elismerés és közelebbről Deme László munkássága?

Hálás vagyok a díjért az Anyanyelv-ápolók Szövetségének. Deme László munkásságával még az egyetemen találkoz-tam, hamar meggyőződtem az életműve. Hozzá hasonlóan gondolkodom arról, hogyan kapcsolható össze a nyelvészet mint alkalmazott tudomány, valamint a tanítás. Deme László is nagy hangsúlyt fektetett nyelvészeti munkáinak gyakorlati alkalmazhatóságára. Ez követendő út, és én is így végzem a kutatásaimat.

Sokat foglalkozik az anyanyelvi szak módszertan kérdéseivel. Milyennek látja ennek a kicsit elméletiesen hangzó tárgynak az oktatási helyzetét? Hogyan tudja hallgatóit segíteni saját tapasztalataival?

A szak módszertan tulajdonképpen a leggyakorlatiasabb része az egyetemen töltött tanári felkészítésnek – vagyis annak az időszaknak, mielőtt az egyetemi hallgatók a gyakorlóiskolákba kerülnének –, ezért kedvelt kurzusról beszélhetünk. Mindazt, amit korábban ismeretként elsajátítottak a hallgatók, ezen az órán a gyakorlatban is ki tudják próbálni.

Igen motiváltak a hallgatók az anyanyelvi szak módszertani kurzusokon, ezért jó velük együtt dolgozni. Antalné Szabó Ágnes és Raácz Judit tanárnők dolgozták ki azt az anyanyelv-módszertani szemléletet, amelyet az ELTE Bölcsészkarán megvalósítunk. A képzés első szakaszában elsősorban a kompetenciaterületekre fektetjük a hangsúlyt, vagyis a szövegértés és -alkotás fejlesztése kap kiemelt figyelmet. Ennek a szakértelmnek az elsajátítása hozza magával a második szakaszban azt a tudást, amely például a retorika, a helyesírás vagy a grammatika szakismeretét és tanításának módszereit jelenti. A gyakorlati kurzus ilyen formán pedig erre az elméleti előadásra épül, ahol már az óratervezés kerül előtérbe. Ilyenkor találkoznak a hallgatók a szimulációkkal, vagyis a mikrotanításokkal, ahol kipróbálhatják magukat szinte „élesben”.

Az egyetem elvégzése után a hallgatók többsége tanárként kezdi meg működését. Mi történik azokkal a hallgatókkal, akik inkább folytatni szeretnék szakmódszertani tanulmányaikat?

Számos hallgató jelentkezik doktori képzésre, mert a Nyelvtudományi Doktori Iskolában az alkalmazott nyelvészeti programon belül lehetőségük van arra, hogy az anyanyelv-szakmódszertanhoz közeli témából írják meg doktori disszertációjukat a jelöltek. Ez persze nem jelenti azt, hogy nem helyezkednek el iskolákban pedagógusként. Sokan jelentkeznek úgy a képzésre, hogy mellette gyakorló tanárként is dolgoznak, s így a kutatótanári fokozatot is elérhetik.

Másik kiemelt területe az oktatáskutatás. Mit jelent pontosan ez a szakkifejezés, hogyan tudná definiálni?

Gonda Zsuzsa a Deme-díj átvétele után
(Reiser György Lukács felvétele)

Nem neveléstudományi, hanem elsősorban alkalmazott nyelvészeti szempontból kutatok. Nagyon izgalmas megfigyelni, hogy az anyanyelv-pedagógia hány másik tudományterülettel van kapcsolatban. Ezek közül kiemelkedő a pedagógia, a pszichológia, valamint a különböző társadalomtudományok és természetesen a nyelvészet is, amelyeknek metszeteként gondolkodhatunk az anyanyelv-pedagógián belül kutatási területekről is. Az interdiszciplinaritás, ami engem vonz, azaz hogy mindig más és más nézőpontokat lehet érvényesíteni egy-egy kutatáson keresztül.

Elsősorban a digitális szövegek olvasásával, az egynyelvű szótárak használatával, illetve diskurzuselemzéssel foglalkozom. Mindhárom kutatási terület különféle kutatási módszertant vár el a kutatótól. Előbbinél előkerülhet a szövegértési tesztek értékelése, és dolgozunk szemkamerás

vizsgálattal is, ami már gyakorlatilag a természettudományokkal is kapcsolatba kerül. A lexikográfia, a szótárelemzés esetében végzünk klasszikusabb anyanyelv-pedagógiai kutatást, ami főként a gyakorlatra épül, leginkább az információfeldolgozás milyenségét vizsgáljuk. A diskurzuselemzés során tanórai felvételeket elemzünk, ahol például megfigyelhetjük a tanári és tanulói kommunikációt, melyeknek elemzését követően hatással lehetünk egy-egy tanóra minőségének javítására is, vagyis arra, hogy a szaktanár min tud változtatni annak érdekében, hogy a tananyag összefüggőbb, a tanulócsoport pedig sokkal motiváltabb legyen.

Mit tapasztal, a digitális szövegek olvasása mennyire hat az olvasási szokásainkra?

Nagyon. Azért izgalmas körbejárni a digitális szövegek olvasási szokásainkra való hatásait, mert ha megfigyeljük, hogy az olvasási célokhoz kapcsolódóan milyen olvasási típusokat térképeztek fel a nyomtatott szövegek olvasásának esetében, akkor azt tapasztalhatjuk, hogy ugyanazok a típusok jelenhetnek meg a digitális szövegtípusok esetében is.

Négy különböző szövegolvasási típust különböztethetünk meg. Ezek közül az egyik a tanulási célú olvasás, ahol tulajdonképpen az a fontos az olvasónak, hogy egy szövegnek minden elemét megértse és feldolgozza. A második típus a szórakozási céllal induló olvasás, ahol a szöveg globális értelmének feltérképezésére teszünk nagyobb hangsúlyt. Érdekes, hogy ez a két olvasástípus a nyomtatott szövegek esetében jelentkezik elsősorban, viszont a másik két típus inkább a digitális szövegekre jellemző. Ezek közül az egyik az információ lokalizálása, amikor egy nagyobb adathalmazból egy adott elemre vagyunk kíváncsiak. A másik pedig a szövegnek az a fajta globális áttekintése, ahol a lényegi elemeket térképezzük fel, azonban nem végzünk mélyolvasást. Kivételek természetesen minden esetben lehetnek. Amit még a kétféle olvasási halmaz között különbségként

megfigyelhetünk, az a szövegen végrehajtott navigációs cselekvés. Ezt úgy tudnám életszerű példával ábrázolni, hogy ha lapozok a könyvben, akkor navigációs cselekvést végeztem, mert új oldalra jutok, és képes vagyok felmérni a terjedelmét. A digitális szövegek esetében a lapozást a kattintás vagy a görgetés helyettesíti, ami pedig a weblapok közötti terjedelmek hosszából alakít ki egy összefüggő, ám terjedelmileg korlátlan szövegtestet.

Mivel foglalkozik jelenleg, hol keresi az újabb témákat?

Jelenleg a Szemere Gyula anyanyelv-pedagógiai kutatócsoporttal és az Eszterházy Károly Katolikus Egyetemmel közösen készülünk az országos Anyanyelvi Tanítási Versenyre, tulajdonképpen az újjáélesztésére, mert 2010 óta nem volt lehetőségünk a megszervezésére. Most viszont sikerült elérnünk azokat a célokat, amelyek keretében újra kezdődhetnek a versenyek, és ezzel – reméljük – a magyartanári szakma presztízsét is növelhetjük. Szeretnénk láthatóvá tenni a magyartanárok jelenlétét, és hogy az anyanyelvi órák minőségi és hasznos órák legyenek. A verseny megújítását és jelenlegi megszervezését nagymértékben támogatja az Anyanyelvűpolók Szövetsége is.

Mindig az adott lehetőségek alakítják a terveket, ezért várom, hogy újabbnál újabb tervek találjanak meg. Természetesen mindazt, amit elkezdtem – az egyetemi működésem és a kutatásaim –, mindenképpen folytatni szeretném.

Milyen olvasnivalót ajánlana magyartanár kollégáinak?

A magyartanárok egyik legfontosabb feladata a tudatos nyelvhasználat fejlesztése mellett az olvasóvá nevelés. Ezért egy mesét ajánlanék, amely az olvasásról és a könyvek szeretetéről szól, és amelynek mind képi, mind szövegvilága megfogott: Nacukava Szószuke *Rintaró és a könyvek útvesztője* című műve.

Karkó Ádám

az Oktatási Hivatal munkatársa,
az Új Köznevelés szerkesztője

Szép magyar vers

Szabó T. Anna: Amikor odaér

Nem tudjuk pontosan, hol járunk ebben a versben. Annyi bizonyos, hogy hegyes-völgyes vidéken, valahol a természetben. Első olvasásra az évszakváltás jelenségére figyelhetünk fel. A nyárból ősz lesz, az őszből pedig előbb-utóbb tél. Ahogy a rétek a mélyzöld színt, úgy a fák is lombjukat „levetkezik”. Ha máshonnan nem, már Petőfitől tudjuk – sőt évente átéljük a mérsékelt égöv alatt –, hogy ősszel a föld csak „álmos” (és nem beteg). A hosszú alvás előtt azonban, miként rendszerető felnőttözhöz illik, évmilliók óta mindig „Levetette szép ruháit, / Csendesen levetkezett;” (*Itt van az ősz, itt van újra*). Szabó T. Anna versében a tájak a hi-

deg hónapok bekövetkezésekor kiinduló helyzethez érnek, „a tisztarajzú, szikkadt kezdetig”. S aztán megint kezdődik előről minden. A körkörös idő, az esztendő körforgása mint megunthatatlan lírai téma? Részben igen, de a szöveg ennél jóval bonyolultabb, árnyaltabb kérdésfeltevést visz végig. Az elpihenő erdő-mező látványához tartozik ugyanis a tájban makacsul álló „Üres kőtemplom”, amelynek feltűnésével az intertextuális motívumháló újabb kötélsomóját érhetjük el. Röggvest eszünkbe juthat, hogy Baudelaire *Kapcsolatok* című, híres költeményében: „Templom a természet”, élő oszlopokkal, amelyek az erdei fák képét hívják

elő az olvasóban. Ennek alapján feltételezhetjük, hogy az *Amikor odaér* második szakaszában az üres templom vizuális jelként, nem szó szerint értendő, hanem a levetkezett, elcsendesült természet metaforikus megnevezéseként. Az egyező műforma még közelebb hozza egymáshoz a két alkotást, s arra bátorít, hogy a mai szöveget Baudelaire szonettje felől is olvassuk. A tíz és tizenegy szótagszámú sorok, az alapvetően jambikus lejtésű strófák híven követik a természetet dicsérő szonett hagyományát. A vers éppen a kettős jelentés lehetőségét aknázza ki, a templom és a természet motívumainak egybejátszatását, egymás mellé rendelését. A természet templomi jelleget ölt, a templom szervesen kapcsolódik a természeti közegehez. A beszélő az ég jellemzéséhez az ólomüveg tulajdonságát kölcsönzi, a fák gótikus oszlopok, a hunyorgó nap fáradt örökmécsesként pislákol. Az abab abab cdc dcd meg nem bicsakló rímelése erős pánttal fogja egybe, ugyanakkor el is különíti az első nyolc sor (az oktáva) és a két tercett (a szextett) sorait.

A szonett előírásainak megfelelően az oktáva az előkészítést és a feszültség megteremtését tartalmazza. Az őszbe forduló természet fokozatos hanyatlását a magányos kőtemplom magasodása zavarja. A fal nem változik, nem „vetkezik”, nem készül téli álomra. A feloldást kínáló kétszer három sorban (a szextettben) – némi meglepetést okozva – a megszólaló további nézőpontra irányítja figyelmünket. A templom–természet párhuzamon túl megjelenik valaki a versben, aki „idetéved”, és dermedten áll. Ekkor már a kőtemplom valódi, elhagyott épület, ennek minden értelmezési következményével. A cím – *Amikor odaér* – szintén az arculcsapásszerű feltárást, a megpillantás mozzanatát nagyítja ki. A táj vétlen felfedezőjének olyan élményben van része, amely nem mindennapi tapasztalattal ajándékozza meg: a kezdetektől látja az időt, azt, ahol a lassuló mozgás és a mozdulatlanság egymást feltételezik, ahol a mozgóból „tisztarajzú” állókép lesz, majd – *idővel* – a megbénult vidék ismét mozgásba lendül. Ennek elgondolásával – hiszen itt csupán hasonlatról van szó – („mint aki tudja”) az önfeledten kóborló a „kezdet előtt / pillantja meg a mozdulatlan véget”. Kezdet és vég egybefolyik, a lét az örök körforgásban valósul meg. A naponta újra

kezdődő élet számára, a végtelenül ismétlődő folyamatban szinte nincs is világosan elhatárolható kezdet és vég, a kezdet hordozza a véget, a vég magába sűríti a kezdetet. Szonett témájául nem is kívánhatnánk ennél szebbet.

A versbeszéd nyugodt, kiegyensúlyozott, már-már melázoan, pontosabban: tényszerűen csendes. Az oktávában kettő kivételével minden versmondat két sort tölt ki, zök-

kenést okozó áthajlások nincsenek. A tercett első két sora még hasonlóan fegyelmezett, a harmadik sor és az egész második tercett azonban zaklatottabb, gyötrelmesebb hatást fejt ki, az áthajlás okozta törés még inkább („kezdet előtt / pillantja meg”) erősíti ezt. S az izgatottság – visszaolvassva a szöveget – utólag rávetül az előző szakaszokra is, fájdalommal télítve a „kihűlt némaság” szinesztéziáját, a „szürke”, „sötét”, „fáradt”, „puszta, elhagyott” jelzőket, a „dermedten”, „vétlen” határozók gyászos képzetkörét. A látszólagos nyugalom mögött mégiscsak tapintható a feszültség, ahogyan az elemi felháborodás visszafojtott haragja lüktet. Hangzás és ritmika vissza-visszatérő szopora dobolása a megrendültség és tehetetlenség elfúló zihálását érzékelteti a jambust helyettesítő tribrachiszok egymás utáni három rövid szótagjának gyakori, mondhatni rendszeres jelenlétével.

Ha a templomot valódi építményként nézzük, akkor az elhagyott, kihalt, elcsendesedett vidéknek emberi katasztrófa lehet az oka. Valakik voltak itt, akik már nincsenek.

Csak egykori templomuk tanúskodik arról, hogy itt valaha faluközösség élt. Mellékesnek tűnő, mégsem elhanyagolható információ, hogy „sűrű, érett” tájon vagyunk, még a levegő is sűrű. Utalhat mindez véres, végzetes események egymásra torlódására, kavargására is. Jót és rosszat megélt, kemény sorscsapásokat elszenvedett tartományra, amelynek volt aranykora, és voltak sötét évei. Ebben az értelmezésben a természeti témát kiegészíti a történelem témája. A jó líra számos eltérő olvasatot vonz. Az *Amikor odaér* elemzésében kulcsszerepe van, hogy az itt felvillantottakból melyik változatot hangsúlyozzuk.

Fráter Zoltán
irodalomtörténész

Szabó T. Anna AMIKOR ODAÉR

*Mélyzöldjüket a későnyári rétek
és lombjukat a fák levetkezik.
A sűrű, érett tájak visszatérnek
a tisztarajzú, szikkadt kezdetig.*

*Üres kőtemplom, kihűlt némaság
a szürke, ólomüveg ég alatt.
Sötét, gótikus oszlopok a fák.
Fáradt örökmécs, hunyorgó a nap.*

*A kezdetektől látja az időt,
dermedten áll, ki vétlen idetéved.
Ízlelgeti a sűrű levegőt,*

*nézi a pusztát, elhagyott vidéket,
mint aki tudja: kezdet előtt
pillantja meg a mozdulatlan véget.*

(Kötetben:

Vagyok, Bp., Magvető, 2022.)

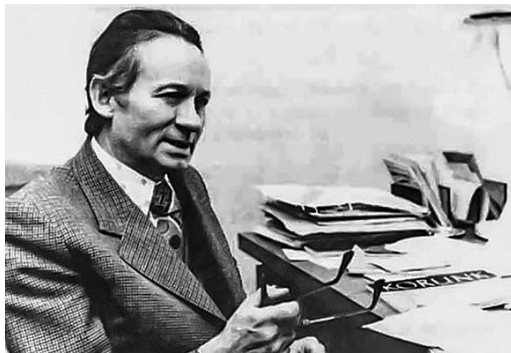
A legnépszerűbb műsor, az *Édes anyanyelvünk*

Lőrincze Lajos, a rádiós „sztárnyelvész”

Szeptemberi lapszámunkban a Magyar Rádió nyelvművelő műsorának történetét osztottam meg, Halász Gyula *Édes anyanyelvünk* című műsorának értékelésével. A második világháború utáni években elhangzottak nyelvművelő adások a rádióban, igaz, nem heti vagy havi rendszerességgel. E műsorokban Zsirai Miklós akadémikus, a finnugor nyelvészet kutatója a magyar nyelvnek a világ nyelvei között elfoglalt helyével, nyelvünk kialakulásával, nyelvtörténeti emlékeinkkel, a nyelvi regiszterekkel, a szókincs felépülésével stb. foglalkozott. Zsirai műsorai elkülönülnek a rádiós nyelvművelő műsoroktól: nincsenek olvasói levelek, nem reagál a legfrissebb nyelvi jelenségekre (és így a nyelvi változásra sem), hanem pusztán tudományos ismereteket közvetít anyanyelvünkről, más nyelvekről, a nyelvtudományról – a nehéz időkben is.

A Lőrincze-féle *Édes anyanyelvünk* megszületéséről kevés forrás van. Tudjuk, hogy a műsor elindításában Kodály Zoltánnak is szerepe volt, ő maga adta Lőrinczének a műsor ötletét. Lőrincze vallomásaiból kiderül, hogy a műsor 1952. október 15-én indult. Az adások 1955-től váltak rendszeressé: vasárnaponként a reggeli-délelőtti műsorsávban voltak hallhatók. 1961-től az *Édes anyanyelvünk* már hetente háromszor hangzott el a Magyar Rádióban. A felolvasott írások zöme a szerkesztő-felolvasó Lőrincze tollából valók, de volt a műsornak szerzői csapata is: Ferenczy Géza, Kálmán Béla, Károly Sándor, Kovalovszky Miklós, O. Nagy Gábor, Papp László, Rácz Endre, Szende Aladár, Tompa József és sokan mások. Mivel az írásokat mindig Lőrincze olvasta fel, az ő nevével és hangjával forrt össze a műsor. Az *Édes anyanyelvünk* terjedelme is változott: eleinte hosszabb, a 15-20 perces adásokat 3-4 hetente sugározták, majd 1954-től ötpercesekre rövidültek, de már heti 3-4 alkalommal hangzottak el. Lőrincze az ötperces adásidőt remekül tudta beosztani, kialakult ezzel az ötperces nyelvművelés műfaja.

A nyelvünk múltját és jelenét szakszerűen, de igen érdekesen feltáró adások sikere több okra vezethető vissza. Egyrészt Lőrincze a hazai rádiózás történetének csúcskorszakában volt a Magyar Rádiónál. Míg Halász Gyula műsorának kezdetén 340, végén 419 ezer rádióhallgató volt, addig 1950-ben már 620 ezer, 1960-ban 2 millió 224 ezer, 1970-ben pedig több mint két és fél millió rádióhallgatót tartottak számon. A rádiózás tehát a mindennapi élet természetes velejárója, szabadidős tevékenység lett. Lőrincze Lajos

Lőrincze a Magyar Rádió felvételén
(az MTVA archívuma)

nevét így az 1960-as, '70-es, '80-as években szinte az egész ország ismerte. Generációk nőttek fel a nyelvész közel kétezer műsorát hallgatva: iskolások házi feladatként kapták a meghallgatást, az érdeklődő felnőttek pedig művelődésük-szórakoztatásuk céljából hallgatták. Lőrincze volt az első „sztárnyelvész” Magyarországon.

Halász Gyula kissé harcias nyelvvédő szemléletével szemben békésebb, derűsebb nyelvművelést kínált. Nem a hibakeresés, a határozott bírálat, a mindentu-

dás vezérelte, inkább megértő és megengedő, körültekintő, szakmailag felkészült nyelvművelő volt. Képes volt közérthető módon szólni a laikusokhoz. Legtöbbször ugyanis – Lőrincze szerint – akkor fordulnak az emberek a nyelvhelyességi kérdések felé, amikor döntés előtt állnak, választaniuk kell a különféle nyelvi formák közül.

Lőrincze Lajos rádióműsora első tíz évének anyagait kötetben adta ki *Édes anyanyelvünk* címmel (1961). Bevezetőjében rögzíti, hogy az olvasói levelek is azt mutatják, milyen nagy sikere van a műsornak: sokan a műsoridő hosszabbítását igénylik. Az adások minden magyar embernek szólnak, „fiataloknak és öregeknek; írástudatlanoknak, írástudóknak és írástudóknak”. Csak néhány év telt el, és máris újabb kötetre való gyűlt össze a rádiós ötpercesekből, amelyet *Nyelvőrségen* címmel adtak ki (1968). A kötet fűszövegéből megtudjuk, hogy a Magyar Rádió és Televízió közvélemény-kutatásában a legnépszerűbb rövid rádióműsor éppen az *Édes anyanyelvünk* volt. Lőrincze a bevezetőben a címválasztást indokolja, hiszen a *nyelvőrség*, *nyelvőr* szót nem tartalmazza az értelmező szótár. Kiemeli, hogy elsőre harciasnak tűnhet ugyan a cím, az írásokban „nem az ütés-vágás szenvedélye uralkodik, mint inkább a nyelvi jelenségek természetének megfigyelése, feltárása, bemutatása”. Az ő helyzetéből adódóan képes arra, hogy messziről lássa tornyából a tájat, de laboratóriummal is rendelkeznie kell, hogy „a környező világról, közeteiről, növényeiről pontosan számot adhasson. Távcsőre is olyanra van szüksége, amely nemcsak térben, hanem időben is messze visz. [...] Le is kell szállnia a toronyból...”. Halász Gyula még az orvoshoz hasonlította a nyelvművelő szerepét, aki beteget gyógyít és ápol, Lőrincze már a távolról figyelő őr metaforájával él. Lőrincze az utósózt *Mikor lesz vége?* címmel írja, és azt a humoros történetét osztja meg, amikor egy gazdasági szakember megkérdezte tőle, mikor lesz vége a nyelvművelésnek, s Lőrincze így felelt: „majd ha meghalunk”.

A közgazdász meglepődött, azt hitte, Lőrincze tréfál: „Pedig nem tréfáltam, csak nem voltam egészen pontos. Mert akkor sem fejeződik be, csak számunkra. A »téma« továbbra is időszerű marad.”

Grétsy László így emlékezik Lőrinczére halála után: „elsősorban nyelvművelő volt: anyanyelvünk csinosítója és hivatott őre, egész népünk tanítómestere, aki nem szigorral, nádpálcával, hanem szép szóval oktat, s aki [...] nem könyveire, cikkeire, tudományos konferenciákon való szerepléseire volt a legbüszkébb, hanem az *Édes anyanyelvünk* című rádióműsorra, amelyben több mint négy évtizeden át buzdított nyelvünk szeretetére, és tanított fiatal és öreg arányt, igényes használatára. Elsősorban ez a műsor, a nyelvi ötpercesek remekműű sorozata volt az, amelynek révén az egész ország megismerte s megszerette.”

Lőrincze Lajos – noha egyesek komoly bírálattal illetik tevékenységét – alapjaiban újíttotta meg a nyelvművelést, és ez a szemlélet műsoraiban is erősen őrződik. A nyelvművelés célját és tartalmát állandó változóként, a társadalom szükségleteihez igazodóként látja. A nyelvművelés feladatát a következőkben foglalja össze: 1. A nyelvművelőnek figyelnie kell az élő nyelvzokást (hangalak, jelentés, stílárérték). 2. Értékelheti, megítélheti az új nyelvi jelenségeket. 3. Törekednie kell a nyelv bővítésére, a mutakozó hiányok pótlására. E három fő feladatot az emberközpontú nyelvművelésnek kell ellátnia, ami a nyelvközpontú szemlélettel ellentétben a nyelvi jelenségeket a nyelvet beszélő ember, a társadalom érdeke, célja szempontjából nézi. A nyelvművelés tárgya „nemcsak [...] a nyelv, hanem az ember”.

Az 1982-es tévéinterjúban így vall Lőrincze Lajos: „Jól esett tudomásul venni, hogy az *Édes anyanyelvünk* több alkalommal a leghallgatottabb műsor volt, jólesnek a szép levelek, a meleg kézszorítások. Úgy gondolom, az én öt perceim, harmincéves munkám is erőteljesen hozzájárult a magyar nyelv iránti érdeklődés felkeltéséhez és folyamatos, tartós ébren tartásához”. És valóban, a nyelvi műveltség és az anyanyelvi ismeretek országos méretű elterjesztésében jelentős szerepe volt Lőrincze Lajos *Édes anyanyelvünk* című műsorának, amely a rádiós nyelvművelés aranykorát teremtette meg. Ma interaktivitást emlegetnénk, akkor újdonság volt a hallgatókkal való párbeszéd, magától értetődő gesztus: leveleik megválaszolása. Lőrincze Lajos képes volt a magyar nyelvre az ember, a nyelvhasználó szempontjából tekinteni, akkor is, amikor éppen annak múltját tárta fel. Ilyesformán érezhette magáénak minden magyar az *Édes anyanyelvünket*, mert mindannyiuk szívéből szólt. A nyelvhelyesség tekintetében is jóval megengedőbb volt elődeinél és legtöbb kortársánál; szemléletmódja valódi áttörést jelentett a nyelvművelés történetében. A modern, „21. századi” nyelvművelés első alakjának éppen ezért Lőrincze Lajost tartom, akit csak azért nem mondom 21. századi személyiségnek, mert csak 1993-ig élt. Tetteivel és működésével viszont megelőzte sok utódát. (Folytatjuk.)

Megjegyzés: a felhasznált, válogatott irodalmat a cikksorozat utolsó részénél közöljük.

Blankó Miklós
az *Édes Anyanyelvünk* szerkesztője

Ismerszik és ismer

Bajban ismerszik meg a jóbarát; lakva ismerszik meg az ember – tartja a két mondas, amelyet többé-kevésbé mindannyian értünk. A két mondatban ugyanaz az ige található meg: *ismerszik*.¹ Így, önállóan, kiemelve a szövegkörnyezetből talán jobban szembeűnik a szokatlan(abb) alak, és jogosan merűlhet fel az olvasóban a kérdés, hogy helyese ez a forma, illetve mi jellemző a használatára. Sőt elsőre talán a jelentés pontos meghatározása is problémás lehet. A *Magyar értelmező kéziszótár* (ÉKsz²) ebben a kérdésben nem nyűjt sok segítséget, a szóalak nem szerepel a szócikkek között, és egyelőre *A magyar nyelv nagyszótárában* sem található. (A legűjabb, mai nyelvállapotot tükrözű Nagyszótár elkészűlésére még jócskán várni kell, az eddig megjelent nyolc kötet az a–e kezdűbetűs szavakat tartalmazza.) Az *ismerszik* jelentéséhez a Czuczor–Fogarasi-szótárt kell fellapoznunk, mely így nyilatkozik – kissé talán homályosan – az igéről:

¹ Írásunkban Faragű Lászlű, kedves olvasűnk levelére válaszulunk: „... ismerszik meg... Milyen kifejezés ez? Talán ismerik meg, vagy megismerik?”

Ismerszik, ismerszik. Oly jegyrűl, tulajdonságrűl mondjuk, mely szembeűnik, melyet észrevesűnk. *Ismerszik rajta, hogy szereti a borocskát. Alig ismerszik rajta, hogy már ötven éves. Veszedelemben ismerszik meg, ki a jű hazafi. A sebe úgy begűgyűlt, hogy helye sem ismerszik.*

Az idűzett szűcikk megírása óta eltelt idű alatt az *ismer-szik* ige használata némileg változott, szűkűlt. A Magyar Nemzeti Szűvegtárban (MNSZ²) csekűly számű előfordulás található, és az ige szinte kizárűlag igekűtűvel fordul elű, legűbbbszűr a meg- igekűtűvel, ezenkűvűl esetenként a felkapcsolűdik hozzá.

A Czuczor–Fogarasi-szűtár meghatározása és pűldái alapján az is észrevehetű, hogy az *ismerszik ismer-* szűtűvűének jelentése nem azonos az önállóan előfordulű *ismer* ige jelentésével. A jelentésbeli különbség mellett más-más mondat szerkesztést kíván meg a két szű.

Mindkűt ige úgynevezett mediális ige, olyan állapotot jelűlnek, amelyek cselekvűje valűjában nem végez tudatos cselekvűst. Az *ismer* kűtelezű vonzata az alany és a tárgy.

A diákok nem ismerik a verset. Még nem ismerjük az új szomszédot. [...] az ember is jobban ismeri saját fegyverét (MNSZ2). Ezzel szemben az ismerszik igéhez más szerkesztésmód kapcsolódik. Az alany itt is kötelező vonzatként jelenik meg, tárgy azonban nem szerepelhet az ige mellett. Tipikus bővítményként határozó járulhat hozzá. [...] úriember a cipőjéről ismerszik meg (MNSZ2). De azért **bajban ismerszik meg a szívjóság** (MNSZ2). **Lakva ismerszik meg az ember.**

Kis kitérőként itt szólni kell az ige egy másik fajtájáról, a visszaható igeről. Ahogy az elnevezés is sugallja, ennél a típusú iginél a cselekvés visszahat magára a cselekvőre, vagyis a cselekvés szubjektuma és objektuma egybeesik. A visszaható igit fel tudjuk írni egy cselekvő ige és a visszaható névmás kapcsolataként. Például: **fésüli magát** (cselekvő ige) vö. **fésülködik** (visszaható ige); **öltözteti magát** (cselekvő) vö. **öltözködik** (visszaható). Ez a visszaható jelleg az ismersz- töben is megfigyelhető (pl. a szívjóság a **bajban ismerteti meg magát** vö. a szívjóság a **bajban ismerszik meg**), ez okozhatja azt, hogy a vizsgált ige bővítményként nem jelenhet meg tárgy a mondatban. A gyakrabban használt **hallatszik** és **látszik** szavak szótövében (**hallatsz-**, **látsz-**) egyébként szintén ez a visszaható jelleg mutatkozik meg. Ezeknél a szavaknál nagyobb hangsúlyt kap az, hogy mire vagy mire vonatkozik a cselekvés, állapot, állapotváltozás, mint az, hogy a **látás**, **hallás**, **(meg)ismerés** ki által történik.

Vö. **Látom a havasokat.** A havasok **látszanak**. A fiú **hallja a szirénát**. **Hallatszik a sziréna.** A **bajban ismerjük fel a jóbarátot**. **Bajban ismerszik meg a jóbarát.**

A mai nyelvhasználatra és különösképpen a digitális kommunikációra jellemző, hogy egyre népszerűbb az -sz végződésű ige-tövek analógiás használata. Így például az eredetileg is -sz tövű **gazdagszik** vagy **mosakszik** mintájára megjelent többek között a **gyarapszik** (a **gyarapodik** forma mellett) és a szlengesebb **műkszik** ('működik') alak is. Az utóbbihoz hasonló ige-k természetesen joggal sérthetik a beszélők nyelvérzékét.

Felhasznált irodalom:

ÉKsz.² = *Magyar értelmező kéziszótár*. Főszerk. Pusztai Ferenc. 2., átdolgozott kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003.

CzF. = Czuczor Gergely–Fogarasi János, *A magyar nyelv szótára* 1–6. Emich Gusztáv/Athenaeum, Pest/Budapest, 1862–1874.

Lengyel Klára 2017. Az ige. In: Keszler Borbála szerk., *Magyar grammatika*, Műszaki Könyvkiadó, Budapest. 80–94.

Keszler Borbála 2017. A szóképzés. In: Keszler Borbála szerk., *Magyar grammatika*, Műszaki Könyvkiadó, Budapest. 307–321.

Horváth Zsófia

az Édes Anyanyelvünk szerkesztője

Gasztrohelyesírás

Milyen helyesírási kérdéseket vetnek fel az étel- és italnevek?

Az utóbbi néhány évtizedben a test- és egészségkultusz erősödése mellett az étkezés, a gasztronómia fontosságának növekedését is megfigyelhetjük. Ennek jeleként érzékelhető a gasztronómiai intézmények és események (mint a gasztrobárok, street food-helyek, bisztrókultúra; borkóstolók, kulináris utazások) elterjedése, a fenntartható étkezést népszerűsítő társadalmi mozgalmak megjelenése (például a gyorsétkezéssel szembeszegülő Slow Food 'lassú, komótos, megfontolt étkezés' vagy a regionális ételeket népszerűsítő, az ételek nagy távolságra való szállítása ellen fellépő Zero Kilometer 'nulla kilométer' mozgalom). A gasztronómia mint társasági beszédtema, illetve az együttfőzés mint közösségi program mellett az étel státusz-növekedésének jelei a médiában is tetten érhetők. A főzőcsatornák, főzős műsorok hatására a korábbi receptillusztrációkból a celebek valóságshow-ja vált. A hagyományos szakácskönyvek mellett internetes fórumok, csoportok, videócsatornák foglalkoznak az ételkészítés és -fogyasztás témakörével, ami során vagy ismert, más szakmában dolgozó szakemberek mutatkoznak be szakácsként, vagy éppen válnak gasztro-

bloggerek, gasztroszemélyiségek valódi sztárokká. Az eredetileg praktikus műfajnak számító étteremkritika esztétikai kategóriává emelte a gasztronómiát. A folyamat a tradicionális foglalkozások átértékelődésével is jár (a *szakácsból séf, konyhafőnök, sous-chef* vált; új foglalkozásként megjelent az *étterem- és ételkritikus*, a *gasztroblogger*, a *gasztro- vagy ételfotós*, az ételek esztétikus elrendezéséért felelős *food stylist*, az *ételkommunikátor* és a már említett *gasztroesztéta*). A gasztronómia társalgási témává lett, a társas összejövetelek egyik fő programja a közös főzés, ami akár társskeresőknél ismerkedési terepet is nyújt; a közösségi médiában az ételfotók és -receptek népszerű digitális tartalomként is megjelennek.

A széles körben elterjedt gasztrokultúra jelentős számú új vagy más nyelvekből kölcsönzött lexikai elemet hoz magával, amelyek helyesírása – legalábbis – bizonytalan. Ezért a következőkben a kulináris diskurzus erősödésének hatására megjelent helyesírási kérdéseket vizsgálom.

A gasztrokultúra elterjedése a neologizmusok nagyarányú megjelenésével is jár. Ezek lehetnek az eredeti helyesírás

szerint írt átvételek, például: *amuse bouche* [amüz-buss] 'ízeltető falat'; *mousse* [mussz] 'könnyed, légies textúrájú hab'; *julienne* [zsülien] 'szélesebb gyufaméret, 2-3 milliméteres vágási méret'; *baton* 'vágási méret, 5 × 5 milliméteres, 5 centiméter hosszú ételhasáb'; magyar utótaggal: *gourmet(-)vacso* (az írásgyakorlat még nem egységes abban, hogy ez kötőjellel írt összetétel-e vagy pedig különírandó főnévi jelzős kapcsolat). Sajátos, ha a kiinduló nyelvből egy közvetítő nyelven és annak helyesírásával érkezik meg egy szó a magyar nyelvbe, amint ez történt a *wagyu* [vagyü] 'japán marha' szó esetében: a japán szó közvetítője az angol volt. A másik lehetőség, hogy a kölcsönzött szavakat fonetikus írásmóddal használjuk, illetve magyar toldalékokkal látjuk el: *séf* 'konyhafőnök' (< fr. chef); *szuvidál* 'az ételt légmentesen lezárt tasakokban vízfürdőbe helyezve, állandó hőmérsékleten tartva készíti el' (< fr. sous-vide 'vákuum alatt'); *blansíroz* 'az ételt egy-két percig forrásban lévő vízbe, majd azonnal hideg vízbe dobja' (< ném. blanchieren < fr. blanchir 'fehérít, mos').

Az elkészítési eljárások mellett az étkezési kategóriák elnevezése is angol nyelvből átvett neologizmusokkal történik: a legigénytelenebbnek jelenleg az ún. *junk food* (szó szerint: 'szemététel', ~ „gyorskaja”) tartják. Ehhez képest egy fokkal igényesebb az utcán, menet közben is elfogyasztható *street food* 'utcai étel'. A komfortétel szintén gasztroneologizmus, mégpedig az angol *comfort food* 'kényelmi étel' feltükröfordítással magyarított változata: ez könnyen, egyszerűen elkészíthető fogást jelöl, amely azonban tartalmas és jó esetben egészséges is. A legmagasabb szintű kulináris élvezetet a *fine dining* jelenti: ebben az esetben nem csupán az étel minősége, hanem az elkészítés és tálalás módja is különleges, és a gasztronómiai mellett esztétikai élményt is nyújt.

Mindezek mellett pedig külön iparágat – és egyúttal nyelvi kérdéseket is – jelent a különféle allergiákra, ételérzékenységekre reagáló mentességek megnevezése (pl. *glutén-* és *laktózmentes*, *cukormentes*, a logikai szempontból megkérdőjelezhető *mindenmentes* megnevezés is ebbe a sorba illeszkedik – a *mentes* szóval önálló cikk foglalkozik az Édes Anyanyelvünk 2022/1. számában).

Annak illusztrálására, hogy mennyi nehézséget jelenthet a nemzetközi ételnevek írásmódja (és kiejtése), a magyar ételspecialitásokon kívül három népszerű külföldi konyha (az olasz, az orosz és az ázsiai-koreai) ételneveit választottam ki. Szisztematikus áttekintésre itt nincsen mód, sokkal inkább a kérdés- és problémafelvetés a cél. Összefoglaló, helyesírási szempontból is alapos gasztronómiai szöveget nem

találtam; kisebb, némely esetben pontosítandó gyűjtemények elérhetők online formában is.

Az olasz ételek és italok neve eredetileg is latin betűs, az esetükben az írásmód és a kiejtés eltérése okozhat nehézséget. Sokan ejtik az olasz betűkombinációk nem ismerete miatt a *pizza* szót [*pizza]-ként, a *bruschettát* [*brussetta]-ként vagy a *ciabattát* [*ciabatta]-ként. Az 1. táblázat eligazít az ismertebb olasz eredetű gasztronómiai fogások írás- és kiejtési módjával kapcsolatban. Kiemelhető példa a sorból a kapucsinó szó, amelyet a latin betűs nyelvből átvett, közkeletűvé vált köznyelvi idegen szavakhoz hasonlóan ma már magyarosan, a kiejtés szerint írunk (az eredeti *cappuccino* helyett; AkH. 203.).

Az orosz ételnevek a cirill betűs eredetiből történő átírás miatt jelenthetnek problémát. A cirill betűs szláv nyelvek-

Kiejtés és írásmód kapcsolata	Példák
kiejtés és írás hasonlít	<i>grappa, mortadella, panettone, profiterol</i>
kisebb eltérések	<i>pasta, risotto, mascarpone, ricotta, cappuccino, Limoncello, prosecco; asiago</i> [ásziágó], <i>tiramisù</i> [tiramiszù], <i>amaretto</i> [ámárétto]
nagyobb eltérések	
c	<i>pizza</i> [piccá], <i>mozzarella</i> [moccárellá], <i>gorgonzola</i> [gorgoncolá], <i>scamorza</i> [szkámorcá]
ny	<i>lasagne</i> [lázánye], <i>gnocchi</i> [nyokki], <i>bigne</i> [binyé]
cs	<i>carpaccio</i> [kárpáccsó], <i>stracciatella</i> [sztrácsátellá], <i>ciabatta</i> [csábáttá], <i>focaccia</i> [fokáccsá]
j	<i>tagliatelle</i> [táljátelle]
k	<i>bruschetta</i> [bruszkettá], <i>chianina</i> [kiániná], <i>latte macchiato</i> [látte mákkjiátó]
s	<i>prosciutto</i> [prosútto]
dzs	<i>Parmigiano Reggiano</i> [pármidzsánó redzsánó]

1. táblázat: Példák olasz ételnevekre

Magyaros írásmód	Eredeti orosz írásmód	Jelentés
<i>borscs</i>	борщ	céklaleves
<i>szoljanka</i>	солянка	leves
<i>blini</i> (magyaros: <i>blini</i> , szlavisztikai és könyvtári: <i>bliny</i> ; vö. OH 2005: 256)	блины	[kelt tésztás] palacsinta
<i>pirog</i> (ritkábban: <i>pirozok</i>)	пирог/пирожок	kelt tészta, édes/sós töltelékkel, sütvé; vö. lengyel <i>pierogi</i>
<i>pelmenyi</i>	пельмени	húsos/töltött derelye, „az orosz ravioli”

2. táblázat: Példák orosz ételnevekre

ből történő átírás szabályaival kapcsolatban az Osiris-féle *Helyesírás* című kézikönyv igazít el (OH 2005: 252–257). A 2. táblázat jellemző orosz ételnévpéldákat mutat be, magyar átírással együtt.

A koreai ételnevek pedig az eltérő írásrendszer, az angol és a magyar átírási rendszer eltérései, illetve a magyartól nagyon különböző kiejtés miatt jelenthetnek nehézséget (ugyanígy a japán, kínai stb. ázsiai ételnevek esetén is). A koreai *bibimbap* szó szerint ’kevert rizs’-t jelent: olyan étel, amely a rizs mellett zöldségeket (*namul*) és húst is tartalmaz. Ha forró köedényben készül, akkor *tolszot* vagy *dolsot-bibimbap*-nak nevezik. Bemutatásaiban „egyszerű és egészséges komfortétel”-ként emlegetik. Az angolosan *gochujang*-nak, magyarosan *kocshudzsang*-nak írt koreai fermentált csilipaszta a koreai konyha fontos összetevője, és írásváltozataival rámutat az átírási rendszerek különbözőségeire.

A magyar ételnevek kapcsán a magyar helyesírási szabályzatot vizsgáltam meg abból a szempontból, mennyire egyértelmű és következetes a magyar gasztrotémájú elnevezések írásmódja és annak szabályozása. A szabályzat 12. kiadása szótárrészének áttanulmányozása alapján a 3. táblázatban bemutatott kategóriákba oszthatók az ott szereplő étel- és italnevek. A szótárban megjelent egyes elne-

vezések nem jelentenek különösebb helyesírási problémát (pl. *csipetke*, *debreceni*), vagy rendszerszerűségük (pl. *búzacsíraolaj*, *padlizsánkrém*), vagy szabályozottságuk okán (pl. a jelentésváltozás miatt egybeírandó *aprósütemény*, *barátfüle*). Vannak olyan kifejezések, amelyek esetén a szótári kodifikáció segítséget jelent: vagy az idegen írásmód (pl. *camembert*, *croissant*), vagy a magyaros átírás módja (pl. *dzsem*, *dresszing*) miatt. Találtam viszont szép számmal olyan elnevezéseket, amelyeknek az írásmódja nem logikus, illetve nem felel meg a hasonló esetekre alkalmazott szabályoknak (pl. a *bundás kenyér* vagy a *kakaós csiga* a jelentésváltozás ellenére is kü-

lönírandó). Csak szűrőpróbaszerűen kerestem olyan kifejezéseket, amelyek a mai étlapokon gyakran – és nagyon sokféle írásmóddal – szerepelnek: elég sok hiányzott ezek közül a szótárból (pl. *barna cukor*, *cézársaláta*, *kapribogyó*).

Az előzőekben a gasztrokultúra és a helyesírás kapcsolatával foglalkoztunk a gasztronómiai divatszavak írásmódjától kezdve a magyar és nemzetközi ételnevekig. Összességében azt állapíthatjuk meg, hogy egy, a gasztronómiai trendeket követő, gyorsan változó és fejlődő szókincsrétegről van szó, amelyet azonban helyesírási szempontból jelenleg a szabályozatlanság – illetve a szabályzatba foglalt elemek esetén is a következetlenség – jellemez. Mindezek alapján érdemes lenne egy, a legfrissebb fejleményeket és a helyesírási elveket is figyelembe vevő gasztrohelyesírási szógyűjteményt összeállítani.

Források

AkH. = A magyar helyesírás szabályai. 2015. 12. kiadás. Budapest. Akadémiai Kiadó.

Laczkó Krisztina–Mártonfi Attila 2006: *Helyesírás*. Budapest. Osiris Kiadó.

Lengyel Klára: *Mentes – mimentes? kimentes?* Édes Anyanyelvünk 2022. 1. szám, 5–6.

A témakörrel részletesebben itt lehet olvasni: Veszelszki Ágnes 2021: *Gasztrohelyesírás: a kulináris diskurzustól az étel- és italnevek írásmódjáig*. In: Nagy Sándor István (szerk.): *A nyelvtudomány aktuális kérdései. Tanulmányok Nyomárkay István emlékére*. Budapest: MTA Modern Filológiai Társaság. 453–464.

Veszelszki Ágnes

kommunikációkutató,

Nemzeti Közszerződési Egyetem

3. táblázat: Magyar ételnevek és -összetevők írásmódja

(forrás: saját gyűjtemény a helyesírási szabályzat [AkH.¹²] szótárrésze alapján)

nem problémás	<i>bableves, aszpick, banánturmix, barackpálinka, őszibarackbefőtt, birkapörkölt, bodzaszörp, bográcsgulyás, bonbonmeggy, burgonyaleves, citromfagylalt, csipetke, csirkecomb, cukkinisaláta, disznósajt, paradicsomleves, debreceni</i>
logikus, rendszerszerű	<i>aprósütemény, barátfüle, brassói aprópecsenye, búzacsíraolaj, cigánypecsenye, császárhús, pirított burgonya, darált hús, darázsfészek, csipkebogyótea, édeskömény-saláta, padlizsánkrém</i>
szükséges segítség	<i>bacon, barbecue, barbecue-szós, camembert, cappuccino ~ kapucsínó, champagne, bagett, croissant, Coca-Cola, dresszing, őszibarackdzsem</i>
problémás	<i>bundás kenyér, paprikás csirke, paprikás krumpli, lekváros derelye, buggyantott tojás, paradicsomos káposzta, kakaós csiga; fehér csokoládé, mogyorós csokoládé, étcsokoládé</i>
hiányzik	<i>aranygaluska, besamel, cézársaláta, capribogyó ~ kapribogyó...</i>

Ha egyetlen költő megmarad...

Sámánok és népi gyógyászat, mítosz és mese, jelképek és hitvilág. Csupán néhány fogalom abból az ezeréves időkre visszanyúló kultúrkincsből, amelyen keresztül a néprajztudomány erősíti a magyar nemzettudatot. Hoppál Mihály Széchenyi-díjas professzor, a néprajztudomány keleten és nyugaton egyaránt ismert hazai képviselője, akinek a különböző külföldi egyetemeken kapott díszdoktori címeit hosszú lenne felsorolni, egy nevét viselő kutatószobában ült Tempora mutatur sorozatunk kamerája elé. (A beszélgetésből részleteket közlünk.)

A Collectio Hoppaliana nemrég nyílt meg a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészkarán, a Károlyi–Csekonics Palotában. Középen munkaasztalok, körben rendezett könyvespolcok, de láthatóan van még rajtuk hely.

Ez az én könyvtáramnak még csak egy része. Amikor az ember öregedvén elgondolkodik az élet legfontosabb dolgain: az unokák jövőjén kívül könyvtára sorsa jut gyakran eszébe. Egyik volt tanítványom, Rideg Orsolya, az egyetem főkönyvtárosa felkínálta ezt az új kutatószobát. Rengeteg anyaghoz hozzá lehet itt férni a jelen és a jövő kutatóinak. Számomra pedig érdekes képet adnak arról, hogy mivel is foglalkoztam. Elég sok mindennel, mert a néphit- és mitológiakutatásnak nincsenek határai, ahogyan a magyar őstörténet-kutatásnak sem.

Az emberek többsége, ha azt hallja, hogy néprajz vagy folklór, többnyire népi kézművességet képzel el, esetleg néptáncot, és nem gondolja, hogy mennyire szerteágazó tudományról van szó. Tulajdonképpen hány szakterületre van?

Nagyon egyszerű lenne, ha azt mondanám, hogy van tárgyi néprajz, és van a szellemi kultúrával foglalkozó terület, a folklór. A tárgyak végesek, évszázadonként el is tűnnek, nem így a szellemi kultúra. Pályám elejétől fogva foglalkoztam a népi gyógyászattal is, ez a kettő között van, mert van tárgyi része is a gyógyításnak, míg a másik a hiedelem, a hit, a meggyőződés, a szellemi része, amit a nép tudásaként ismerünk, ezért ez a rész sokkal gazdagabb. Nem beszélve arról, hogy a színhagyomány egyik legfontosabb tulajdonsága, hogy évszázadokig visszamenőleg követhető. A XVI. századtól kezdve vannak írásos feljegyzések, de a honfoglalás kori hiedelmeknek is megtaláljuk nyomait a krónikákban, és ezzel parttalaná válik az egész, mert azonnal „ott vagyunk” a Kaukázus előterében, ha egy kicsit még tovább megyünk: Közép-Ázsiában, és ha még tovább, akkor Kínában...

Az nem lep meg senkit sem, hogy a Távol-Keleten a sztyeppei népek kultúráját tanulmányozta, és hogy eljutott Kínába,

mert az ott szerzett ismeretek hozzátartoznak ahhoz, hogy tudást szerezzünk őstörténetünkről. De mit keres a magyar néprajzos egy egyesült államokbeli kisvárosban, valahol Chicago mellett, amit úgy hívnak, hogy South Bend?

Az amerikai magyarokat kutattuk. Abban az időben még minden felsőbb határozat eredményeként született, de sikerült ott egy fél évet eltöltenem, és később visszamenni kiegészítő gyűjtésekre. Chicago mellett, South Bendben nagy magyar kolónia élt, egy autógyárban meg egy ekekészítő gyárban dolgoztak. Csodálatos közösséget találtam, még olyan regöséneket is sikerült gyűjtenem, amit Magyarországon már nem lehetett hallani. Szerencsémre az egyik legjobb adatközlő Magyarországnak arról a részéről diszsidált '56-ban, ahol gyerekkorában még hallhatta a regöséneket, és azt őrizte tovább.

Minek köszönhető, hogy egy-egy etnikai közösség megtartja kultúráját? És miért veszti el a másik?

Mély meggyőződésem, hogy a magyarság ebből a szempontból jobb helyzetben van, mint az átlag indoeurópai, mert a nyelvünk olyan, hogy a megőrzést jobban elősegíti. Van egy különleges formája a mi információőrző kulturális mechanizmusainknak, amit többször éreztem gyűjtéseim során:

hihetetlen dolgokra emlékeztek az adatközlőim gyermekkorukból! A néprajzosnak az a legnagyobb öröm, hogyha olyan dolgokkal találkozok, amelyekről azt hitte, hogy már elvesztek. Ilyen például a samanizmus. Szintén a szellemi kultúrához tartozik, és azt hittük, hogy már kihalt. Ezzel szemben keleten még városban is megtaláltuk! Sőt, az egyik városban egyszer csak egy mozgalom alakult azért, hogy megmentse a régi hagyományokat. Nagyon érdekes, hogy a televízió például a szamojédeknek nem a kihalást segítette elő, hanem éppen a továbbélést. Azáltal, hogy meghívták az öreg sámán családját Dél-Franciaországba egy folklór-fesztiválra, megalapozták, hogy a következő nemzedék is megtanulja a régi sámánénekeket meg az imákat, és később meghívják őket egy másik fesztiválra, mondjuk Dél-Koreába, Japánba. Így láttam viszont egy Mongóliában megismert sámánt egy dél-koreai fesztiválon.

Valaha természetes volt, hogy egy-egy közösségben mindig akadt, aki értett a népi gyógyászathoz; mi az, amit elvesztettünk ezekből az ősi hagyományokból, tudásból, mi az, amit ma a magát fejlettebbnek tartó, okostelefont birtokló ember már nem tud?

Ha cinikus akarnék lenni, akkor azt mondanám, hogy az okostelefont használó ember már semmit nem tud. Mert azt hiszi, hogy úgyis itt van ez a készülék, amit csak úgy

Hoppál Mihály (Süll Kristóf felvétele)

nyomkodni kell, és akkor minden előjön. Ez azért veszélyes, mert sajnos tényleg az elbutulás útjára sikerült rásegíteni az emberiség nagyobbik felét. De a másik, kicsit visszafogottabb válaszom az, hogy nem veszítünk el mindent olyan könnyen. Előbb-utóbb kiderül, hogy még nagyszüleinktől és édesanyánktól is hallottunk olyasmit, hogy ha megvágjuk a kezünket, arra mit kell tenni, vagy mivel kell bekenni a méhcsípést. Szóval ez a tudás azért megmaradt. Nem mellesleg arra is mindig szeretem figyelmeztetni kedves kortársaimat, hogy az emberiség legnagyobb része még nincs teljesen elhülyítve, mert olyan helyeken él, ahol népességének több mint a fele még írástudatlan (Tibet és Hszincsiang és Szibéria, Dél-Amerika, Ausztrália hatalmas területein). Persze hogy vannak ott is egyetemet végzett emberek, ahogyan minden közösségben vannak, de reménykedem, hogy mindig megmarad egy-egy mesemondó, egy-egy tudós ember, egy-egy egyszerű parasztember – és csodálatos dolgokat mesélnek. Most is ilyesmin dolgozom: *Nádudvar néphite*, az lesz a címe a kötetnek, *A népi tudás rendszere* alcímmel. Már a hetvenes években elég sokat jártam ki Nádudvarra, ahol volt egy csodálatos parasztember, Balázs Lajos bácsi, aki gyönyörű kézírással lejegyezte Nádudvar hiedelmeit. Egyszerűen gyönyörűség!

A nyelv, amely megőrzi ezeket a történeteket is, nemcsak eszköze a néprajznak, hanem kutatási tárgya is. Miről árulkodnak a szavak?

Hihetetlenül fontos adathalmaz a nyelvi anyag. Egyszerű, érdekes dolgokra figyel fel a néprajzos. Például gyakran gyógyítás közben a gyógyítók ásitoztak. Mit csinál? *Kitátja a száját: táltos, tát(og)*. Furcsa népetimológiának hangzik, de lehet, hogy nem téves?! Tudniillik a magyar nyelv egyik érdekes tulajdonsága, hogy például olyan gyökökből indul ki, amelyek hasonló képzetet keltenek, hangalakjukkal a szóhangulatot is felidézve. Ilyenek például azon szavak úgynevezett „gyökei”, amelyek a gömbölyűséggel, a kerekességgel, a gördülékenységgel vannak kapcsolatban *gör, kör, ker* gyökökből: *görög, körül, kergül, kerül, gördül, borul*. Szóval olyan szóbokrokat alkot a magyar nyelv, amelyekből csak néhány dolgot kell megjegyezni, és abból fel tudunk építeni egy világot. Ezért szoktam azt mondani, hogy elég,

ha egyetlen költő megmarad, aki továbbviszi a nyelvet, ő fel tud építeni egy egész nyelvi univerzumot. Nem véletlenül szokták idézni az Amerikába került világhírű fizikusokat, hogy ha nem magyarul gondolkoztak volna, akkor nem lettek volna világelső.

Egyik könyvét nem csak a néprajz szempontjából érezhetjük fontosnak, címe: Hagyomány, értékrend, identitás. Ez a három hogyan függ össze, és melyik tételezi föl a másikat?

Azt mondanám legszívesebben, hogy ezek – a hagyomány, az értékrend és az identitás – nincsenek meg egymás nélkül. Egymást erősítik. Azért tartunk meg bizonyos szokásokat, amelyek hagyományozódtak, mert azok erősítik a közösséget, erősítik az identitást. Az identitás ugyanis nincs meg közösség nélkül.

Tehát ezért támadják sokan a hagyományt, hogy megszüntessük a közösséget és a közösségi tudatot?

Pontosan így van! Az '50-es években a kommunizmusnak az volt az egyik elgondolása, hogy ha megszünteti az ünnepeket, mint ahogy nem lehetett március 15-ét ünnepelni, akkor gyengül az identitás, gyengül a közösség. A közösségi együttlétek miért fontosak? Azért, mert legtöbb esetben a végén koccintunk, iszunk, eszünk – együtt. Az együttevés létrehozza és erősíti a közösséget. Ezek ilyen egyszerű szinten függnek össze, igenis meg kell szentelni evéssel, ivással az együttléteket. Nem véletlen, hogy a baráti együttlétek közös éneklésbe torkollanak, vagy családi alkalmakkor elmondjuk ugyanazokat a családra, a nemzetségre vonatkozó történeteket, amelyekről szeretnénk, hogy a gyerekeink megjegyeznék, és majd egyszer ők is elmondanák saját gyerekeiknek. De a közösségi együttlétek adtak alkalmat a fenntartó, identitást erősítő mítoszok elmondására, a hősepika eléneklésére is. Később hasonló szerepet töltött be a mese. Nemcsak a közös evés-iváshoz, hanem a hajdani paraszti munkákhoz tartozott az, hogy mesélt valaki, miközben például kukoricát fosztottak. Érezhető a mesék kapcsán is a romboló taktika és technika, ami halványan ugyan érvényesül, de mondom és hiszem, hogy ezt (is) túl fogjuk élni.

Blankó Miklós és Cservenka Judit
az Édes Anyanyelvünk szerkesztői

Nyelvjárási változatosság az online térben

Az internet megjelenése kétségtelenül olyan változásokkal járt, amelyek kihatnak kultúránkra, nyelvünkre és a nyelvi változatosságra is. Hajlamosak vagyunk ezt a hatást negatívnak tekinteni, ugyanakkor az internet és a nyelvjárások viszonyának alaposabb tanulmányozása során szembetűnnek azok a pozitívumok is, amelyeket eme új médium beborbanása hozott a beszélők, így a nyelv térbeli változatosságának alakulásába. De miért is vélik sokan, hogy az internet

káros a dialektusokra? A modernizáció hatására pusztuló nyelvjárások képe nem újkeletű elképzelés. Korábban a laikusok és a tudomány oldaláról is fölmerült az az elgondolás, hogy a hagyományos paraszti életmód visszaszorulásával együtt a nyelvjárások is fokozatosan teret veszítenek. Ugyanakkor a magyar dialektológia kutatói a folyamat kiváltójaként nem egyedül az internetet jelölik meg (vö. Kiss 2017). A nyelvjárások visszaszorulását inkább többte-

zós, összetett mechanizmusként határozzák meg, amelyben fontos szerepe van az életmódváltásnak, az oktatásnak és a közmédia hatásának is, az online teret pedig inkább olyan közegként látják, amelyben a dialektus kerülendő. Ezáltal a sztenderdhez közel álló nyelvhasználati szintér alakul ki belőle, elősegítve a nyelv homogenizálódását.

Korábbi írásunkban már beszámoltunk a Civil Dialektológia címet viselő kezdeményezésünkről, amely szakítani kíván a fent bemutatott szemléletmóddal, és ehelyett az internetet a térbeli változatosság megjelenésének új lehetőségeként szemléli, olyan felületként, amely a nyelv térbeli sokszínűségét nem elnyeli, hanem lehetőséget teremt arra, hogy az életmódváltással együtt változó lokális nyelvhasználat szélesebb körben, akár még a határokat átlépve is ismertté váljon, a beszélők pedig új módon fejezzék ki magukat. Mostani cikkünkben ennek lehetőségeit kívánjuk bemutatni néhány példával.

Civil Dialektológia, a honlap

A Civil Dialektológia címet viselő vállalkozásunkban a beszélőknek, az internetnek és a nyelv térbeli változatosságának a kapcsolatát többféle módon mutatjuk be a tartalmak létrehozóival együttműködésben. Az egyik elsődleges irány és projektünk kezdő lépése is az volt, hogy elkezdtük összegyűjteni mindazokat az online térben fellelhető tartalmakat, amelyek valamilyen formában megjelenítik a magyar nyelv térbeli változatosságát. Ebbe a válogatásba egyaránt beletartoznak azok a tartalmak, amelyeket a tudományos közösség hozott létre, így pl. a Magyar Nyelvjárási Hangoskönyvek sorozat, Tánczos Vilmos néprajzkutató moldvai gyűjtéseinek eddig közreadott részletei vagy a Göcseji Falumúzeum nyelvjárási leírása. Nem tudományos kezdeményezésű, de szintén a nyelv térbeli változatosságával foglalkozó tartalmak is belekerültek gyűjtésünkbe, így Jakab-Benke Nándor székely nyelvleckéi, a vajdasági

nyelvhasználatot megjelenítő Rokon Ilonka Copyright Facebook-oldal, valamint a korábbi cikkünkben említett Tik-Tok-videók és nyelvjárási kvízek is. A folyamat eredményeként hozzáférhetünk a térbeli változatosság olyan adataihoz, amelyek a bevett adatgyűjtési módszerekkel nem érhetők el.

Az összegyűjtött forrásokból rendszerezett adatbázist hoztunk létre, melyet folyamatosan bővítünk, majd egy erre a célra kialakított honlapon vizualizáltuk is ezeket a tartalmakat (http://bihalboics.hu/civil_dialektologia). A honlap megalkotását több cél is motiválta. Egyfelől szerettünk volna olyan platformot megteremteni, ahol a térbeli változatossággal foglalkozó lehető legtöbb internetes tartalom egyidejűleg elérhető. E platform képes megmutatni, hogy milyen változatos és gazdag forrásanyag áll az érdeklődők rendelkezésére. Ugyanakkor a platform olyan felület, amely kialakításával egyszerre tudja kiszolgálni az érdeklődő böngészést, az oktatást és a kutatást is.

A térbeli változatosság érzékeltetésének és szemléltetésének módja egyértelműen a források térképen való elhelyezése volt. Ennek alapfeltételeként lokalizálnunk kellett, hogy az egyes források milyen régió nyelvi sajátosságait kívánják megjeleníteni. Ez sok esetben könnyen megvalósult, hiszen a létrehozók eleve pontosan megjelölték azt a régiót vagy kisebb térbeli egységet, amelynek a nyelvi anyagát közreadták. Pl. így: *Magyar szavak, amiket tuti nem értetek, ha nem debreceniek vagytok; Kolozsvári magyar utcanevek* stb. Más esetekben a feltöltött nyelvi anyag egy nagyobb régió szemléltetését célozta meg. Ezek lokalizálása többször a szerzővel való kapcsolatfelvételt követően történt meg. Az így létrehozott térkép már hűen visszaadja a források térbeli eloszlását, ugyanakkor segíti a felhasználót, ha az a területi alapon keres valamilyen tartalmat.

A könnyebb tájékozódást és a keresést tovább segítő, különböző szűrési feltételeket tettünk lehetővé: a találatok leszűrhetővé váltak a közzététel, a médium és a műfaj

Térbeli változatosságot szemléltető Instagram-poszt

A Civil Dialektológia térképe

alapján. A közzététel alatt megkülönböztetünk civil, nem civil és részvételi kategóriákat. *Civil tartalomnak* minősítjük azokat a forrásokat, amelyek nem nyelvészek bevonásával jöttek létre, és kialakításukat nem nyelvészeti kutatás motiválta. Ilyen pl. az *Erdély vs. Magyarország – Szavak, amiket Erdélyben máshogy mondunk* (YouTube-videó). *Nem civilnek* azok a források minősülnek, amelyeket tudományos intézményekben tettek közzé. Erre példa a Szlovákiai Magyar Nyelvjárási Hangoskönyv. A *részvételi* kategória az előbbi kettő között helyezkedik el, ezek tehát a civil és a tudományos közeg együttműködésében valósultak meg, mint a Nyelvészeti Etnográfiai Kutatóhálózat honlapján megjelent *Pusztinai történetek, ételek, lelki terápia* című gyűjtemény.

A *médium* alkategóriájába tartozik a szöveg (pl. a kvízek, szószedetek), hanganyag (pl. a Tájszólam Egyesület népdalgyűjtései) és mozgókép (pl. a Szomszéd néni produkciós iroda standup estjeinek felvétele). *Műfajok* alatt a következőket különböztetjük meg: paródia, mém, kvíz, beszélgetés, ismertetés, előadás és egyéb. A médium és a műfaj mint szűrőfeltétel egyfelől arról tájékoztat, hogy a tartalomképzők hogyan ragadják meg a nyelv térbeli változatosságát, és milyen módot találnak a legalkalmasabbnak ennek bemutatására, másfelől a honlap célzott használatát is segítik. Pl. ha egy magyartanár a tanórájához keres tudományos

intézmények által vagy velük együttműködésben készített hangfelvételeket és azok lejegyzéseit, a megfelelő beállításokkal éppoly könnyen rátalál ezekre, mintha könnyedebb műfajokat szeretne szemléltetesként és kedvcsinálónak használni az óráján.

A honlap elkészítésével több célt is szándékunkban áll megvalósítani. Olyan virtuális teret kívánunk megteremteni, amelyben bemutatjuk a forrásanyag gazdagságát és sokszínűségét az érdeklődők számára. Ezzel az ismeretterjesztés mellett akár motiválhatjuk is a további tartalmak előállítását. Továbbá olyan eszköz létrehozására törekedünk, amely a kutatás mellett az oktatást is segíti: praktikus szemléltető eszközként szolgálhat a magyartanárok számára, hasznos ötleteket adva arra vonatkozóan, hogy a nyelv térbeli változatossága hogyan kapcsolódhat a nyelvtanvagy akár az irodalomórák anyagához. Sőt! Célunk, hogy ez az anyag ne csak ötletadó legyen, hanem arra sarkallja a tanárokat, hogy a használat közben szerzett tapasztalataikat megosszák velünk, rajtunk keresztül pedig más tanárokkal is.

A honlap kialakítása hosszabb folyamatba ágyazódik be. Ennek során nemcsak az interneten már hozzáférhető nyelvjárási tartalmak megismerését kívánjuk elősegíteni a felhasználók sokféle igényének megfelelően rendszerezett formában, hanem van egy ennél általánosabb célunk is:

a tudományos tevékenységekhez való viszonyulás újraértelmezésére törekszünk. Jakab-Benke Nándorral, a már többször említett Székely nyelvleckék szerzőjével való együttműködésünk éppen ebből a szempontból említendő. Amikor a „székely nyelv” közösségi médiában kibontakozó megjelenítését a Nyelvleckék és az azt kísérő hozzászólások anyagán elemeztük (Szabó és Bodó 2020), a szerzőt többféle módon is bevontuk a kutatásunkba. Interjút készítettünk vele, amelyet aztán monológgyá formálva meg is jelentettünk egy nyelvészeti etnográfáról szóló összeállítás részeként (Jakab-Benke 2021), valamint az elemzésünk még publikálatlan eredményeit is eljuttattuk hozzá, hogy a megjelenő tanulmányban lehetősége legyen a saját nézőpontjának érvényesítésére. Az ilyen típusú megközelítéssel a civil tudomány nemcsak a civiltől nyert adatok révén válik közügygyé, hanem az ő aktív és felelős részvételüket is magába foglalja.

Tudományos és részvételi munkák keresése a Civil Dialektológia térképén

Szórakoztató tartalmak keresése a Civil Dialektológia térképén

Felhasznált irodalom

Jakab-Benke Nándor 2021. „Peccsdzsem maszlinás borkányban”. Jakab-Benke Nándor monológja. Sajtó alá rend. Bodó Csanád és Szabó Gergely. *Replika* 119–120: 121–132.

Kiss Jenő 2017. Nyelvjárások. In: Tolcsvai Nagy Gábor szerk. *A magyar nyelv jelene és jövője*. Budapest: Gondolat Kiadói Kör. 199–22.

P. Lakatos Ilona–T. Károlyi Margit 2016: Standard, standardizáció. Nyelvi/nyelvhasználati normák a hármastári kutatók tükrében. In: Kozmács István–Vančo Ildikó szerk. *Sztenderd – nem sztenderd. Variációk egy nyelv változataira*. Válogatás a 18. Élőnyelvi Konferencia – Nyitra, 2014. szeptember 18–20. – előadásaiból I. Lakitelek: Antológia Kiadó. 201–208.

Presinszky Károly 2009. Csallóközi szleng az interneten. In: Menyhárt József–Presinszky Károly (szerk.) *Fordítás – kétnyelvűség*. Nyitra: Konstantin Filozófus Egyetem. 81–92.

Szabó Gergely–Bodó Csanád 2020. A székely nyelv regisztrálása a közösségi médiában. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* 64/1: 39–56.

Bodó Csanád

egyetemi docens, ELTE

Kocsis Zsuzsanna

tudományos munkatárs, Nyelvtudományi Kutatóközpont

Krissai Fruzsina

tudományos munkatárs, Nyelvtudományi Kutatóközpont

Szabó Gergely

doktori hallgató, UOC, ELTE

Leköröz

Többféle indoka is van annak, hogy írásom főszereplőjéül a *leköröz* igét választottam. Sportnyelvi alkalmazásával kapcsolatban szeretném megosztani az olvasókkal két meglepő, emlékeztető élményemet: egy kellemetlenebbet és egy örömtelit. A sportnyelven kívüli használatát illetően azzal foglalkozom, miért tartok félresikerültnek egy meggyökeresedett jelentésváltozást. Ezek mellett szóba hozok egy-két mellékszálát is.

A magyar nyelv értelmező szótára (1961) a *leköröz* igének két jelentését közli. Az elsőt a helytelenítést jelző csillaggal és bizalmas használatúnak minősítve: ’valakinek rendőri körözését elvégzi, elintézi’. A másodikat pedig természetesen sportnyelviként: ’<körpályán folyó versenyben a versenyző> egy körrel megelőz valakit’.

Az 1. jelentéshez – mondandóm egyik mellékszálaként – csupán egy-két apró megjegyzést szeretnék fűzni. Itt a jól ismert *köröz* ige-től a *leköröz* láthatólag abban különbözik, hogy az igekező a cselekvést befejezetté teszi.

Nem vagyok otthonos a rendőrségi munkában, így nem tudom, hogy a befejezettség ebben az esetben pontosan mit is jelent: eredményességet-e, vagyis azt, hogy a körözött személyt kézre kerítették, vagy csak annyit, hogy megtették a körözéskor szokásos intézkedéseket.

Ezt a jelentést a Magyar értelmező kéziszótár (1972) mindenesetre már nem adja meg. Feltehetőleg azért nem, mert ritkának, a rendőrségi zsargonra korlátozódónak ítélték a szerkesztők. Talán elavulóban lévőnek is; hogy megalapozottan-e, azt nem tudom, mint ahogy azt sem, hogy a rendőri nyelvhasználatban ez a jelentés ma mennyire eleven.

A 2., azaz a sportnyelvi jelentést a kéziszótár persze megtartotta, apró módosítással: ’távolsági versenyben egy kör-

rel megelőz valakit’. A szótár második, átdolgozott kiadása (2003) visszatért a régebbi meghatározáshoz, a körpályát (érthetően) fontos jegynek ítélve: ’körpályás versenyben egy körrel megelőz valakit’.

A kéziszótárban a sportnyelvin kívül másféle jelentés nem kapott helyet.

A sportnyelvi használattal kapcsolatban az 1980-as évek közepén kellemetlen meglepetésben volt részem. Egy nyelvtanfolyami órán, amelyen fiatal felnőttként, huszonevesen vettem részt, szóba került az atlétika.

Egy velem nagyjából egyidős kolléganőm és nyugdíjas nyelvtanárunk egybehangzóan állította, hogy a futásról beszélve a *leköröz* pontos, helyénvaló megfelelője a *megelőz* igének. Megdöbbenve tiltakoztam, hiszen már régóta, kisgyerekként is tudtam, hogy a *lekörözés* nem akármilyen, hanem különleges előzésfajta: azt jelenti, hogy a versenyző egy teljes körrel, azaz futásban 400 méterrel maga mögé utasítja vetélytársát. Vitapartnereimet sajnos nem sikerült meggyőzőm.

A számomra emlékeztető eset felidézése után hadd közöljek egy helyes és beszédes, immár ötvenéves példát az atlétika világából, 1973-ból, a Képes Sportból: „Van-e kellemetlenebb érzés, mint amikor egy hosszútávfutót *leköröz* ellenfele? Ennél minden bizonnyal csupán egy kellemetlenebb dolog van, amikor kétszer is *lekörözi*.”

Körpályás versennyel és valódi (egyszeres vagy akár többszörös) *lekörözéssel* kapcsolatban a futáson kívül a kerékpározásra, az autó- és motorsportra, valamint a gyorskorcsolyára vonatkozó adataim szintén vannak, idézésükre azonban itt nincs mód.

Helyettük beszámolok arról a kellemes élményemről, amelyre a bevezetőben utaltam.

Nemegyszer töprengtem már azon, hogyan nevezhetjük az úszásban azt a helyzetet, amelyben az élen haladó versenyző olyan nagy különbséggel előzi meg az utolsót, hogy újra elúszik mellette, vagyis – persze 50 méteres medencére gondolva – 100 méterrel megelőzi. Arra jutottam, hogy ezt a helyzetet annak ellenére is jelölhetnénk a *leköröz* igével, hogy az úszómedence egyenes, nem pedig körpálya. Ez a helyzet ugyanis lényegében véve ugyanolyan természetű, amelyet például a stadionbeli futópályán *lekörözéskor* láthatunk. Atlétikában a *lekörözésre* természetesen a hosszútávfutás ad lehetőséget. Könnyen érthető, hogy a medencében a leghosszabb uszodai versenytávon, az 1500 méteres gyorsúszásban állhat elő hasonló helyzet.

2021. július 30-án a tokiói olimpián az 1500 méteres gyorsúszás előfutamának tévéközvetítésében nagy örömmel hallhattam, hogy a *leköröz* ige úszásra vonatkozóan is jól (azaz szerepében a futásbelinek megfelelően, noha itt persze nem 400, hanem 100 méteres különbséget jelölve) alkalmazható: „Az sem lehetetlen, hogy az ír majd *lekörözi* a végén [monacói ellenfelét]”.

Mint említettem, a *leköröz* igét a kéziszótár mindkét változata csak sportnyelviként veszi fel. A mindennapokban azonban – szóban és írásban egyaránt – tagadhatatlanul sokkal gyakoribbá vált a sportnyelven kívüli használat, ezzel a jelentéssel: 'legyőz, megelőz, felülmúl, túlszárnyal'. Hogy ezt a kéziszótár átdolgozott kiadása miért mellőzte, arról a főszerkesztőjét, Pusztai Ferenc tanár urat sajnos már nem kérdezhetem meg. Mindenesetre ez az a jelentés, amelyet a bevezetőben félresikerültnek neveztem.

A véleményem megokolása előtt példasorral szemléltem a sportnyelven kívüli használatot. Az adatokat egyrészt A magyar nyelv nagyszótára legfontosabb forrásának, az elektronikus Magyar történeti szövegtárnak a közvetítésével idézem, másrészt olyan CD-kről, amelyek szintén felhasználhatók a Nagyszótár készítéséhez.

Az ígének a sportnyelven kívüli használata feltehetőleg a szépirodalomban és a sajtóban indult el a sportnyelvi jelentés átvitt értelmű, de erősen pontatlan és túlzó alkalmazásával, majd a szaknyelvekben is megjelent: „Sietősen lépkedett [ti. András], a mellét előretolva, mint a versenygályogló. Mintha menekült volna a mellette tolató Martin Sándor elől. Vagy mintha szeretné *lekörözni*” (1945: Darvas József: Részeg eső); „Az úgy volt, hogy én mondtam a többieknek, hogy most már igazán kellene a mi őrünknek is valamit csinálni, mert hallottam a Jozsotól [!], hogy a Micimackóék már csinálnak, csak sajnos azt nem mondta el, hogy mit. És a többiek is mondták, hogy tényleg, most már

kellene valamit csinálni, mert különben a Micimackóék megint *leköröznek* minket, mint tavaly” (1980: Janikovszky Éva: Az úgy volt...); „Az elmúlt két-három évben a sajtó, a televízió és a könyvkiadás *lekörözte* a filmet az igazság kimondásában” (1992: Filmkultúra [folyóirat]); „Az állam alkalmazottai ígéretet kaptak, hogy borítékjuk jövőre már nem lesz vékonyabb, sőt ha lehet, úgy emelik rövidesen a fizetésüket, hogy az *lekörözze* az inflációt” (1996: Magyar Hírlap); „Önállóan tárgyal, a pénzügyi szaknyelv ismeretében *lekörözi* a tolmácsokat [ti. Bokros Lajos]” (1996: Figyelő); „A multimédia a számítógéphasználat [!] olyan új területe, amely immáron *lekörözi* a számítógépes játékok hajdani gyönyöreit, amikor szinte aggastyán, de legalábbis meglett férfiak izzadó tenyérrel tekergették a joystick vezérlőrúdját” (1996: Új Könyvek); „A Tescónak mindkét konkurenciáját sikerült legalábbis az adott hirdetéseket észlelők körében *leköröznie*, s hatékonyabban vásárlásra csábítani” (2001: Médiafigyelő); „Bármely két részecske között a négy erő nagyon különböző erősségű. Az erős kölcsönhatás *lekörözi* az elektromágnesest, az pedig a gyengét, míg valamennyi kölcsönhatásnál is gyengébb a gravitációs” (2001: Természet Világa).

A jelentésváltozást azért minősítettem félresikerültnek, mert elmossa a különbséget az egyszerű és a fölényes győzelem között; olyan, mintha a *legyőz* helyett nagyzólan azt mondanánk: *tönkrever*. A sportnyelvből *leköröz*-nek az egyszerű megelőzéssel szemben nagyon fontos eleme a megalázó fölény. Jó lett volna ezt a jegyet a sportnyelven kívüli használatba is átmenteni, vagyis a *leköröz* igét csupán azokban az esetekben elővenni, amelyekben óriási különbségről akarunk beszélni. Ennek hiányában a sportnyelvből vett képek éppen a lényege sikkadt el. Sőt olvastam már olyan eszmecsere az interneten, amelynek a résztvevőit a mindennapi nyelvhasználatban „ellaposodott” jelentés sportnyelvi témával (egy kerékpárversennyel) kapcsolatban is igencsak összezavarta.

Befejezésül – már csak érdekességképpen, mellékszálként – szeretnék a leírtakhoz egy olyan példát csatolni, amelyben az ige (minden eddig bemutatott adattal szemben) tárgyatlan. Alkalmi használatú, és kifejezően sűríti magába a 'keringve lehull' jelentést: „Leginkább azonban nagy gesztenyefánk nyugtalanít, minden ága tele rozsdás levelekkel, melyek az Öreghegy felől lezúduló szél kiáltására hirtelen hisztérikusan a magasba ugranak, majd holtfáradtan *leköröznek*, s rozsdafoltjaikkal megbecstelenítik a gyepet, még ők is” (1968: Déry Tibor: Ítélet nincs).

Horváth László
nyelvész, Nyelvtudományi Kutatóközpont

Gyorsuló kiejtésünk

Allergiás vagyok az „alergiára”

Folyóiratunknak éppúgy rendszeres olvasója vagyok, mint hallgatója a Kossuth Rádió testvérműsorának, az Édes anyanyelvünknek. A hétköznaponként jelentkező ötperces műsoridőben főleg helyesírási és nyelvhelyességi kérdésekkel foglalkoznak, amelyek természetesen nagyon fontosak, tanító jellegűek. Hiányolom azonban a helyes magyar kiejtéssel kapcsolatos észrevételeket, a szabályok hangoztatását, hiszen a rádió hullámhosszán erre talán itt lenne a legjobb alkalom. Most csak két témakört említenék meg.

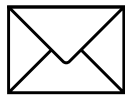
Az egyik, amiért nagyon aggódom, az „á” hang helytelen – „é” hanghoz közelítő – kiejtése. Ebben ludas a nem eléggé nyitott száj, a rossz artikuláció, a pongyola kifejezőmód stb. Jómagam nyegle stílusnak tulajdonítom, pesti zsargonként nevezem meg e kiejtéseket, mindezt csak azért, mert a rádió- és a tévécsatornákon még a hivatásos beszélő embereknél, bemondóknál, riportereknél is gyakoriak az ilyen jellegű hibák. Szóval – kicsit karikírozva – ilyen kiejtéseket hallok, mint „orszéghez” (országához helyett), „megállapo-dés” (megállapodás helyett), „mélténnyalanság” (méltánytalanság helyett), és még sorolhatnám napestig... Főleg az utolsó szótag „á”-ja hajlik könnyen „é”-be. Kérem olvasóimat, csak tessék figyelni az előadók beszédeit, hamar talál-

koznak ezzel a rossz kiejtéssel! (Szándékosan nem említek mai szpikereket. Nyelvtanilag is helyes beszédük és szép kiejtésük, orgániumuk miatt azonban hadd említsek két kiváló rádióst is: Novotny Zoltán és Nagy Margit riportereket. Sosem hibáznak! A színészek közül nálam Sinkovits Imre volt a szép és magyaros kiejtés „etalonja”.)

A másik, amiért gyakran mérges vagyok, a kettős mássalhangzók rövid ejtése. Itt van például az *allergia*... Rádióban, tévében gyakran vannak ilyen műsorok, ráadásul allergológus orvosok részvételével: kivétel nélkül rövid „l”-lel mondják! (Volf-Nagy Tünde dicséretére legyen: ő helyesen ejti!). (...) Egy kis felsorolás még a hosszú mássalhangzók helytelen rövid ejtésére:

Kolégium, koléga, hobi (sőt *hóbi*), *agódik, álat, álapot, álo-más, terror, kommunikáció, önnáló* (ahol ráadásul az „l” kettőzöttsége helyett az „n”-re tevődik át a kettőzött hangsúly), stb. Persze, a fordított rossz kiejtés is gyakran előfordul: pl. *klubbot, egyensúly, esső, ellem* stb. Ugye, olvasóink tudnak még e sorokat folytatni? Milyen jó lenne, ha a média-kommunikációs és színész szakokon végzetek helyes kiejtésükről, szép magyar beszédükről lennének híresek!

Palágyi András
biológus

Az olvasói levél második észrevételéhez fűzöm szakértői válaszomat, miszerint tévés, rádiós bemondók a hosszú mássalhangzókat bizonyos szavakban röviden ejtik: *terror* rövid „r”-rel vagy *aggódik* rövid „g”-vel. A fent említett jelenség az angol nyelv erőteljes hatásának is köszönhető, és nem csak a bemondók nyelvhasználatát jellemzi.

Az angol nyelv előtörése vitathatatlan, gondoljunk csak arra, hogy a repülés nyelve az angol, de az informatika terminológiája is angolszász eredetű (de említhetjük a divatipart, a popzenét és az orvostudományt is). Hatása így nem csak a magyar nyelvet érinti, példának okáért a német nyelvre is jellemző. Tizennyolc évvel ezelőtt egy osztrák gimnáziumban folyamatosan a *sorry* kifejezést hallottam az *entschuldigung* helyett a diákoktól, akkor ezt a gimnazisták közötti divatnak, illetve a német szó hosszának tudtam be. Kutatások megerősítették ezt a középiskolai feltevésemet, számos más példa van arra, hogy a többszótagos, kifejezetten hosszú német kifejezés helyett a rövidebb, egy- vagy kétszótagos angol változat használata terjed el. (Az angoltól átvett szavak kiejtése attól függ, hogy a német nyelvben az adott hang jelen van-e, hiány esetén egy „közeli” hanggal helyettesítik, illetve ejtik ki.) Visszatérve a magyar nyelvre: az angol szavak átvétele a ’90-es évektől igen jellemző, gondoljunk arra, hogy a *popcorn* vagy a *squash* mennyire részei a nyelvhasználatunknak, de a fiatalabb generáció számára már a *like* (vagy *lájk*) kifejezés (és toldalékolt formáinak) használata is teljesen természetes, a mindennapi beszéd ré-

sze. Az angol a szókincs mellett a helyesírára is hatással van: több angol eredetű szót a magyar kiejtés szerint írunk (*szoftver*, a *software* helyett), ugyanakkor jellemző, hogy az eredeti írásmód (is) megmarad (pl. *e-mail* vagy a fentebb említett *squash*). Természetesen mindezek mellett a kiejtésben is megjelenik az angol hatás. A magyarban elterjedtebb lett a „dzs” hang, valamint a korábban magyarosan ejtett angol nevek (legyen az személynév vagy helységnév, esetleg márkanév) ejtésében is megfigyelhető változás: közelít a kiejtés az angol eredetihez.

Tény, hogy a mássalhangzók hosszúságának fontos nyelvi szerepe van a magyarban, hiszen az adott szó jelentését befolyásolhatja a mássalhangzó hossza: nem mindegy, hogy *kaszáról* vagy *kasszáról* beszélünk. A rövid mássalhangzót szingletonnak, a hosszút pedig geminátának nevezi a szaknyelv. Az, hogy mennyivel hosszabb egy gemináta, nagyban befolyásolja a kontextus, illetve a beszélő artikulációs tempója is. Tény az is, hogy a magyarra ellentétben az angol nem ejt hosszú mássalhangzókat, akkor sem, ha kétfővel írja. Az ejtésben egyedül az összetett szavak határán található: azonos mássalhangzók találkozása jelenik meg. (Érdekesség, hogy a gyermekek a beszédhangok differenciálásának elsajátítása során legkésőbb a hosszúságbeli különbséget ismerik fel.)

A magyarban az írásban hosszúnak jelölt mássalhangzók rövidebb ejtése nem újkéltű jelenség: az *Attila* nevet például sosem halljuk valóban hosszú t-vel ejteni (miközben az l-t hosszabban ejtjük). A hosszúság változtatásának je-

lensége igen gyakori az idegen eredetű szavaink esetében. Intervokális helyzetben, azaz két magánhangzó között előfordul, hogy a hosszú mássalhangzót röviden ejtjük (például a *trappista* szóban), és van, hogy a rövidet nyújtjuk meg (*japán* helyett *jappán*).

A hosszú mássalhangzók rövidebb ejtésében szerepet játszhat az is, hogy önmagában a beszéd is gyorsabb lett. Adamikné Jászó Anna négy felmérést végzett 1978 és 2005 között, amely során (többek között) arra a következtetésre jutott, hogy a beszéd tempója az első felmérés ideje óta felgyorsult.

Nem csak más nyelv hatására változhat a magyar nyelv. Vegyük például a *devizont* viszontagságos életútját, amelyet pár éve több vita is övezett. A szerkezetet sokan helytelennek, redundánsnak tartották, a használatát kerülendőnek gondolták, holott ez a szerkezet hasonlóan keletkezett, mint az *ámde*. Használata elterjedt, és A magyar nyelv nagyszótárának V. részébe is bekerült.

Messzire kanyarodtunk a hosszú mássalhangzók ejtésének kérdéséről, de fontos leszögezni, hogy ezek a példák mind összefüggnek, és egy irányba mutatnak: a nyelv, ahogy a társadalmunk is (számos okból kifolyólag) állandóan változik, legyen szó a szókincsről, a kiejtésről vagy a beszéd tempójáról. Nemcsak azt érdemes szem előtt tartani, hogy ezer éve másképp beszéltek a magyarok, de azt is, hogy egy adott személy beszéde is változik, például a kor előrehaladtával egyre lassabb lesz. (Kiváló példa erre Balázs Boglárka kutatása, melyben Páger Antal és Dayka Margit fiatalabb és időskori beszédének tempóját vetette össze.) A változást tudomásul kell venni, nehéz lenne konkrét kategóriákat felállítani, hogy mi a helyes és a helytelen (vagy kerülendő) változás a nyelvben.

Tóbisz-Hertelendy Réka

doktorandusz,

ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola

Ballag már az alumni...

Megjelent a startupszótár

Kezdetben vala a *standup*, de pár éve betört köznapis szótárunkba a *startup* kifejezés. Ez nem csupán egyike a sok angol kifejezésnek, de olyan – nemzetközi – fogalom, amely köré egész szóbirodalom nőtte ki magát.

A Design Terminal áldásos munkája eredményeképp megszületett a magyar startupszótár, amely megmagyarázza a gyakran használt kifejezéseket, sőt, ami igazi pozitívuma, hogy sokszor magyar megfelelőt is ajánl helyette. Tegyük hozzá, nem mindig egyszerű dolog ez, mert amit angolul egy szó jelöl, az a magyarban körülírva, magyarázva fél mondat.

Legyen közérthető a vállalkozói világ!

Szeretnénk, ha közérthető lenne a vállalkozói világ. A probléma viszont gyakran ott kezdődik, hogy kimondjuk: startup – ezzel a felütéssel vezeti be a Design Terminal közleményét, amelyben arról adnak hírt, hogy Szótár – Értelmező kéziszótár a startup világhoz címmel ABC-rendbe szedték és elmagyarázták az új üzleti világ leggyakoribb, itthon is használt szavait. (A szerkesztőség megjegyzése: a *startup* szó meghatározásának megfelelően a *startupszótár* és a *startupvilág* egybeírandó.)

Az innovációs ügynökségnek az volt a célja a szótár összeállításával, hogy ismeretet adjon fiataloknak és mindazoknak, akik nem mozognak ismerősen az üzleti világban. A jegyzetelési lehetőséget is kínáló füzetből kiderül, hogy sokszor van pontos magyar megfelelője az adott idegen kifejezésnek.

Miért írták meg? „Mert sokszor a saját szóhasználatunkon, de környezetünkben még inkább észrevesszük a fölösleges idegen szavakat, főleg az angol nyelvből átvett kifeje-

zéseket. Szeretnénk, ha mindenki értené, amikor feltörekvő magyar vállalkozók sikereiről beszélünk!” – olvasom a csapat köszöntőjében.

Tudod mi az agenda?

A hasznos kiadványra oly módon bukkantam, hogy rákattintottam az általam naponta olvasott *creativ.hu* című nagyszerű szakmai online lapra. (Rögtön ki is nyomtattam, mert jó kézbe fogva lapozgatni.) 164 idegen szó és rövidítés van benne, melyek helyett kínálnak megfelelő magyart, vagy éppen arra beszélnek rá, törődjünk bele, ez már betagozódott nyelvünkbe, mint oly sok másik idegen szó.

De mit is jelent valójában, hogy *startup*? Induló vállalkozás, „olyan korai fázisú cég, amelynek magas a növekedési potenciálja, és alapítóit innovációs szemlélet, törekvés hajtja”.

Böngésszünk ABC-sorrendben: *agenda*. Szigorúan vett jelentése a napirend, de ebben a kontextusban használd nyugodtan a *programterv* kifejezést – tegez le, az angol szókásnak és a célzott korosztálynak megfelelően a kiadó, no meg startupkörökben egyébként is mindenki tegeződik. De az innovációs programok részletes koncepcióját, programelemekkel tűzdelt menetrendjét is jelenti.

AI: ez az *artificial intelligence* rövidítése, és mesterséges intelligenciát jelöl. *Akcelerátor* – olyan program, amely üzleti szempontból gyorsít a startupok tevékenységén, működésén; általában maximum fél évig tart.

Az angyalbefektető kincset ér

Sok esetben magyar kifejezést is ajánlanak a szótár készítői. *Akvirálas*, *akvizíció* – legyen a jövőben *cégfelvásárlás*. Mégis sokszor használják ebben a körben az idegen válto-

zatot, hátha elegánsabban hangzik, és némi távolsággal utal a lényegre.

Sok szó csak a szakzsargonban szerepel, ilyen az *alumni*. Helyette a *véndiák*, *öregdiák* szavakat javasolják, ami meglepő, hiszen teljesen más a hangulata, szinte retrónak számít ma már. De nézzük, mit is jelent. Az *alumni* „az akcelerációs/inkubációs programokon részt vett csapatok teljes, többévi palettája, akikre akkor is lelkesen figyelünk, amikor már önállóan aratják le babérjaikat”.

Kötvé hiszem, hogy az *angel investor* tükörfordítása, az *angyalbefektető* el fog terjedni, hisz oly távol áll a kozmopolita szakzsargon megfelelőjétől, ami ugye nem más, mint tehető egyéni befektető, pénzember. „Az angyalbefektető pénzügyileg és szakmailag, mentálisan támogat egy vállalkozást, ugyanakkor ebben érdekelt is, hiszen nyeresége származik belőle”. Mindegy, hogy hívják, kincset ér.

Akkor most lapozzunk a B betűhöz: *brainstorming* – miért ne mondanánk *ötletelés-t*? *Brand* – van rá Magyarországon használatos szó: *márka*. A *brief*-fel már gondban vagyunk, mert a szótár szerkesztői szerint mind az *útmutató*, mind a *kivonat*, mind a *kérés* szó lehet a magyar megfelelő. Vegyük észre azonban: ezek eltérő dolgokat takarnak.

Győzd le a lustaságot!

„Ezzel a rövid összefoglalóval segíted a kollégáidat, amikor egy feladatra kéred meg őket. Győzd le a lustaságot, és találj rá magyar megfelelőt!” – javasolják, és mi csak egyetérthetünk vele.

„Miért mondanád, hogy *callban* vagy, amikor azt is mondhatod, hogy *hívásban* vagy?” – javasolják okosan a szótár készítői. Nos, én egyiket sem mondanám, merthogy magyartalan. *Éppen telefonálok* – ez nem felelne meg?

A minap egy sajtóközlemény magyarításán kínlódtam sokáig. Két mondatban ötször szerepelt a *projekt* szó, sőt, *projektszemlélet*. Próbáltam rávenni a kibocsátókat néhol magyar szinonimákra, nem sikerült. Évszázadokig megvoltunk nélküle, pedig épültek gyárak, hidak, felhúztak gyönyörű épületeket, történtek turisztikai beruházások – most mindez projekt lett. Akár a költözés, az esküvő vagy a gyerekvállalás(!) – mert hallottam ebben az értelemben is; lásd családi projekt.

Az éppen aktuális projekten aztán lehet sokat ötletelni, mondjuk egy kávé mellett – ezt hívják mostanság *community coffee*-nak, ahol jó alkalom nyílik a *network*re, azaz *kapcsolatépítés*re. Voltak olyan évtizedek, amikor ezt az intézményt egyszerűen *kávéháznak* hívták, ahol a kabarészerző átült *megbeszélni* a 10 perccel ezelőtt írt jelenetet a másik asztalnál ülő konferansziéval...

Álljunk csak fel!

A startupszótár persze nem csak az induló vállalati szférában létezik. Annak sem árt, ha gyakran forgatja, aki meg akarja érteni a gazdasági szaklapokat, különösen a pénzügyi rovatot. Mert a *workshop*ot még csak-csak értjük,

sőt, használjuk, de azt, hogy mit takar a *CVC*, az *UX*, az *USP* vagy az *UI*, már kevésbé, ezek tényleg inkább szakmai szövegben, belső vállalati körben fordulnak elő, és nem a nagyközönségnek szólnak. Ebben a körben is léteznek túlhasznált szavak, ilyen például a *niche*, amely szűk piaccal rendelkező terméket takar. Azt tanácsolják a szerkesztők, hogy kerüljük, mert kezdetben kuriózum volt, de ma már inkább kínos a használata.

Ha már a cikk elején említettem a *standup*ot, akkor íme, egy másik: a *standup meeting*et úgy írhatnánk körbe, hogy *álljunk csak fel*. Mármost össze. Itt a lehetőség, hogy munka előtt mindenki bedobja, hogy áll az aktuális projekthez kötődő részfeladatával. Ez mindig *rapid*, vagyis rövid, röpi-, 10-15 perces megbeszélés.

Státusz, de másként

Izgalmassá akkor válik a helyzet, amikor a magyar nyelvben is használt szó a startupban teljesen mást jelent. Mert hogy a *státusz* az ebben a körben helyzetjelentés vagy közös megbeszélés, rendszeres időközönként. „Ennek során az elmúlt napok, hetek eseményeiről, feladatairól tájékoztatják egymást a munkatársak.”

Ezt régen *röpirtekezet*nek hívták, de lehet, hogy egyfajta szocreál csökevény lett az évek folyamán, ma csak *meeting* van, lehetőleg a *Zoomon*, vagy éppen *státusz*. Ennek a magyarrá vált szónak a magyarítása erőltetett lesz, ne próbálkozzunk vele – figyelmeztetnek jóindulatúan.

Vizont a *team* helyett használjuk a *csapatot* – a *teambuilding* helyett meg *csapatépítést*. A *template* már más tésztá: bár sablont jelent magyarul, mégis kevesen használják a helyettesítő honi kifejezést, és ha igen, hazai értelmétől teljesen eltérő kontextusban.

Pár éve nyílt a házuk aljában egy *co-working coffee* – azaz egy üzlethelyiség, ami iroda is, kávézó is, és akár egy órára is kibérelheted, ha éppen nem tudsz otthon nyugodtan írni a laptopodon, miközben szendvicset és almát majsolsz. De ma már, mint kiderült, ez is ciki: írd, hogy *közös* vagy *egyterű* – „bármit, csak ne *co-workinget*”.

Nem csak a húszéveseké a világ...

Remélem megfogadják a fenti tanácsot a startuposok, illetve mindenki, aki efféle vállalkozást tervez. Nyilvánvalóan a célközönség általában a fiatalabb korosztály, akik kiválóan tudnak angolul, netán éltek külföldön is egy ideig.

Bár én már készítettem interjút egy 10 éve Romániából áttelepült, akkor 56 éves magyar hölgygel is, aki tipikus startupkarriert ért el Magyarországon, és mára milliárdos vállalkozása van.

Csak éppen nem ismeri ezeket a szakkifejezéseket...

Ami a legfontosabb gyakorlati tudnivaló: a hasznos szótár ingyenesen bárki által elérhető a következő webcímen: www.szotar.designterminal.org.

Elek Lenke

újságíró, olvasószerkesztő

Fábián Pál szellemi öröksége

Száz éve, 1922 decemberében született Fábián Pál, a huszadik századi nyelvtudomány kiemelkedő egyénisége. 1947-ben, tehát 75 éve szerzett magyar–olasz szakos diplomát az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. Rövid pécsi és budapesti pedagógiai főiskolai oktatómunka után életének meghatározó évtizedeit töltötte az ELTE-n, ezt csupán két éves minisztériumi és néhány éves itáliai (padovai és bolognai) időszak színesítette: az egyetem professzora, majd professor emeritusa lett. Kandidátus, majd a nyelvtudomány doktora fokozatot szerzett. Nevét és szeretetre méltó egyéniségét a magyar nyelv művelés, közelebbről a helyesírás hívei ismerik a legjobban.

Fábián Pál kulcsszerepet játszott az 1954-ben és az 1984-ben megjelent akadémiai helyesírási szabályzat szerkesztésében, írásában. Ezzel kapcsolatban a legfontosabb döntéseket meghozó Helyesírási Bizottság, majd a Magyar Nyelvi Bizottság elnöke vagy társelnöke volt. Publikálta eredményeit önállóan és társszerzőkkel monográfiákban és szótárakban (*A magyar helyesírás rendszere*, *Az akadémiai helyesírás előzményei*, *Helyesírási tanácsadó szótár*, *Magyar helyesírási szótár*). Sokat tett a magyar helyesírás mindennapjaiért, így az iskolai helyesírásért is (*Helyesírásunk*). Fontos szerepe volt az Implom József Középiskolai Helyesírási Verseny működésében, társelnökként vett részt a zsűri munkájában 1992-ben (Deme Lászlóval), méltán részesült az első Implom József-díjban 2006-ban.

A magyar nyelv művelésben a szakmai helyesírások valószínűsítő nyelvújító sorozatát teremtette meg, mindig az adott szakmai és tudományterület művelőivel együttműködve (*Nyelvművelés*, Lőrincze Lajossal). Nemcsak a jelen, hanem a XIX. és a XX. század nyelv művelése is vonzotta. Írások tematikus irányítójaként, álláspontok tisztázójaként, folyóirat-szerkesztőként (az Édes Anyanyelvünk szerkesztőjeként is) türelmes, empátikus, gondos munkát végzett. Sohasem a vitapartnerek, mindig a nyelvi jelenség, a szakmai tényezők, a nyelvhasználati helyzetek álltak érdeklődésének középpontjában. Jellemző, hogy a nyelv művelés egyik legádázabb ellenfele így nyilatkozott róla: „Fábián Pál úriember”.

Kutatómunkájának szerves része volt a pályatársakkal való szoros együttműködés (*A magyar stilisztika vázlat*a, Szathmári Istvánnal és Terestyéni Ferencsel); fennállásáig irányító személyisége, néhány évig vezetője volt az ELTE-n működő stilisztikai kutatócsoportnak: konferenciák és kötetek sorában, végül az *Alakzatlexikonban* alkotó szervező szereplő volt. (Sokatmondó, hogy ha-

lálának éve a csoport megszűnésének éve is.) Vonzódott a szókészlettanhoz (*Idegen szavak szótára*, Bakos Ferencsel), jelentős eredményeket publikált a szóhangulat vizsgálata terén.

A Magyar Tudományos Akadémia egyik kiemelt kutatási területén, az anyanyelvi nevelés megújításáért folytatott munka irányítójaként segítette az anyanyelvi oktatás neveléssé válásának folyamatát. A két évenként megszervezett anyanyelvoktatási napok, tankönyvi viták derűs, higgadt, a lényegre koncentrálnak résztvevője volt. 18 kötetén kívül jegyzeteket, tankönyveket, tanulmányokat írt; olasz nyelven is publikált felsőoktatási monográfiát: *Manuale della lingua ungherese*.

Munkásságának adatai, tevékenységének eredményei a szakmai közélet számára jól ismertek. Nehéz lenne föl sorolni valamennyi fontos eredményét, kitüntetését. A személyisége legmeghatározóbb része a szeretetre méltó egyénisége. A szakmai testületek vezetőjeként sosem ragaszkodott mindenáron a saját elképzeléseihez, előtérbe helyezte a sokak által helyeselt elvi és gyakorlati megoldásokat, megfogalmazásokat. Ha úgy érezte, hogy nem jutottak konszenzusra, inkább újabb megbeszélést hívott össze. Versenyünkön előadásában a helyesírás aktuális gondjairól szólt (l. implom-verseny.hu). Az elvi tényezőknél, a szabálypontok megfogalmazásain kívül rendkívüli figyelmet tanúsított a tanítók és tanárok gyakorlati munkája, mindennapos gondjai iránt is. A nap bármely szakában felhívhattam tanácsért a versenyről is. Jó volt mellette dolgozni, megfontolt, derűs megoldásait ellesni. „Örülünk, hogy velünk van, hogy tanítványai és munkatársai lehettünk” – írta 1998-ban Keszler Borbála. Van valami szimbolikus abban, hogy a temetését derűs napsütés kísérte.

Irodalom

Emlékkönyv Fábián Pál hetvenedik születésnapjára. (Kozsca Sándor Géza szerk.) Budapest: ELTE, Mai Magyar Nyelvi Tanszék, 1983.

Köszöntő Fábián Pál 80. születésnapjára. (Hajdú Mihály szerk.) Budapest: ELTE, Mai Magyar Nyelvi Tanszék, 1992.

Fábián Pál. Magyar nyelvész pályaképek és önvallomások 15. (Keszler Borbála összefoglalójával, 1998).

Szathmári István: Búcsú Fábián Páltól. *Magyar Nyelv* 104 (2008) 4, 504.

Timkó György: Fábián Pál (1922–2008) *Magyar Grafika* 2008/6.

Nagy L. János
professor emeritus,
Szegedi Tudományegyetem

Az Implom József-díjas Deme László, Szathmári István és Fábián Pál (Fábián Pálnéval) a díjátadón

In memoriam Duray Miklós

December 30-án érkezett a fájdalmas hír: 77 éves korában elhunyt Duray Miklós, felvidéki magyar közíró, író, politikus, a magyar nyelv és oktatás jogáért folytatott szlovákiai küzdelem vezéralakja.

A fiatal geológus nevét akkor ismertük meg, amikor az 1980-as évek elején *Kutyaszorító* című könyve az akkor még amerikai emigrációban működő Püski Kiadó jóvoltából napvilágot látott, és illegális csatornákon hazakerülve itthon és a közép-európai térségben elterjedt. A könyv előszavát író Csoóri Sándort Magyarországon szilenciumra, szerzőjét, Duray Miklóst a keményvonalasabb Csehszlovákiában börtönre ítélték. Aztán – mi, idősebbek emlékszünk rá – nagyot fordult a világ: a '90-es évek elején Csoóri Sándor a Magyarok Világszövetségének, Duray

Miklós a legnagyobb szlovákiai magyar pártnak az elnöke lett. Könyveit: a *Kutyaszorító* második kötetét és a *Kettős elnyomásban* címűt a hazatérő idős Püski házaspár budai könyvesboltjában vásárolhattuk meg. Ami viszont a felvidéki magyarság nyelvhasználati jogait illette: Duray Miklós nem maradt harc nélkül.

Amikor 1945. július 18-án megszületett Losoncon, szülei már jogfosztottak voltak, de nevét még beírták nemcsak az egyházi, hanem az állami anyakönyvbe is, amelynek oldalain még a magyar Szent Korona vízjele volt, az újszülött nevét azonban már szlovákul, Mikulašnak vésték be. Csaknem ötven évet kellett várni és küzdeni, míg 1994-ben sikerült parlamenti képviselőtársaival kiharcolnia egy olyan törvényt, amely lehetővé tette, hogy igazolványaikba újból magyarul írták a keresztnévüket.

1945 után az ő szüleinek is felkínálták a lehetőséget magyar nemzetiségük megváltoztatására, de nem éltek vele, inkább választották a három évig tartó teljes jogfosztottságot. Duray Miklós egy interjúban elmondta, hogy mire iskolaköteles lett, már újra megnyílhattak a magyar iskolák, sőt: 1949-50-ben az iskolastruktúra még megegyezett a magyarság településszerkezetével. Sajnos – tette hozzá – azóta ez az iskolaszervezet összezsugorodott és megrokkant, és úgy néz ki, hogy most szánja rá magát a szlovák kormány, hogy az utolsó csapásokat mérje a magyar iskolákra. Álljon itt most emlékül az 1995-ben, 50. születésnapjára készült portrébeszélgetés néhány részlete.

Kétkötetes önéletrajzi esszéjéből tudjuk, hogy először éppen a magyar iskolákért folytatott harca miatt került börtönbe.

A harc és a cél nem változott, de már nem jár érte börtön, csupán a parlamenti többség elutasító szavazása, amely erősebb, mint a kommunista rendszer ellenállása. Az ugyanis

sebezhetőbb volt, mert nem volt legitim, félt a nyílt konfliktusoktól. Ezért valamivel könnyebb volt megvédeni az iskolákat, mint ebben a demokratikus eszközökkel választott parlamentáris rendszerben. Ennek is vannak sebezhető pontjai, de a magyar iskolák ügyében megvan mindig a szlovák többségi és ellenzéki pártok egysége, vagyis a szlovák társadalmi támogatottság.

Sajnos problémánkat nem értik Nyugat-Európában: miért baj az, ha szlovák a tanítási nyelv, hiszen otthon beszélhetnek magyarul – mondja az angol, a francia, a német és a holland politikus. Ugyanis Nyugat-Európában a kelet-közép-európai helyzettel kapcsolatban kialakult egy olyan nézet, amely hasonló az első és a második világháborút lezáró békerendszerekéhez: stabilitást teremteni a térségben, mindegy, hogy milyen áron. Ez hivatalnoki szemlélet, márpedig a hivatalnoki szemlélet nem szokta megoldani a problémákat, hanem addig fekteti az ügyet, amíg önmagától oldódik meg. Nem gondolnak arra, hogy a stabilitás a kiegyensúlyozottság eredménye. Fizikai törvény. De ezt a törvényt nem ismerik a hivatalnokok, számukra elég egy okmány, rajta az államfő vagy uralkodó kézjegyével, s azzal kötelezik magukat a szerződő felek, hogy békében maradnak egymással. Hogy betartják-e? Kérdéses.

Sokfelé járt a világban, sok befolyásos emberrel, vezető politikussal találkozott. Semmiféle fogékonyságot, megértést nem tapasztalt a kisebbségi magyarság jogai, a beneši törvények eltörlése iránt?

1989 előtt, amikor még az ellenzék vezetőjeként jártam külföldön, minden kezdeményezést rokonszenvvel hallgattak mint a kommunizmus elleni fellépést. Tartalmától függetlenül. Most ez már nem így van. Úgy gondolják, hogy a kommunizmus bukásával megszűntek azok a problémák, és ha netán mégis ugyanazok felmerülnek, azok csupán mondvacsinált, általunk gyártott ügyek. A bajok gyökere abban van, hogy a magyarság megszűnt partnerország lenni a nyugat számára. Nem 1918-ban szűnt meg, hanem korábban. Tulajdonképpen partnerországnak utoljára Mátyás király korában tekintették Magyarországot.

Létezik egy privát Duray Miklós, aki leül, és meséket ír, mint a Csillagszilánk és tövistörök című kötete?

Azt hiszem, ma erre nem lennék képes, a politika leköt minden időmet. De hadd mondjam el, hogy édesapám halála után otthon a kamrában találtam három sötétzöld üveget, mindegyiken egy dátum volt: 1945, 1946, 1947. A jogfosztottság éveiben tett el egy-egy üveg szilvapálinkát. Azok az üvegek ma is érintetlenek. Jó lenne egyszer felbontani. Talán majd a fiam...

Duray Miklóssal utoljára az 56. magyar nyelv hetének felvidéki megnyitóján találkozott az Anyanyelvápolók Szövetségének delegációja. Duray Miklós személyének és a magyarságért, anyanyelvünkért folytatott harcának emlékét az Anyanyelvápolók Szövetségének közössége kegyelettel megőrzi.

Cservenka Judit

az Édes Anyanyelvünk szerkesztője

Búcsú Dóra Zoltántól

Alig pár napja érkezett hozzám a következő szomorú, le-sújtó hír: „Fájdalommal közlöm a szerkesztőséggel, hogy édesapám, id. Dóra Zoltán ny. tanár, Lőrincze- és Kazinczy-díjas szerző 2022. október 26-án, 83 éves korában elhunyt. [...] Üdvözlettel: ifj. Dóra Zoltán.”

A mitológiai Párkák úgy szabták kedves barátunk, Dóra Zoltán élete fonalát, hogy el kellett távoznia körünkből. Bár szép kort ért meg, halálának híre mégis váratlanul ért bennünket, hiszen legutóbbi éveiben is friss, termékeny szerzőnk volt. Lapunkban szinte negyed század óta rendszeresen jelentek meg különféle tárgyú nyelveművelő cikkei. Ebben az évben, hogy sportnyelven szóljak, még „csúcsot is ért el”, mert az idén új köntösben jelentkező Édes Anyanyelvünknek mindegyik száma közölt cikket tőle; még abban is, a novemberben napvilágot látott ötödikben, amelynek megjelenését ő már nem is érte meg... Dóra Zoltán az ELTE-n végzett magyar szakos középiskolai tanár és elkötelezett nyelveművelő a könyvei révén a világ bármely pontján, ahol magyarok is élnek, ismerős lehet, de szűkebb pátriájának, Vácnak mindenképpen egyik legismertebb, köztiszteltben álló embere. Ez nem is csoda, mert mint az Árpád Fejedelem Általános Iskolának 17 éven át igazgatója, Vác lakosai jelentős részének jó ismerője/ismerőse is volt. Lehet, hogy már korábban is jelentek meg anyanyelvi tárgyú írásai, sőt tudjuk is róla, hogy a Heves Megyei Népújtságban néhány verse is napvilágot látott, azt mindenképpen kimondhatjuk, hogy a múlt század kilencvenes éveinek a közepétől már rendszeres nyelveművelő tevékenységet végzett. Első ilyen cikkei a Váci Naplóban jelentek meg, s ebben a magánkézben levő újságban éveken át nyelvi rovatot vezetett Váci nyelvőr címmel. Amikor – néhány évvel később – telefonon felhívott, s megkért, hogy írjak előszót megjelenő kötetéhez, mi tagadás, először vonakodtam, mert nem ismertem sem őt, sem a Váci Naplót. De azután mégis elfogadtam felkérését, s amint belenézhettem a megjelentetésre szánt cikkgyűjteménybe, azonnal láttam, hogy aggályoskodásom tökéletesen felesleges volt. A kötet anyagából ugyanis kiderült, hogy a szerző az utóbbi évek nyelveművelő szakirodalmát jól ismerő tanárember, aki ráadásul még ahhoz is ért, hogy

okos nyelvi tanácsait vagy akár csupán a nyelv alaposabb megismerését elősegítő gondolatait színes, élvezetes formában adja elő.

A közismert mondás, amelynek gyökerei a régi rómaiakig nyúlnak vissza, így hangzik: Minden kezdet nehéz. Az első kötetet: Milyen magas a kilenc óra? – ... és egyéb nyelvhelyességi írások (1998) két-három évnyi kihagyással követte a többi: Nyelvápoló – Írások az anyanyelvről (2001); Katedra nélkül – Nyelveművelő cikkek és jegyzetek (2003); Nyelvemben élek – Újabb nyelvi írások (2006); Anyanyelvünk tövisei és virágai (2009) stb. A szerző nyolcig meg se állt további kötetei közreadásában, holott említett cikk- és könyvírói tevékenysége mellett az anyanyelvi ismeretterjesztés más formáiban is jeleskedett. Az éter hullámain, a rádió keresztlánjaiban a tágabb értelemben vett nagyközönséghez is eljutott, mivel a Tettlen ért szavak című rádióműsorban jó néhány nyelveművelő jegyzete hangzott el. Több nyelvéseti szaklapban is jelentek meg tanulmányai és cikkei: Magyar Nyelv, Magyar Nyelvőr, Magyartanítás, Névtani Értesítő. A magyar nyelv hete mozgalom vagy más ünnepi esemény

időpontjához igazodva többször is megrendezte városában – főleg fiatalok számára – a Madách-szónokversenyt, s szervezett anyanyelvünket megismertető s megszerettető előadásokat jeles vendégek részvételével. Az anyanyelvi versenyeken jól szereplő diákoknak kirándulást szervezett A Magyar Nyelv Múzeumának felfedezésére. Végül – illetve abbahagyva a felsorolást, holott még bőven lett volna mit elmondani – tevékeny elnök volt a váci Magyar Nyelv Barátainak Egyesületében.

Dóra Zoltán tanár úr, kedves szerzőtársunk több évtizedes eredményes munka után eltávozott közülünk. Nyugodjék békében! Emlékét a könyvei, cikkei őrzik meg az utókornak, őt magát pedig mi, nyelveművelő társai őrizzük meg szívünkben.

(Honlapunkon Kerekes Barnabás Dóra Zoltánról írt megemlékezését olvashatják.)

Grétsy László

professor emeritus,

az Édes Anyanyelvünk tiszteletbeli főszerkesztője

*Dóra Zoltán a Kazinczy-verseny
2017-es győri döntőjén
(az ASZ felvétele)*

„Együtt dobban a szív, s benne dobban a szó”

Kereken öt évtized múltán talán ösztönösen elgondolkodunk, mi élteti az Édes anyanyelvünk nyelvhasználati versenyt, mi az az erő, ami ötven éven keresztül egyben tartotta ezt a mozgalmat. Azt hiszem, nem túlzás azt mondanom: az anyanyelv ereje. Ezt az erőt éreztem 2017-ben, amikor először vettem részt a versenyen – akkor még versenyzőként –, és ez ösztönöz azóta is, hogy évről évre visszatérjek átélni a magyar nyelv közösségformáló erejét. A legfontosabb, hogy azok a tanulók, akik megmérettetik magukat ezen a versenyen, elsajátítsák a nyelvhasználat fortélyait, s közben felismerjék a közösséghez tartozás élményét. Az idei verseny azonban nemcsak megmérettetés, de ünnep is volt, tisztelgés elődeink munkássága előtt.

Sátoraljaújhely, Zemplén fővárosa fél évszázad óta ad otthont a versenynek. Ilyenkor nemcsak az ős színei, de az anyanyelvi verseny hangulata is lázba hozza a hegyaljai települést, ahol minden év októberének harmadik hétvégéjén gyűlnek össze a nyelvművelés iránt érdeklődő pedagógusok és tanulók. 2022. október 14. és 16. között rendezte meg az országos, Kárpát-medencei döntőt Sátoraljaújhely Város Önkormányzata, a Kazinczy-díj Alapítvány kuratóriuma, Borsod-Abaúj-Zemplén megye közgyűlése és az Anyanyelv-ápolók Szövetsége támogatásával. A fő cél ma is: anyanyelvünk ápolása, az iránta való szeretet kibontakoztatása, a nyelvhasználat fejlesztése, a kialakult készségek mérése és minősítése. Feladata az általános és közéleti beszédkultúra fejlődésének segítése. A versenyzőknek két fordulóban kell teljesíteniük: írásban és szóban egyaránt. A döntő hagyományosan az írásbeli fordulóra kezdődik. Az idei évben október 14-én, a Szerencsi Szakképzési Centrum Kossuth Lajos Technikum, Szakképző Iskola és Gimnázium tornatermében indult a program. Kababik Edina igazgatónő köszöntője után kezdetét vette az írásbeli forduló. A feladatlap kitöltésére három óra állt rendelkezésre, és 20 feladatot kellett megoldani. A gimnazisták és a szakképzésben tanuló diákok feladatsorai nem azonosak, hiszen a versenyfeladatokat a középiskolai tantervek szerint dolgozzák ki a szervezők, ugyanakkor ezek nehézségi foka meghaladja a megszokott középiskolai szintet. A típusfeladatok között megtalálhatók a szólások és közmondások ismertetére vonatkozó kérdések, de a tanulóknak ismerniük kell a régies és a tájnyelvi szavak jelentését is. Különleges feladat a hangsúlyjelölés, ahol a „Beszélni nehéz!” jelrendszere segítségével egy szövegrészt kell jelölni. Szükséges az egyszerű és az összetett mondatok elemzésének megfelelő ismerete is, de a verseny során mérik azt is, hogyan tudnak a diákok szöveget alkotni, ugyanis egy hivatalos levél megfogalmazásával zárul a feladatsor.

Amíg a versenyzők kitöltötték a feladatlapot, felkészítőik városnézésen vehettek részt, majd Széphalmon, A Magyar Nyelv Múzeumában folytatódott a program. Előbb Dankó Dénes, Sátoraljaújhely alpolgármestere köszöntötte az

érdeklődőket, majd *A nemzeti lélek ébresztője – Az „Édes anyanyelvünk” verseny fél évszázada* címmel Kovács Dániel ny. főiskolai tanár tartott könyvbemutatót. A tanár úr 1973 óta mindegyik országos fordulón jelen volt, tanácsaival ma is segíti a szervezők munkáját. Legújabb kötete a verseny első ötven évét mutatja be.

Az idei év programjához egy különleges esemény is kapcsolódott, ugyanis a könyvbemutatót követően A Magyar Nyelv Múzeumának dolgozói, az Anyanyelv-ápolók Szövetségének jelen lévő képviselői és az érdeklődők felavatták a Deme László nyelvészprofesszor emlékére ültetett diófá emléktábláját, amelyet Égerházy László faragóművész készített. A diófát a XXIX. Országos Ifjúsági Anyanyelvi Tábor résztvevői ültették augusztusban, hogy a tábor jelmondatául választott „diófát ültetek” Deme-idézet meglevenedjen, így is emléket állítva professzor úrnak, akinek munkássága máig példa számukra.

A felállított emléktábla (Reiser György Lukács felvétele)

Az írásbeli verseny fáradalmi után a versenyzők és a felkészítő tanárok megnézhatték a környék nevezetességeit, a Vár Látogatóközpontot, ellátogathattak Borsiba a Rákóczi-kastélyhoz, vagy eltölthettek egy kellemes délutánt a Zemplén Kalandparkban.

A nap záró eseményére hagyományosan a Latabár Árpád Színházban került sor. A díszünnepség egyben a verseny ünnepélyes megnyitója. Beszédet mondott Szamosvölgyi Péter, Sátoraljaújhely polgármestere és Pomozi Péter, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának docense. Utána felvidéki, kárpátaljai, erdélyi és sátoraljaújhelyi diákok előadását tekinthette meg a közönség.

Október 15-én, szombaton tartották meg a szóbeli fordulót, amelyen elsősorban a retorikai készségeket mérik: a kreativitást, a tartalmasságot, a szövegszerkesztést és az előadásmódot. A versenyzők négy megadott téma közül választhattak egyet. Feladatuk az volt, hogy húsz perc

felkészülési idő alatt megszerkesszenek egy háromperces beszédművet, majd ezt mondják el a bírálóbizottságnak. Nemcsak a felkészülési idő rövidege nehezítette a feladatot, hanem az is, hogy a témák műfaja meghatározott (pl. vallomás, vitaindító), valamint a hallgatóság összetétele (pl. osztályfőnöki óra) is meg volt adva; így a feladatmegoldáshoz szükség volt a képzelőerőre és némi színészi képességre is, hiszen a szónoklat akkor eredményes, ha a tanuló előadása minden feltételnek megfelel, és hat a hallgatóságra.

Ez a három nap egy hosszú folyamat tetőpontja, hiszen elődöntők sorozata és hosszú felkészülés előzi meg. Az országos döntőre szorgalommal, kitartó tanulással lehet bejutni, az eredmény azonban nem kizárólag a versenyző diákon múlik. Fontos feladat hárul a felkészítő tanárookra is, akik végigkísérik növendékeiket az éremig vezető úton.

A záróünnepséget vasárnap Széphalmon, A Magyar Nyelv Múzeuma kertjében tartották. Az ünnepség elején koszorút helyeztünk el Kazinczy Ferenc sírjánál, majd kezdetét vette a jutalmak kiosztása. Előbb Juhász Judit, az Anyanyelv-ápolók Szövetségének elnöke adta át az egyesület különdí-

jait. Majd Szamosvölgyi Péter polgármester nyújtotta át a város emlékérmét a legkiemelkedőbb teljesítményt nyújtó versenyzőknek. Ezután különdíjat adott át Sátoraljaújhely városa, a Kazinczy Ferenc Társaság, az Eszterházy Károly Egyetem Sárospataki Comenius Campusa, A Magyar Nyelv Múzeuma, a Sárospataki Tankerületi Központ, a Sátoraljaújhelyi Városvédő és Szépítő Egyesület, a Sátoraljaújhelyi Rotary Klub, a Sátoraljaújhelyi Diákok Baráti Köre és a Pro Alma Matre Alapítvány is.

Az ünnepség végén Juhász Judit osztotta meg velünk ünnepi gondolatait, és elmondta: az ősz mindig Sátoraljaújhelyen találja az anyanyelvüket szerető, érte tenni akaró közösséget.

Valóban így van, ötven év múltán is. A 2022-es verseny azzal a reménnyel ért véget, hogy ez a hagyomány folytatódni fog, hiszen a verseny célja mindig időszerű marad, annak kell maradnia!

Márton Richárd

az Anyanyelvápolók Szövetségének
ifjúsági vezetőségi tagja

HÍREINK

Anyanyelvünk ünnepe a Pesti Vigadóban

1844. november 13-án született meg a törvény a magyar nyelv hivatalossá tételéről a Magyar Királyság egész területén. A törvény emlékére, 2011-ben a Magyar Országgyűlés november 13-át a magyar nyelv napjává nyilvánította. Az országgyűlési határozatot elsőként kezdeményező civil szervezet, az Anyanyelvápolók Szövetsége azóta díjkiosztással és gálaműsorral ünnepli meg ezt a napot. A Magyar Művészeti Akadémia támogatásának köszönhetően a rendszeresen a Pesti Vigadóban rendezett esemény ezúttal is tükrözte a Szövetségnek a magyarság egészére kiterjedő tevékenységét.

A Tarsoly zenekar ráhangoló muzsikája és a két műsorvezető, Török Annamária és Bordi András üdvözlő szavai után az Anyanyelvápolók Szövetségének elnöke, Juhász Judit köszöntötte az ünneplőket. A Szövetség elnöke felhívta a figyelmet arra, hogy a magyar nyelvoktatás legrégibb versenye, a Péchy Blanka művésznő Kazinczy Alapítványával több mint hatvan éve elindított szépkiejtési verseny az évtizedek alatt az Anyanyelvápolók Szövetségével a hivatásos megszólalókról kiterjedt az egész tanulóifjúságra, és „Édes anyanyelvünk” versenyként az egész Kárpát-medence leghíresebb nyelvhasználati versenye lett.

A Szövetség 2022-ben rendezte Sátoraljaújhelyen éppen az 50. döntőt. Juhász Judit az anyanyelvi események közül kiemelte a magyar nyelv hete rendezvényét, amelynek középpontjában most a felvidéki helyszínek álltak: Somorjától Királyhelmecig. Juhász Judit és Bárdos Gyula, a két szövetség elnöke ennek folytatásaként a jeles ünnepségen írták alá az együttműködést szentesítő okiratot. Köszönetét Bárdos Gyula „ünneplőbe öltöztetett lélekkel és szívvel” fejezte ki.

Az est ünnepi köszöntőjét Kisfaludy László köznevelésért felelős helyettes államtitkár mondta. A magyar nyelv egységéről, megtartó erejéről szóló gondolatait egy személyes megjegyzéssel zárta:

szépapja, Kisfaludy Károly költő, szerkesztő volt, akinek bátyja, a szintén költő Kisfaludy Sándor 250 éve született – a költő magyar nyelvről írt sorait idézte.

A Lőrincze-díjat, az Anyanyelvápolók Szövetségének legrégibb díját idén Korzenszky Richárd szerzetes-tanárnak, a Tihanyi Benccs Apátság ny. perjelének ítélte a kuratórium sokoldalú, anyanyelvet, kultúrát és ifjúságot támogató munkásságáért. A kitüntetett Kányádi Sándor szavaival kezdte köszönetét: „Nekünk egyetlen hazánk van, s ez a magyar nyelv.” Figyelmeztetett, hogy amikor ránk ömlik mindenhol a „nyelvi mocsok”, kiáltani kell, jó szót szólni, hogy otthon érezzük magunkat közösségeinkben.

Ugyancsak nagy nyelvész emlékére alapították a Deme László-díjat, amit a professzor fiai adtak át Klemmné Gonda Zsuzsa nyelvésznek. A Maróti István-emlékérmét pedig Némethné Balázs Katalin magyartanár kapta. (A díjazottak méltatásait honlapunkon olvashatják.)

Az Anyanyelvápolók Szövetsége 22. alkalommal hirdetett esszé-pályázatot Öltözetek címmel, amelyre számos pályamű érkezett az egész Kárpát-medencéből. Nehéz helyzetben volt a Magyar Művészeti Akadémia tagjaiból álló zsűri, amely végül 10 díjat és 6 különdíjat adott át. *Arany minősítés:* Hevérné Tácsik Klára, Pásztor Sándorné, Szöcsné Antal Irén, Konczné Antal Margit; *Ezüst minősítés:* Kósáné Kisgéczi Gabriella, Németh Ervin, Pátkainé Szalai Erzsébet; *Bronz minősítés:* Balog Gáborné, dr. Durucz Istvánné, Vargyas Rozália; *Küldő:* Csikó Szilvia, Endresz Ágnes, Gergelyné Bodó Mária, Pál Helén, Semperger Erika, Szász Éva.

Az „Írj levelet Kazinczynak” esszépályázat díjait 7 gyerek és 2 felnőtt kapta. Az okleveket és a jutalmakat Nyíri Péter, A Magyar Nyelv Múzeumának igazgatója és Toma Kornélia, a Tokaj-Hegyalja Egyetem docense adták át.

A magyar nyelv hete eseményeiről készített videópályázatnak 4 győztese volt: *I. helyezett:* Óházy Bálint, Molnár Anna; *II. helyezett:* Gerelyné Bodó Mária; *III. helyezett:* Pásztor Sándorné.

A díjátadás programját kitűnő műsor tette változatossá. A csoda egy 9 éves kislány, Wéber Janka volt Kiskunlacházáról székegy viseletben, aki a nagy színpadon majdnem elveszett, de hangja betöltötte a termet, ahogy elmondta hibátlanul A számbőrű királyfi című székegy népmesét, elképesztő színészi képességekkel, de minden túlzástól mentesen jelenítve meg a mese minden szereplőjét, és még a székegy dialektust is remekül adta vissza.

A Tarsoly zenekar és a Cédus táncegyüttes Lőrincz Beáta koreográfus vezetésével rendszeres közreműködője a Szövetség rendezvényeinek, de mindig újra megélhetjük hangulatteremtő erejüket, a nézőtérig sugárzó örömeiket.

Cservenka Judit

(A tudósítás első változata a felvidek.ma oldalon jelent meg. Lapszámunk hátsó borítóján Reiser György Lukács felvételeit közöljük.)

Juhász Judit Magyar Nyelvőr-díjas

2022. december 19-én a Magyar Tudományos Akadémián adták át az idei Magyar Nyelvőr-díjakat. Az Anyanyelvápolók Szövetségének elnöke, Juhász Judit mellett Beregszászi Anikó kárpátaljai nyelvész, valamint Vinkó József dramaturg-szerkesztő vehette át a kitüntetést Tuzson Bence államtitkártól. Tuzson Bence köszöntő beszédében elmondta: „Fontos, hogy kövessük: kik azok, akik magas szinten is művelik anyanyelvünket. Mindig kellenek zászlóvivők, akik fenntartják a magyar nyelvet, a közös kultúrkinccsünket”.

Juhász Judittal együtt az Anyanyelvápolók Szövetségének tevékenységét is elismerték a díj odaítélői, hiszen „Juhász Judit legnagyobb értéke az Anyanyelvápolók Szövetségének elnökeként az, hogy képes a laikus nyelvművelőktől a nyelvészprofesszorokig, a vidékiektől a fővárosiakig, a gyerekektől és fiataloktól az idősökig összetartani a világon egyedülálló múlttal és társadalmi jelenléttel bíró magyar anyanyelvápoló közösséget”.

Balról jobbra: Keszi István kurátor, Vinkó József dramaturg-szerkesztő, Juhász Judit újságíró-szónívő, Beregszászi Anikó nyelvész, Tuzson Bence államtitkár (a szervezők felvétele)

Anyanyelvi órjázat Nagykőrösön

November 14-én zsűrielnökként vettem részt egy kedves nagykőrösi iskolai vetélkedőn. A II. Rákóczi Ferenc Általános Iskola három magyar szakos pedagógusával beszélgettem a verseny után a kezdeti terveikről, a tapasztalataikról, az idei eredményekről és a jövőbeli elképzeléseikről. Dr. Mocsai Zoltánné nyugalmazott igazgató az indulásról számolt be. Elmondta, hogy az Anyanyelvápolók Szövetségének kezdeményezésére létrejött ünnepet, a magyar nyelv napját iskolai szinten is szeretnék volna emlékeztetessé tenni, így 2012-ben meghirdettek egy anyanyelvi versenyt, ame-

A verseny résztvevői (a szervezők felvétele)

lyen a város 7. és 8. osztályos tanulói háromfős csapatban mérheték össze anyanyelvi felkészültségüket. Mindezt játékosan, derűs hangulatban, amelynek során szükség volt a gyerekek kreativitására, ötletességére, együttműködési képességére is. Eddig előzetesen kaptak a tanulók feladatokat is, például – Grétsy tanár úr nyomán, az *Álljunk meg egy szóra* mintájára –, hogy a városban járva figyeljék a boltok feliratait, tájékoztató és egyéb kiírásokat, és a hibákat javítsák ki az iskolában. Tóthné Patonai Csilla igazgatóként harmadik éve törekszik arra, hogy az iskola értékes versenyek, ünnepségek hagyományait továbbvigye. A járvány hozadékaként bele kellett tanulni a digitális platformok használatába, és ezt a tudást most jól lehetett hasznosítani az interaktív feladatok során is. Nyolc csapat vett részt az idei vetélkedésben. Jövőre, a jubileumi alkalomra tekintettel az 5. és 6. osztályosok is lehetőséget kapnak a részvételre. Erdeiné Fakan Erika igazgatóhelyettes elmondta, hogy az idei versenyen már nemcsak papíron, szóban, hanem digitális eszközök bevonásával (tablet, okostábla) is lehetett játszani. A különböző iskolákból érkező diákok alapos felkészültségről tettek tanúbizonyságot. Felkészítő tanáraik végigszurkolták a küzdelmet, én, az esemény krónikása pedig örömmel állapíthatom meg, hogy az Anyanyelvápolók Szövetségének a tevékenységi köre tovább szélesedett, eredményessége pedig ilyen példás kezdeményezés nyomán gyarapodott egy olyan versennyel, amely szinte szervesen hozzákapszódik a magyar nyelv napjához.

Erdélyi Erzsébet

ny. főiskolai docens, Nagykőrös

A Georgius Aranka Társaság ifjúsági tagozatának kolozsvári találkozója

A Georgius Aranka Társaság ifjúsági tagozata 2022. november 5-én tartotta hagyományos őszi tanácskozását a Kolozsvári Református Kollégiumban. A rendezők az idén több új ötlettel is előrukkoltak: egész napos „könyvturi” és közös versmondás színesítette a programot.

Pillanatkép a tanácskozásról (Reiser György Lukács felvétele)

„A vers többet követel az olvasótól, mint egy regény”

2022. november 2-án az esti órákban hallgathatták meg az érdeklődők Regös Mátyás fiatal költő, író, tanár irodalmi estjét a Józsa Judit Galériában, ahol a költő verseit Dudás Bertalan szálaltatta meg. Az est házigazdája munkatársunk, Blankó Miklós szerkesztő, nyelvész, magyartanár volt. Regös Mátyásnak eddig három könyve jelent meg: *Patyik Fedon élete* (verseskötet, Előretolt Helyőrség Íróakadémia, 2019), *Tiki* (regény, Előretolt Helyőrség Íróakadémia, 2020), illetve a *Lóri és a kihalt állatok* (gyermekkönyv, Móra, 2022). A szerző elmondta, hogy szerinte a három könyv szervesen összekapcsolódik, ugyanis mindhárom könyv valamiképpen kapcsolódik a gyerekkor nagy kérdéseire, ilyenformán „kitalált történetek” mind, mégis mindannyiunk életében megvannak ezek a „kitalált” valóságelemek. Az irodalmi esten elhangzottak Regös Mátyás költeményei, a beszélgetést pedig egy markáns vers, az *Anyám segíts a századomnak* című költemény zárta, melyben szabadon beszél a 21. század fiataljainak lelki és testi küzdelmeiről.

Karkó Ádám
magyartanár, szerkesztő, Oktatási Hivatal

Regös Mátyás az esten (Csomos Attila felvétele)

A Nagy J. Béla helyesírási verseny Kárpát-medencei döntője

Az egri Magyar Nyelvészeti Tanszék idén is megrendezte 2022. november 11–12-én a felsőoktatási intézmények Nagy J. Béla helyesírási versenyének Kárpát-medencei döntőjét és a hozzá kapcsolódó konferenciát az Anyanyelvápolók Szövetsége és a Bethlen Gábor Alap támogatásával. Rekordszámú hallgató vett részt a megméretésen: a szombati napon 16 intézmény 30 versenyzője mérte össze a tudását. A kétnapos rendezvény első napján szakmai előadásokon vehettek részt a versenyzők és a felkészítő tanáraik. Tóth Etelka, a Károli Gáspár Református Egyetem főiskolai tanára *Simonyi a weben. Az online verseny értékei és távlatai* címmel tartott előadást. Laczkó Krisztina, az ELTE docense a többszörös összetételek írásproblémáit, N. Császi Ildikó, a Károli egyetem docense pedig a tárgyanevek egyik típusának helyesírási kérdéseit járta körül. Két módszertani jellegű előadást is meghallgathattak az érdeklődők: H. Tóth István, a prágai Károly Egyetem docense a magyar mint idegen nyelv tanítási tapasztalatairól, Angyal László pedig a Nyitrai Egyetem Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézetében folyó tehetséggondozásról tartott előadást. A szom-

Hadobás Titanilla, Tóth Gvendolin és Balló Ignác-Norbert
(Kormos Ádám, a Líceum televízió felvétele)

bati verseny hagyományos módon tollbamondásból és egy két-részes feladatlap megoldásából állt. A versenyen első helyezést ért el a Pannon Egyetem képviseletében induló Tóth Gvendolin, 4. éves angol nyelv és kultúra–magyartanár szakos hallgató (felkészítője Pelczéder Katalin). A második helyezett Hadobás Titanilla, a Károli Gáspár Református Egyetem hallgatója (tanára Heltainé Nagy Erzsébet és Solyom Réka), a 3. helyezést pedig Balló Ignác-Norbert, a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem harmadéves magyar–angol szakos hallgatója érte el (Dimény Hajnalka tanítványa).

Takács Judit
egyetemi docens, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem

A nyelvjárások képe

A Magyarságkutató Intézet szervezésében, az Anyanyelvápolók Szövetségének együttműködésével zajlott december 1-jén A nyelvjárások képe a nyelvtörténeti kutatásokban és a helyi örökségben című nemzetközi tudományos konferencia, amelyet a III. Magyar nyelvjárások napja alkalmából rendeztek meg. A rendezvény fővédnöke Korzenszky Richárd bencés szerzetes, a Tihameni Bencés Apátság emeritus perjele, védnöke Horváth-Lugossy Gábor, a Magyarságkutató Intézet főigazgatója volt. A megnyitó beszédet Kásler Miklós professzor, az MKI tiszteletbeli elnöke tartotta. Juhász Judit, az Anyanyelvápolók Szövetségének elnöke is üdvözölte a megjelenteket. Korzenszky Richárd emeritus perjel fővédnöki üdvözlését Pomozi Péter tolmácsolta. A konferencia keretében négy országból 12 előadás hangzott el. A témák a nyelvjárás és nyelvtörténet, nyelvjárás és folklórhagyomány, nyelvjárás, irodalom és helyi örökség kapcsolatát ölelték fel. Külön szekció foglalkozott Kárpátalja történeti és aktuális nyelvi és nyelvjárási helyzetével. A konferencia szakmai résztvevői kiemelték, hogy a Kárpát-medencei magyar nyelvjárások nemcsak a nyelvtörténeti, folklór- és irodalmi kutatások szempontjából fontosak, hanem a Kárpát-medencei magyar nyelvi és kulturális kontinuitás szempontjából is. A Magyarságkutató Intézet a tervek szerint jövőre is folytatja a már hagyományossá vált rendezvénysorozatot.

Pomozi Péter
egyetemi docens, kutatóközpont-vezető,
Magyarságkutató Intézet

PONTOZÓ Grétsy László rovata

Legelőször is a 2022/4. számunknak a megfejtéseit tesszük köz-
zé.

I. Betűrakosgató. Sándor, József, Benedek. Ebben a sorrendben
gyakran emlegetjük is őket, mert ők hozzák nekünk zsákban a
meleget.

II. Irodalmi kalandtúra. 1. Nena + róka > Anakreon. 2. Adat +
csal > Csatadal. 3. Anci + okos > Csokonai. 4. Turf + Elba > Flau-
bert. 5. Vágy + inda > Gvadányi. 6. Kyri + Hant > Karinthy. 7.
Csen + EMKE > Nemecek. 8. Meny + érik > Reményik. 9. Báró +
síri > Sári bíró. 10. Fura + fett > Tartuffe.

III. Hétszer hét. 1. Helikon. 2. Bocskor. 3. Tanítás. 4. Szavaló. 5.
Imitáló. 6. Kecsege. 7. Taróczy. A két verscím: Honvagy; Rákóczi.

IV. Szójátékos csattanó. Mit mondjak, nem irigylem szegényt.
A legalább 75 pontot elért megfejtők közül ezúttal a következők
részesültek könyvjutalomban: Bozsó József, Darvainé Ilosvai Fan-
ni, Fábán György, Holczer József, Holló Lászlóné, Jambrik János,
Kitajka Cecília, Nátz Károly, Sebestyenné Nagy Csilla, Váll József-
né.

A Pontozó új feladványai

I. Zanzásítás. Megfejtőinknek e szokatlan rejtvényben öt furcsa
kis mondatkát, többtagú kifejezést kell zanzásítaniuk, azaz sűríté-
niük mindössze két szóra. Ez nem lesz nehéz, gondolhatják, főleg
miután azt is látják, hogy már a kiindulási formák közt is van olyan,
amely mindössze két szóból áll. Ez igaz, csak hogy van még egy kö-
vetelmény. Mind az öt esetben olyan két szóval, szóalakkal kell az
átalakítást elvégezni, amelynek a betűi, betűjegyei azonosak. Va-
lahogy úgy, mint ebben a példában: „Pénztárca, amelyben olyan
keves pénz van, hogy nem ad okot a kérkedésre”. Ez a pénztárca
a mi szabályaink szerint: *szerény erszény*. Minden kétszavas he-
lyes megfejtésért szavanként 2 x 2 pont, összesen tehát 20 pont jár.

1. Tilalom ellenére kerekelt oldó személy izületi betegsége:
2. Mesébe illő haszon:
3. Limlommal teli helyiséget rendeztettem:
4. A hegy levét dicsőítő költeményeim világa:
5. Suttymban kicsomagoltat:

II. Hírességek. A 2019. évi első számban már volt egy olyan
rejtvényünk, amelyben olvasóinknak neves személyiségek nevét
kellett megfejtésül megtalálniuk. Most újból tíz híresség, ismert
személy nevére kell rátalálniuk. Ha mindig egy-egy négy betű-
(jegy)ből álló szóval – és helyesen – válaszolnak a bal oldali meg-
határozásokra, akkor e megfejtéspárok összesen nyolc betűjéből
a jobb oldalon található meghatározásokra is meg tudják adni a
helyes választ. Minden jó feleletért 1 pont jár, a telitalálatos vá-
lasz tehát 10 x 3, azaz összesen 30 pontot ér. Mivel a rejtvény nem
könnyű, kérdéseinket könnyítésül a megtalálendő hírességek ábécé-
rendjében tesszük fel.

1. Muzsikálás abbahagyására
utaló szó: (László, 1921–1992);
Pépes étel: kiváló színművészünk:
2. A tojás régi és népies neve: (Zsolt) énekes
és musicalszínész:
Megengedő kötőszó:
3. Ambrus (énekesnő): Az Így írtok ti szerzője
(Frigyes):
Nagyobb földdarab, rög:

4. Lenéző népi és régi
megszólítás: (János, 1927–2008);
egyedi humorú Kossuth-díjas
színművész:
Francia kártyával üzőtt kártyajáték:
5. (Imre, 1907–1944);
festőművész:
Az egésznek egy darabja: A Napló gyermekeimnek
című film rendezője (Márta):
6. Kis kerek írásjel: (Sarolta); tájfutó
világ bajnok (1944–2021):
Romulus és Remus apja:
7. Ajtót bezár:
Község Bicske közelében: Egyik legismertebb festő-
művésztünk (1844–1900):
8. Gabriele Susanne Kerner
német énekesnő művésznéve:
Suttymban szerző: Francia császár (1760–1821):
9. Huszonnégy órai:
Falióra sétálója: „Az ördög hegedőse”
(1782–1840):
10. Prágában élő:
.... (Lancaster) néhai amerikai színész: Osztrák zeneszerző
(Franz, 1797–1828):

III. Hétszer hét. Petőfi születésének bicentenáriuma lépvé
feladványunkkal az ő emléket idézzük. A meghatározásokra adott
helyes válaszok esetén a kitöltött ábra bal felső sarkától a jobb alsó
sarkig Petőfi egyik versének címét olvashatjuk össze, majd a so-
rok megfelelő átrendezése után a jobb felső saroktól kiindulva a
bal alsó sarkig a költő egy másik versének címét kapjuk meg.
A meghatározásokra adott minden helyes válaszáért 1 pont, a két
Petőfi-vers címéért pedig 7-7 pont jár, összesen tehát 21.

1. Önmegtartóztató életet élő
ember:
2. Híres és népszerű
kolumbiai énekesnő:
3. Elkövetett hibáért felelősségre von:
4. Szemcsés jéggel összeállt
téli csapadék; firn:
5. Más fájdalmanak átérzése:
6. Cukorizú csemege, nyalánkság:
7. Nagyon gyorsan halad:

IV. Szójátékos csattanó. Olvasóinknak megfejtésül elég a Ját-
szani jó című rejtvény csattanóját beküldeniük. Értéke 25 pont.
Rejtvényeink együttes pontértéke 96 pont, de már 80 pont is elég
a nyerménysorsolásban való részvételhez. A megfejtéseket **2023.
április 1-jéig** várjuk címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó,
1368 Budapest, Pf. 250; vagy a rovat szerkesztőjének ímélcímére:
gretsyl@t-online.hu. Jó fejtörést kívánnak a feladványok szerzői:

Grétsy László (I., II.), Schmidt János (IV.), Varga István (III.)

A Gyermeksarok rovatunk a 2022/5. számmal zárult. A meg-
fejtők közül *Babidomics Anna, Bacskó Andrea, Becze László, Husi
Kincső* és *Kiss Fruzsina* nyert jutalmat.

	A POÉN BEFEJEZÉSE	TONNA, RÖVIDEN LUDALKATÓ MADÁR	HÁTRAMENET MOZDONNYAL NŐI NÉV	Játszani jó – Képzeld, karácsonyra kaptak tőlünk az ikergyerekeink egy márkás zongorát! – Ez nagyszerű! És tudnak már játszani rajta? – Hát persze! ... (A folytatást az ábrában rejtettük el.)											
TÖRTÉNELMI IDŐSZAK															
AUTÓS CSILLAGTÚRA LÁBVÉG!															
BÚ															
KÁDAR ...; NÉP-BALLADA															
AZ ALJÁHOZ				A TÖRÖK FŐVÁROS LAKOSA	A ... TRENK; JÓKAI MÓR REGÉNYE	TOJÁS-DAD ALAKÚ	BÓR ZSIVAGO DOKTOR KEDVESE					PLÉH-FEDEL FÜSZERZETT			
CSOMAGOLÁS ZACSKÓKBA															
ESTEFELÉ! KÉSŐBBRE FEL-RETESZ				KERESZTELTŐ ÜNNEPSÉG A TÁVOLI											
KÉRDŐSZÓCSKA GÁRDONYI ...; ÍRÓ							... MAGGIORE; TÓ AZ OXIGÉN VEGYJELE								
FOCI-BELSŐ! OLDAL, RÖVIDEN				FRANCIA KIRÁLY! NAGY-SZABÁSÚ						PÁRT! CSEMEGE-SZÓLO-FAJTA					
							LOHOL SZÍNIG TÖLTÖTT								
HONI ROCKEGYÜTTES BÓR				RITENUTO, RÖVIDEN BECÉZETT IRÉN						KERTVÉG! ... TAYLOR; NÉHAI SZÉNZNÓ				TÉLI-SPORT-ESZKÖZ	
LÁDAFIÓK (NÉPIES) BECENEVE NELLI						KIS-ISKOLÁS SPORT-JUTALOM									
												FÉL ÍV! PÉLDÁUL KÉZAI SIMON			
FÁZVA REMEG OLASZ AUTÓJEL														GONDOLATISÁG	
Ó SZOBRA A BÚSULÓ JUHÁSZ DIÓBÉL!				KIEL KÖZEPE! CSEM-PESZ, BIZ.			TEMPLOMI FOHÁSZ	OREGON, RÖVIDEN A -KE PÁRJA							
SZEMLÉL, NYELVJÁRÁSBAN FELFA!						RAJNAI NÉMET VÁROS FENTRŐL									
										SÚROLÓ-POR HALÓ-GÉNELEM					
ÁLLAT-MESE VILÁGOS LÓSZÍN										NYUGALOM BODZABÉL!					
AZ ARGON VEGYJELE						NÉHAI KARNAGY (MIKLÓS) ÉGTÁJ									
FRANCIA AUTÓK JELZÉSE				ÓVODA, NÉPIESEN ELLENBEN, ÁM								SÍSPORT KELLÉKE! BODRI LAKJA!			
							16. SZÁZADI FŐPAP (FÜLÖP) NITROGÉN								
LÁDA TETEJE	D									FÜGG, CSÚNG					

Tempora mutantur: hetvenezer nézővel

A Tempora mutantur 18. részével elérte a hetvenezer nézőt. Sorozatunk címének igazságát kifejezi legfrissebb témánk: az egyház szerepének, helyzetének változása, különösen a római katolikus egyházé, amelynek magyarországi történetében az időt egy évezredben mérjük, a magyar nyelvvel való kapcsolatát pedig első ismert írott nyelvemlékünkől, a Tihanyi alapítólevél-től, majd a Halotti beszédtől. A messizi múltban eredő kapcsolat legújabb kori fejezeteiről kérdeztük Székely János szombathelyi megyéspüspököt, a Püspöki Konferencia Caritas in Veritate Bizottságának elnökét, aki ennek székhelyén, a Városligeti fasori épületben fogadta stábunkat. Beszélgetésünkben szó volt a hazai cigányság helyzetéről, az egyházi iskolák jövőképeiről és az emberiséget sújtó ökológiai katasztrófáról is. A Tempora mutantur sorozat visszanezethető a Nyelvünk és kultúránk barátainak Facebook-oldalán.

Magyar nyelv napja Szegeden

A magyar nyelv napja alkalmából ünnepséget és vetélkedőt rendezett az Anyanyelvpolók Szövetségének szegedi csoportja. Ez már a kilencedik alkalom volt, hogy a szegediek is megemlékeztek erről a jeles napról. Az őszi hónapokban három fordulóban mérték össze tudásukat Csongrád megye és a határon túli területek középiskoláinak diákjai. A szuperdöntőre azoknak az iskoláknak egy-egy csapata kapott meghívást, amelyek az előző években legeredményesebben szerepeltek a nyelvi játékokon. November 11-én délután a program megemlékezéssel indult, majd kezdetét vette a sok izgalmat, nevetést hozó játék. A szuperdöntő győztese a Radnóti Miklós Kísérleti Gimnázium csapata lett, megelőzve az SZTE Gyakorló Gimnáziumának diákjait és a Tömörkény István Gimnázium csapatát.

Némethné Balázs Katalin

A magyar nyelv napja A Magyar Nyelv Múzeumában

A Magyar Nyelv Múzeumában, Széphalmon idén november 16-án emlékeztek meg a jeles napról. 2016 óta ekkor adják át az Anyanyelvünkért és Széphalomért díjat is. A hat éve alapított kitüntetést azért hozta létre az Anyanyelvpolók Szövetsége és a PIM tagintézménye, A Magyar Nyelv Múzeuma, hogy elismerjék vele azok munkásságát, akik sokat tettek és tesznek anyanyelvünk pallérozásáért, Széphalomért és A Magyar Nyelv Múzeumaért. Ebben az évben a díjat Panyuscsik Jánosné matematikatanár, nyugalmazott iskolaigazgató, a Kazinczy Ferenc Társaság alapító tagja kapta. A díjat Nyíri Péter, A Magyar Nyelv Múzeumának igazgatója és Fehér József nyugalmazott igazgató, a Kazinczy Ferenc Társaság tiszteletbeli elnöke adta át. A díjátadások után irodalmi összeállítás következett. Az est meghívottja Csujá Imre Jászai Mari-díjas színművész volt, aki kedvenc magyar költőinek a verseit osztotta meg a közönséggel.

Reiser György Lukács

Népi gyógyászat

Anyanyelvi pályázat – 2023

Füvesasszony Hódmezővásárhelyen,
forrás: a Város fotótára

Az Anyanyelvapolók Szövetsége a kulturális kormányzattal közösen 2023-ban meghirdeti a 23. anyanyelvi pályázatot, amelynek témája: betegségek, népi gyógymódok, orvosi módszerek fortélyai és megnevezései.

A pályázat célja: **a népi gyógyászat mint kulturális örökség nyelvi-nyelvészeti szempontú feltárása**, régi, feledésbe merülő szavak felidézése.

A népi gyógyászat „magában foglalja a betegségek eredetére (kóroktan), tüneteire (diagnosztika) és gyógyítására (terápia) vonatkozó hagyományokat. Vagyis a népi gyógyászathoz kapcsolódó tudásanyag kétrétegű: egyrészt az egyes betegségekről szóló ismereteket, másrészt a betegségek gyógyításához szükséges cselekvésekre vonatkozó utasításokat tartalmazza. A népi gyógyászat tudásanyaga nem választható el a népi tudás területétől, mintegy annak része – de része ugyanakkor a népi hitvilágnak, a hiedelmek rendszerének is: egyformán magában foglalja az észszerű magyarázatokon nyugvó, a gyakorlati tapasztalat által megerősített tudást és a legkülönbözőbb hiedelmeket; racionális és irracionális gyógymódokat” (részlet a Magyar néprajzi lexikon népi gyógyászat szócikkből).

Pályázni rendszerezett szó- és kifejezésgyűjteményekkel és magyarázatokkal, gyógymódok leírásával lehet. A szógyűjtés vonatkozhat egy-egy betegségfajta, gyógymód, foglalkozás (pl. bábák, felcserek, orvosok), a szü-

letés és a halál népi gyógyászathoz kapcsolódó kifejezésének gyűjtésére – a korábbi évszázadok nyelvéből.

A pályamunkában meg kell adni a gyűjtés tárgyának pontos témakörét, időbeli, térbeli, társadalmi vonatkozásait. A gyűjtemény lehet lexikonszerű (betűrendes) vagy enciklopédikus (tematikusan rendezett). A bírálók előnyben részesítik a tematikusan jól körülhatárolt gyűjtéseket (pl. egy korszakhoz, egy betegség-típushoz, egy gyógymódhoz stb. kapcsolódva).

A pályamunkák ideális terjedelme: 15–20 ezer leütés, a felső határ: 40 ezer leütés, amelyben ne használjanak különleges tördelési formákat.

Az Anyanyelvapolók Szövetsége a téma szakértőiből álló bizottságot kér fel a pályamunkák értékelésére. A tartalmi és nyelvi szempontból legjobbnak minősített pályázatok díjazásban részesülnek. A díjak egyaránt lehetnek pénz- és tárggyutalmak. A Szövetség a legjobb pályázatok anyagából válogatáskötetet jelentet meg, amelyből a pályázók tiszteletpéldányt kapnak. A pályázat benyújtásával a pályázó hozzájárul dolgozata közléséhez.

A pályázatok beérkezési határideje: 2023. augusztus 20. A pályázati anyagot az esetleges illusztrációkkal a kovacs.zsuzsanna@anyanyelvapolo.hu e-mail-címre várjuk Word formátumban.

A pályázat kötelező tartozéka egy **adatlap** a következő nyilatkozattal és adatokkal.

Nyilatkozat: Alulírott nyilatkozom, hogy a *Népi gyógyászat* pályázatra beküldött pályamunkám teljes egészében saját, eredeti, másutt nem közölt alkotás, amelyet az Anyanyelvapolók Szövetsége egészében vagy részleteiben megjelentethet.

(A nyilatkozatot természetesen külön alá kell írni.)

A megadandó adatok: a pályamunka címe, a szerző neve, címe, telefonszáma, e-mail-címe, aláírása.

A Nyilatkozatot postán kell beküldeni: Anyanyelvapolók Szövetsége, Népi gyógyászat pályázat, 1368 Budapest, Pf. 250.

Az eredményhirdetés és a pályázati anyagból szerkesztett kötet bemutatása 2023 novemberében, a magyar nyelv napján lesz a Pesti Vigadóban.

„Ameddig látom alföld rónaságát, / Felette multak délibábja
kel, / Szent vér hizlalja lengő dús kalászáat / És tápot a test,
lélek benne lel. / Nem féltetek hazám!”

Madách Imre

„Az a nyelv a nemzetnek, ami a
napfény az eleven virágnak.”

Kisfaludy Sándor

„Magyar vagyok. Legszebb ország hazám / Az
öt világrész nagy területén. / Egy kis világ maga.”

Petőfi Sándor

Magyar nyelv napi gálánk pillanataiból

Szakonyi Károly és Grétsy László köszöntik Korzenszky Richárd atyát

Gyermekek néptáncosok a Cédrus tánc-együttes műsorában

Bárdos Gyula, a Csemadok és Juhász Judit, az Anyanyelvápolók Szövetsége elnöke

Reiser György Lukács felvételei

Kisfaludy László h. államtitkár, Szakonyi Károly író, Grétsy László tiszteletbeli elnök, Juhász Judit elnök, Korzenszky Richárd, Némethné Balázs Katalin és Gonda Zsuzsa díjazottak, Kerekes Barnabás alelnök